

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ

Ahmet AKGÜNDÜZ

Mehmed ASLAN

Ali Murat DARYAL

Nâzik ERİK

İskender PALA

Vildan SERİN

Ahmet Şerif ŞEREFLİ

Mustafa TAHRALI

Cinuçen TANRIKORUR

YIL: 19

TEMMUZ 1990

SAYI: 3

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 19

TEMMUZ 1990

SAYI: 3

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI, üç ayda bir çıkar,
akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adına sâhibi:
İlhan AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü:
Sait BAŞER

1990 yılı abone bedeli 24.000 TL.'dir. Dış ülkelerden bâzılarının abone bedelleri ise, posta ücretleri dâhil; Almanya için: 25 Alman Markı; A.B.D. için: 10 A.B.D. Doları; Fransa için: 70 Fransız Frangı; İngiltere için: 8 Sterlin ve Suudi Arabistan için de: 30 S. Arabistan Riyali'dir. (Abonelerin değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur). İlan ve reklâm, millî kültürümüze hizmet eden müesseseler'den alınır.

Yazı işleri için haberleşme adresi: Yeniçeriler Cad. Nu. 43, Bâyezid - İSTANBUL. Tel: 516 63 87. Abone ücretlerinizi Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın 337056 numaralı Posta Çeki hesabına yatırabilirsiniz. Abone işleri için, Peykhâne Sk. Nu. 3 Çemberlitaş - İSTANBUL adresine başvurunuz. Tel: 516 23 56.

Basıldığı Yer: KOŞ GRAFİK, Tel: 526 39 83 - İstanbul

İÇİNDEKİLER

İslâmın Kızılması	Sâmiha Ayverdi	5
Ülkemizde Dinî Hayat	Nâzik Erik	11
Millî Hukuk Târimiz Bilinmiyor ve Doğru Öğretilmiyor	Doç. Dr. Ahmet Akgündüz	23
İki Kutuplu Bir Dünyâdan Çok Kutuplu Bir Dünyâya Geçerken	Doç. Dr. Vildan Serin	33
Azerbaycan'ın Tanınmış Şâiri Mehmed Aslan ile Mülâkat	Sait Başer	45
Ağla Gerenfil Ağla (Şiir)	Mehmed Aslan	55
Bulgaristan'daki Edebiyat Çevrelerinin En Çok Sevdği Türk Şâirleri	Ahmet Şerif Şerefli	58
Perâkende Mıs râlar	Ali Murat Daryal	64
Türk Mûsikîsi İçin	Mustafa Tahralı Cinuçen Tanrıkorur	65
Bir Gazelin Anatomisi II	Dr. İskender Pala	75

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

İSLÂMIN KIZILELMASI..

Sâmiha AYVERDİ

Her çağda her zaman, gözünden de gönlünden de çıkarmadığı hedefe doğru adım atmak, bütün Müslümanlara düşen temel gâye iken saâdet yıllarının ismet, iffet ve saffetinden sonra gelmiş bulunan devirlerde, yavaş yavaş araya giren beşerî hırslarla tozlanan o eski parlak devrin ihyâ ve devâmı gayreti ile telâşlanan İslâm ulemâsının, tedbir almak zımında teşkîlâtlanması, artık bir zarûret olmuştu ki, işte bu gayretin kolları, **İcmâ-i Ümmet, Kıyâs-ı Fukahâ** gibi ele alınarak beşerin ihtiyaç duyduğu zarûretlerde kütelere cevap veren bir **İslâm Hukûku** meydana çıkmıştır.

İslâm Hukûku, bir Allah emri değildir. Ancak, ilâhî emirlerle beslenip yetişerek yumuşamış ve şekillenmiş zihinlerin meydana getirdiği Hak ve adâlet terâzisidir.

Tevhîd akîdesinin temelini prensip olarak dünyâyâ yaymayı temel gâye edinmesi gereken İslâm'ın bu hak ve hakikat uğruna can fedâ edercesine gayret sarf etmesi, müslümanın bir hayat ve memat mes'elesi yâni kızılalma'sı olmalı değil midir?

Amma ne yazık ki İslâm âlemini taşıyan temellerin, bu âlemşümûl bün-yeyi ayakta tutacak rasânet ve kuvvette olmadığını nasıl inkâr edebiliriz?

Bana: "Sus, söyleme, buna bühtan, iftirâ derler," diyenler de mevcut. Söylesinler. Amma biz, Allah'a olduğu gibi, onun kullarına hattâ benî

beşere mesaj vermek mesûliyet ve taahhüdü ile borçlu bulunuyoruz. Şu hâlde, evvel emirde, dünyâya karşı olan borcumuzu îfâ etmeden evvel, **kendi kendimize karşı dürüst olmamız** gerekmez mi? Onun için susmayacağım, tevhîde gönül vermiş olan dindaşlarımızın hiç birini de kimse susturamaz.

Tevhîdden nafakalanmış İslâm mantığının içinde adâlet, insaf, hak ve nizam, tevhîd ağacının dalı budağı, daha doğrusu meyvesi olduğuna göre, yaygın bir coğrafyada hüküm süren âlem-i islâm haritası içinde M. 7. asrın sonlarında başlayan nifak hareketlerini temizlemek üzere faaliyete geçmiş bulunan bu **İslâm Hukûku**, o çatışma ve didişmeleri ne ölçüde durdurabilmiştir? Biz bu yolda göstermiş olduğumuz ihmal ve gaflet yüzünden nasıl olur da mes'ul sayılmayız? Öyle ki Zamân-ı Saadet'teki İslâm'ın getirdiği dostluk, birlik ve kardeşlik, nasıl oldu da ednâ menfaatlerin ayakları altında ezilerek, beşerî hırsların kurbânı edildi? Daha Hulefâ-i Râşidîn, yâni Resûlullâh'ın dört yakın dostu ve sırası ile halîfesi olmuş müstesnâ zevâtın zamânında dahî, **o kabîle ve aşîret rûhu**, İslâm'ın gömdüğü mezarından fırlayıp çıkarak, fitne ve fesat ocağının yangınına alevlendirdi. Ömer'e, Osman'a, Ali gibi bir dünyâ civanmerdine sallanan kılıç, ne çâre ki bugüne kadar kınına girmemiştir.

Evet bugün?...

Ne yazık ki 1400 seneden sonra da İslâm âlemi, hatâlarının şuûruna varmış değildir. İşte, bütün kabîle ve aşîret ayrılıklarındaki parçalanışları tevhîdin lehimleyici kudreti ile izâle eden Kur'an emirlerini, İslâm âlemi ne de çabuk unuttu... ve hâlâ da dünyevî ve hayvânî ihtiraslarının yuları ile sürüklenerek çekildiği şekavet ve düşmanlık sahrâlarına doğru gitmekte devam ediyor. Öyle ki bir Sûriye var ki, Müslüman kardeşlerine, çirkin politika oyunları ile diş bilemekte bulunuyor. Mekke müşriklerinin putlarını kıran ve İslâm'ın kiblesi olan beldede de, İslâm dünyâsına mesaj verecek bir uyanış mevcut değil; hattâ taassup siperi arkasına sığınmakla, hatâlarını gizlemek kaygusu içinde son derece tedirgin ve suçlu.. zengin ve şımarık...

Tek tek istiklâl sâhibi olmak uğruna biri biri ile didişmek hakkını kazanmak için nelerin unutulması lâzım geldiğini düşünmek gerek. İslâmın tabiatından gelen üstün vasıfları yaşatmak yolunda neden gayret göstermemiş bulunuyoruz?

*

* *

Dindaşlarımla dertleşirken, biri çıkıp da: "Sen kimsin ki âlem-i İslâm'a hitap etmeğe kendinde hak görüyorsun?" diyebilir. Amma, demese daha iyi etmiş olur. Zîra dünyâ müslümanları gibi, o da bir dindaşınızdır.

İslâm dâvâmızı bir hak ve hakikat zemînine oturtmanın mes'ûliyeti her müslümanın boyun borcudur.

İslâm, ferdî dinamizmi öldürmez. Zîra ilk dikkat edeceği nokta, insanıdır. Böylece de vicdânî, iktisâdî ve hukûkî nizamları kullanarak, icat ve ihyâ yolunda temel gâyeyi asla ihmâl etmemiş ve böylece de Ortaçağ'ın, ilimde ve teknikte başarılı hamlelerini hep Müslümanlar gerçekleştirmiştir.

*

* *

Âlem-i İslâm için bağlayıcı ve lehimleyici tevhd anlayışını beşeriyete yaymak husûsunda biz Müslümanlar neden bu kadar lâubâli ve kayıtsız bulunuyoruz? Ve bunun ihmâlinin de İslâm'a karşı bir hiyânet olduğunu da neden fark edemiyoruz?

İslâm'ın belkemiği demek olan tevhd inancına îman ve îkan ile bağlı olabilssek, dünyânın çehresi ne kadar değişecek?

Bu yaradılış âleminde kütlelere hem kalkan hem de kılıç olan kuvvet, Allah'ın birliği yolunda ayarlanmış bir cemiyet nizâmı içinde selâmeti arayıp bulmak iken, nasıl bundan başka bir hayat sigortası düşünülebilir? Şu hâlde sen, istediğin kadar dağ taş yerlerinden koparacak kânunlar yap, ama içinde bu kuvvet, tevhd yoksa bu ceset, en kısa zamanda çürüyüp gitmeğe mahkûmdur.

*

* *

İnsanoğlu, son asırların felsefî platformunda arayıp bulmak istediği ve yakalamaya çalıştığı mantığın, İslâm'ın derinliklerinde saklı olduğunu ne kendi bilmiş ne de dünyâyâ bildirmek nasîbine ermiştir. Öyle ki körlükten kurtulamamış bir basiretsiz göz için etraflarına yol göstermek nasıl mümkün olabilir?

İslâm âlemi uyanmalı ve sâhip bulunduğu hazînenin mâhiyet ve muh-

tevâsına karşı basîretsizlikten kurtulmuş bulunmalı ki, çevresine de rehberlik edebilsin...

Bugün, İslâm dünyâsı kızıllemasına doğru koşarak tevhîdin nîmetlerinden nasip almalı ki, dünyânın ağzını da o nafaka ile tatlandırabilsin. Tevhid sermâyesini kitapların tozlu yaprakları içinde bırakmış kütlelerden, ne kendilerine ne de etraflarına verecekleri bir görüş ve inanış beklenebilir.

*

* *

Ne çâre ki dünyâ hırslarının geçici aydınlığı ile gözleri kamaşmış bir âlem-i İslâm mevcut. Maalesef bu karanlık içinde zulüm de mevcut. Şekavet ve nifak da hüküm sürmekte...

Öyle ki Hicazlı Müslüman, Türkiye'deki Müslümana yan bakmakta. Iraklı Müslüman, Ürdünlü Müslümanı küçümsemekte. Sûriyelinin ise dost yerine düşman saydığı sayısız Müslüman ülkeler mevcut.

Tevhîdin buyruğundan kopmuş ve beşerî menfaatlerin pençesi içine düşmüş bu İslâm cemaatinden, değil kendilerine, dünyânın dalâletine nasıl bir iman ışığı beklenebilir?

İslâm mantığının kapalı tuttuğu bütün o tahrip edici illetlerle mâlûl kütleler, ferdi de cemiyetleri de koruyamamakta, bekçiliğini yapamamakta ve netice îtibân ile de gökkubbeye mesaj verememekte bulunuyor.

*

* *

Tevhîd ağacının dalı budağı, daha doğrusu rûhu demek olan adâlet, insaf, hak ve hakikat olmayan yerde İslâm, nasıl buyruk yürütebilir?

Biz Müslümanlar, Rabbü'l-âlemînin kullarına karşı mes'ul olduğumuzun şuûrunda dahî değiliz. Eğer tevhîdi hayâtımızın belkemiği olarak görüp ona göre de etrâfımızı gözetebilsek, yaşadığımız temiz hayat, yakın uzak her ülkeye dâvet çağrısı olacaktır.

Bu gün âlem-i İslâm dediğimiz büyük kütle, dünyevî ve beşerî zaaf ve menfaatleri yüzünden gözleri öylesine kararmıştır ki kendi değerlerini görmeyerek dondurmuş, işlemez hâle getirmiştir. Öyle ki, belki bir zamanlar dünyâya akıl hocalığı ederken şimdi Haçlı dünyânın yeni yeni buluşları ile, pınarları kurumuş, kendi îcatçılığından kopmuş ve maddeye tapan Batı'nın pençesi içinde eriyip gitmiştir.

Bugün Batı, ıkına sıkına çok zor şartlar içinde bir İnsan Hakları Beyannâmesi meydana çıkarmışken İslâm dünyâsında bu hürriyet anlayışı bir

kânun idrâki içinde, daha Medîne'de Peygamberimiz zamânından geçerli olmuştur. Nitekim Vedâ Hutbesi ve Kur'an ile hadîslerden ruh ve destek almak sûretiyle, insanın hürriyet ve hakkını örf ve an'ane çerçevesine yerleştirmiştir ki bu insan hak ve hürriyeti 14 asrı aşmış bir devirden beri, insanın tabîî hakkı olarak sürüp gitmiştir.

Ama İslâm Hukûku'nda, insanoğlunun keyfince her istediğini yapmak salâhiyetine sâhip olmadığı da bir gerçektir. Bu hususta dikkat edilecek mühim bir nokta da şudur: Başkasına zarar vermeden her istediğini yapmak anlayışındaki Batı hürriyeti ile kendisine de başkasına da zarar vermeyen her şeyi yapabilmek anlayışıyla, mutlak hürriyeti, hürriyet kabûl etmeyen Şark arasında çok fark vardır.

Bir de Vedâ Hutbesi'ne göz gezdirdiğimiz takdirde bin küsur sene evvelki yarı vahşî ve ibtidâî bir câhiliyet topluluğuna yol göstermenin bir medenî zafer olduğunu neden dünyâya tanıtmamış bulunuyoruz?

İslâm Hukûku, Kur'an-ı Kerîm'e dayalı olmasına rağmen ne Resûlullah ne de halîfeleri ne bir despot ne de otoritelerini bir şahsî diktatörlük prensipleri olarak kütlenin idrâkine işlemiştir. Kütleleri anarşiden korumak yolunda idârecisine itaatin bir devâ, bir çâre olduğunu göstermiş ve idârecisini de bir şûrâ tarafından kontrol ettirdikten sonra nizamların tatbik edilmesini istemiştir.

Dünyânın hangi devrinde ve hangi asrında olursa olsun, tevhid akidesinin hayâta tatbiki, aslâ dondurulmamış ve kemikleştirilmemiştir. Bununla berâber gâyet esnek, günün ihtiyaç ve şartlarına göre şekil ve sûret bağlayarak onu amel hâline getirmiştir.

Nitekim Vedâ Hutbesi'nde: İnsanların hayatlarının, mallarının, hayiyet ve şereflerinin mukaddes olduğu, mü'minlerin kardeş sayılıp rızâları olmadan birbirlerinin malını yemenin haram olduğu, küfredip birbirlerinin boğazına sarılır hâle gelmemeleri gerektiği çok sarîh ve kat'i bir şekilde ifâde edilmiş, bir Arab'ın, Arap olmayanın üzerinde bir üstünlüğünün bulunmadığı, varsa bunun ancak takvâ yönünden olacağı buyurulmuştur.

Öyle ki İslâm Hukûku'nda renk ve ırk farkı gözetilmez. İşte Peygamberimizin yakınlarından olan Selmân-ı Fârisî, bir İranlı olduğu halde, Resûlullah: "Selman min âli" demek sûretiyle onu evlâtları arasında gördüğünü ifâde etmiş değil midir?

Hız. Ebû Bekir'in hilâfete geçer geçmez, neşrettiği emirnâmedeki ruh, târih boyunca tatbik zemîni bulmuştur. Şöyle ki emirnâme: "Hiyânet etmeyiniz, kimsenin azâsını kesmeyiniz, gadr etmeyiniz, haddi tecâvüz etme-

yiniz. Çocukları, ihtiyarları, kadınları öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesip yakmayınız, yemiş veren ağaca dokunmayınız. Koyun, inek, deve gibi hayvanları gıdâdan başka bir maksatla kesmeyiniz. Yolda manastıra çekilmiş adamlara rast gelecekseniz onları kendi hallerine bırakınız." der.

Beytül'l-Makdis Anlaşması'nın şu maddeleri de XX. asır Hristiyan âleminin ve Birleşmiş Milletler mensuplarının dikkatle okuyup ibret almaları gereken hakikatler değil midir:

Kiliselerde oturulmayacaktır. Bu kiliseler ve müştemilâtı ile onların haçları ve malları yakılmayacak ve azaltılmayacaktır. (1. maddeden)

Dinlerinden dolayı rahatsız edilmeyecek ve aralarından birisi zarar görmeyecektir. (2. maddeden)

Bizanslılarla birlikte İliya'yı terketmek isteyen halkın da canları, malları ve haçları korunacaktır. Onlar istedikleri yere ulaşınca kadar bu koruma devam edecektir. (7. maddeden)

*

* *

Ne var ki, İslâm âlemi çıktığı menbâından uzaklaşarak yumuşaklığını kaybetmiş ve katılaşmış kalmıştır. İşte bu yüzden, hukûkunu icrâ ve ifâ edememek gibi ağır bir mes'ûliyetin çâresizliği içinde, kendi hazînelerinden habersiz olarak, Batı'yı kendine mâbud etmiştir.

O Batı ki, yavrusunu yiyen kediler gibi, bir zamanlar İslâm âleminin nîmetleri ile beslenirken, maddenin dışı tırnağı kuvvetlenince ilk sille vurduğu o olmuş, kolu kanadı altına sığınıp sütünü emdiği anayı tırmalamayı âdetâ boyun borcu saymıştır.

*

* *

Biliyorum, bana: "Sus!" diyorlar. Amma neden susacakmışım? Şu dünyâ mahkemesinde kendimizi hak ve adâletin karşısına çıkarmaktan niçin korkuyoruz? Zîra günah, hepimize âittir. Hz. Ömer'in: "Fırat kenarında bir koyun kaybolursa, kıyâmet gününde Allah onu benden soracak!" demiş olması, her zaman geçerliğini koruyan bir idâreci anlayışı olarak, asla unutulmaması gerekmez mi? Şu hâlde, neden kendi kendimizi sığaya çekerek mahkûm etmekten korkuyoruz? Velez, sonunda mahkûm olmak, cezâya çarpılmak, hattâ tutuklanıp mahkûm edilmek gerekse dahi...

ÜLKEMİZDE DİNÎ HAYAT

Nâzik Erik

1954-56 lı yıllarda idi. Ankara'da, Kurtuluş'da İsmet Bey'le karşılaştık. Millî Eğitim , Teftiş Kurulu'nda, ya da Tâlim Terbiye Dairesi'nde çalıştığını söyledi. İşini iyi hatırlamıyorum, görüştük. İstanbul'da yolların açıldığı yıllardı. Arkadaş, Millî Eğitim'e değer verilmediğinden bahsetti, "Eğer bir gece Resûllah Menderes'in rüyâsına girer: *"Maarifi ele al!"* derse, ancak o zaman bu işe el atılır" dedi. Ve Amerika'dan gelen bir uzmanın raporundan bahsetti. Adam demiş ki: "Milletler kendilerini yönlendirmek, iyiye, daha üstüne gitmek için örnekler ararlar, bulurlar ve öyle olmaya yönelirler, gayret ederler. Halbuki sizin dışarıdan böyle bir örnek aramaya ihtiyâcımız yok. Şerefli ve büyük olduğunuz günlerde neleriniz vardı şimdi onlardan neleri kaybettiniz, bunu tesbit edin, yeter!"

Bugünkü dinî hayatımızın ve dinî meselelerimizin tesbîti yaparken târihe bakmak lüzûmunu bunun için hissediyorum. Evvelâ temelde neler vardı, neler kayboldu? Bugünün bâzı hatâ ve noksanlarının tashih veyâ tâmiri için neleri ihyâ etmek lâzım? Evvelâ ona bakmak gerektiğini düşünüyorum.

Yılmaz Öztuna'nın haklı tesbîti ile Baulılaşıma hareketinin Tanzîmat'la değil, tâ II. Mahmut döneminde şekillenmeğe başladığı yıllara el atmak lüzûmunu hissetmiyorum. Her ne kadar "*Gâvur Padişah*" denmiş ise de yenileşme hareketi şekilde, satıhta kalmıştır. Müesseselerdeki yeniliklere karışmıyorum.

Din sosyal bir hâdisedir denir. Dinî hayatımızı görmek için evvelâ topluma, toplumun dinî hayatına, anlayışına tesir eden faktörlere bakmak gerektiğine inanıyorum.

Hâdiselerin köküne inmek için aslında Tanzîmat'a kadar gidilmesine de taraftar değilim. Günümüz, yakın târihin eseri, neticesi, meyyesidir.

Günümüzün sosyal gidişine fikirde, mânâda temel olan târihler vardır. Ben bu yakın târihlere işâret etmek niyetindeyim.

Birincisi 1908 dir.

Senelerce sınıflarda pozitif ilme dönüş, ilmî düşüncenin gelmesi, ülkenin medeniyette kat'i adımı diye şevkle öğrettiğimiz I. dönem ki, başında yedi yaşında olanlar artık yaşamıyorlar; onları yetiştirenler de unutuldular, ama onların yetiştirdikleri, yetiştirdiklerinin yetiştirdikleri, nesiller ve nesiller bugünkü toplumumuzun temel taşlarıdır, saygıdeğer yaşlılardır.

Bugünkü kültürümüzün kaynakları artık onlar ve onların bilgi-görgü ve inançlarıdır. I. Cihan Harbi'ni, Kurtuluş Savaşı'nın önderliğini bu dönemin aydınları yapmıştır. Milliyetçilik heyecânı, Millî duygunun Türkçülük hâlinde yaygınlaşması onların eseridir. Cumhuriyet'i kuranlar da onlardır; İnkılâplar da o devir fikriyatımızın neticesidir.

1908 Döneminin (benim için) en mühim tarafı İnsan anlayışına getirdiği yenilik, değişikliktir.

Türk Tôresinde, Orta Asya döneminde, İslâm'a kadar Türk, "İnsan" ı nasıl tavsif etmiş, nasıl kabul etmişti meselesine girmiyorum. Ama bin yıllık islâm çağında İnsan, Kul-abd'dır. Ahsen-i takvîm üzere yaratılmıştır. Eşref-i Mahlûkat'tır, Halîfetullah'tır, Zübde-i Âlem'dir, Dide-i Merdûn-i ekvan'dır.

Ama "tefekkür" olarak sâdece batı tefekkürü, felsefe diye de sâdece Batı felsefesine (o zaman) kaynak diye alınmış Eski Yunun ve Lâtin felsefesi kabul edilince mesele değişmiş, "İnsan=düşünen hayvan" olmuştur. Evvelâ okuyanlar, sonra arıyanlar, sonra onlara inananlar arasında gelişip yerleşen bu düşünce "İleri ve üstün bir görüş; katî ilmî bilgi" olarak eğitim sisteminde yer almıştır. Okur-yazar'ın artması nisbetinde öğrenilmiş, öğretilmiştir.

Söylendiği devir, mantukî gerçekliği, sosyal yapıya tesiri, kitlelerin -gittikçe tabanda kalanların- inancı ile çatışması ve bu çatışmaların insanımızın iç yapısında hâsıl edeceği karmaşıklık hesap edilmemiştir.

Eşref-i mahlûkat'lıktan, düşünen hayvan derekesine inmenin toplum yapısında bugünü doğuran neticeleri düşündürücüdür.

1908 den sonra toplum hayat felsefesi de değişmiştir. Bunun birinci sebebi insan anlayışındaki farklılaşma olmalıdır.

Câhil halk kitleleri hernekadar Allah'dan geldiğine inansa da, hattâ bugüne kadar hâlâ "rûhunu Sâhibine teslim etse" de aydın kitleler için hayat daha "ilmî" bir hüviyet almıştır.

Artık "ileri aydın" için hayat-yaşam, doğal bir olaydır. Çocuk doğadan gelir, hücrelerin tesâdüfen birleşmesinden oluşur, çoğalması ile gelişir, doğar. Hücreler arasındaki uyum bozulunca ihtiyarlar ve ölür...

Bu anlayışla:

- a) İnnel ardnel.... âyet-i kerîmesi ile işâret buyurulan "emânet"e tâlip olma mes'uliyeti,
- b) Ezel âlemi, Bezm-i Elest,
- c) Kâlû Belâ: inancı,
- d) Bu âlemin imtihan dünyâsı olduğu,
- e) Bu âleme imtihan için gelmiş olma sorumluluğu,
- f) Dünyânın "mezraatü'l- âhire", âhiretin ekin tarlası olduğu gerçeği,
- g) Verilen müddet bitince Vatan-ı aslî'ye dönüleceği hakîkatı,
- h) Ölümün "yokluk", "hiç olma" değil, sâdece "geriye dönüş, kendine dönüş, ebedî oluş kapısı" olduğu hakîkatı.
- i) Bu âlemde herkesin emrolunduğu gibi yaşaması gerektiği,
- j) Orada; burada, bu dünyâda geçen her nefesin hesâbının mutlakâ görüleceği unutulmuştur.

1908 inkılâbı ile mektepler kıymet kazanmış, yenileri açılmış, modern ilimler bu yeni mekteplerde daha rahat tedris edilmiştir.

Yeni gelen ilimlerden biri psikoloji'dir.

O zamana kadar okumuşu ile, câhili ile toplumun inandığı bir "ruh" vardır. Can'dan farklıdır ve Rabb'in "Emir âleminden"dir. Muhakkak ki Allahımızın en-biyâsı ve evliyâsı kendine lûtfolunduğu kadarı ile bu mevzûda "birşeyler" bilmişlerdir. Gerekliği kadarını, gerekenlere söylemişler ve de susmuşlardır. Yalnız bütün ehl-i sünnet yolunun yolcuları, gerçek tarikatlar, "nefislerimizi ruh hâline getirme" nin çabasını iş ve zevk edinmişlerdir. Ve bu çaba, insana ferdî hayâtında huzur, sosyal hayâtında, insanlar arasında karşılıklı ilişkilerde hoşgörü, dostluk, muhabbet, yardımlaşma, digergâmlık kapılarını açmıştır. Bu yüzden de "mahkemekapılarına taşınmak" ayıp sayılmıştır.

Psikolojinin davranış ilmi olarak tedrisi ve kabul edilişi, evvelâ insandaki derinliği, iç dünyâyı yok etmiş, yüzeyselleştirmiştir, sonra da bâzı duygu ve düşüncelerin, neficede hayat felsefesinin değişmesine, bâzı değerlerin yok olmasına sebep olmuştur.

İnkılâbın getirdiği ikinci yeni ilim "sosyoloji" dir. Ziyâ Gökalep tarafından ülkemize mâl edilen bu ilim Durkheim sosyolojisidir ki bugün bu sosyolojiyi diğer

sosyolojilerden ayıran bâriz vasıfları üzerinde hassaten durulmaktadır.

Durkheim, "fert fânî, cemiyet bâkî dir" demiştir. Cemiyete bu bakış, ferde toplum için çalışmayı, cemiyet için ferâgat ve fedâkarlığı getirmişse de, satıhta kalan bu duygu materyalizmin getirdiği hayat felsefesi ve egozime karşı tutarlı olmuştur.

Bu ilmin getirdiği en ciddî yenilik, fert ve din anlayışımız üzerindeki fikirdir. Bu sosyolojiye göre "insan fert" tek başına yaşamadığı için "toplumlar" teşekkül etmiştir.

Toplum hâlindeki insan'ın düzen içinde yaşabilme ihtiyâcından çeşitli kurumlar doğmuştur, âile, mahkeme, ordu.. bu çeşit kurumlardır.

Fert'de korku ve sığınma ihtiyâcı da vardır. Din işte bu ihtiyaçtan doğmuş sosyal bir kurumdur.

Sonra da sanki mutlak bir hakikatmış gibi, Auguste Compte'a dayanılarak, toplumların çok ilâhlılıktan dualizme, oradan da tek ilâhlî dinlere ulaştıkları öğretilmiştir.

Totemciliğin her milletin târihinde yer almış mutlak bir dönem olduğu belirtilmiş, 1908 den sonra yetişen bütün aydınlar, her meslek ve seviyedeki okur-yazarlar din'i böyle öğrenmişlerdir.

Gün gelmiş, "Allah'ı insan yarattı!" diyen garibin cenâze namazını kılma-
mağa kalkışmışlardır, ama okullarda -bütün okullarda, her seviyede ve her meslek-
te- sosyoloji dersi, din anlayışı değişmemiştir.

Ülkemizde bugün sokaktaki adam da artık dînin sığınma ihtiyâcından doğdu-
ğunu söylüyor.

Bugün insanımız huzursuzdur. Gittikçe de toplumda bu huzursuzluk artmakta-
dır. İnsanımız âlemdaki yerini kaybetmiştir. Neden bu âleme geldiğini, niçin yaşa-
dığını, ne işe yarayacağını bilmemektedir. Unutmuştur. Dünyâya geliş, geliş-gidiş
fuzûlî hâle gelmiş, "hayat" gerçek mânâsını kaybetmiştir. Ne işe yarayacağını bil-
mediği için bir "hedef" e yönelememiş; düzenli, sistemli, prensipli bir hayâta yöne-
lememiştir.

Kendisine bahşolunan ömrü nasıl ve nereye sarfedeceğini bilememiş, yeni he-
defler, hiç değilse yeni yollar aramıştır.

Günümüzün insanı, egoist-bencil, materyalist, tenperest olmakla suçlanabilir. Kendisini mânen techiz yerine, mes'ûliyetsiz, sâdece gününü gün eden, daha rahat, daha zengin ve müreffeh, daha iyi fakat çalışmadan yorulmadan (hakkı olsun olma-
sın) yaşamak isteyen nesiller gittikçe çoğalmaktadır.

Onurlu, haysiteyli, şerefli, şahsiyetli, meziyetli kişi, bir kelime ile "insan" kavramının yeniden ele alınıp ıarif ve tasrih edilmesi şart hâle gelmiştir.

Toplumlar mânevî yapıları, millî renkleri ve özellikleri ile birbirinden tefrik olunurlar. Mânevî yapıyı mayalandıran, fertleri birbirine sıkıca bağliyerek cemiye-ti ayakta tutan, cemiyetin bekâ ve tekâmülünü, teâlisini temîn eden ahlâk, töre, gele-nek, görenek bağlarıdır. Bunları muhâfaza eden kapalı toplumlar aynı zamanda canlı, sağlam toplumlardır.

Bu, mânevî bağların devam ve tesirine-müessiriyetine bağli bir keyfiyettir. Devamlılık ise tâlim ve terbiye ile sağlanabilir.

*

* *

Toplumumuzda tesirleri ve neticeleri bakımından üzerinde ciddiyle durul-ması gereken ikinci târih 1924 dır.

1924 Hilâfet'in kaldırıldığı, Tevhîd-i Tedrisat Kânunu'nun kabul edildiği târihtir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin kurucuları, asırdide Osmanlı Kültürünün birikimine sâhip, 1908 inkılâbınının fikrî ve ideolojik gelişmesini tâkip etmiş, harpleri içinden yaşamış, felâketler görmüş olgun kişiler, Sultan Abdülhamit Han devrinin münevverleri idi. I. Meclis'in yapısı, çalışması, kararları bu bakım-dan câlib-i dikkat olmalıdır.

Cumhuriyet'in ilânından sonraki meclisin yapısı, inkılâpların meclisce ve de toplumca nasıl ve hangi şartlarda kabul edildiği artık sosyologlarca ele alınarak be-lirlenmeli ve milletçe yakından bilinmelidir. Bizler O zaman çocuktuk, bilemez-dik!

Bizler 1928 den sonra harf, 1932 den sonra dil ve tarih inkılâplarının getirdiği çöşkulu, ümitli, güvenli sınıflarda yetiştik, Gâzî Mustafa Kemâl Paşa, İsmet Paşa ve Mareşal Fevzi Çakmak için marşlar söyleyerek büyüdük.

Bu eğitimin bende kalan en kuvvetli izi "yaşlılar"ın câhil olduğu, bizlere hiç-bir şekilde birşeyler öğretemeyeceği hissi idi.

Memleketi bizler yüceltecek idik. Okulda (mektepte) öğrendiklerimizi artır-malı, tatbik etmeli, bir "Avrupalı" gibi olmalı idik. Binâenaleyh evdeki okuma-yaz-ma bilmeyen câhil nenelerimizin, ana-babalarımızın sözlerine kulak vermemeli, onların yaptıklarını yapmamalı, yollarından gitmemeli idik.

Yapmadık ve gitmedik...

*

* *

Isparta küçük bir kasaba idi. Okur-yazar mahduttu. İdadî, Rüştiye bitirenle-

rin harpten dönüp gelebilenleri (devlet kapasında) memurdu.

Memurlar millî bayramlarda devlet balolarına gitmeye mecbur idiler. Gitmeyenler vazifeden ayrılırdı. Perşembe geceleri Halk Evi'ndeki toplantılara gitmek lâzımdı.

Eşraftan, Millî mücadeleyi yapanlar, öncülük edenler köşelerine çekilmişler, ya da ölmüşlerdi. Ortada C.H.P.'li eşraf-zenginler bir de Ankara'da oturan mebuslar vardı. Isparta'ya geldikleri zaman memleket ayağa kalkardı.

Eski ve yerli ulemâ kendilerinin isteye dileye getirdikleri yeni düzende susmuşlar, belki de yalnız kendilerini tanım olmuşlardı. Bizler onları tanımadık. Belki evlerinde küçük küçük çevreleri olmuştur, bizler bilmedik.

Esnaflar ve köylü ne yaptı?

Herhalde esnaf geçim derdine düştü. Para sâdece memurda idi! Ne para! Mübâşirin maaşı **onikibuçuk lira** idi. Kâtipler **yirmialtı-kırkbeş**, en yükseği **altmış lira** alırlardı. Ama yüz paralık ekmek (yarım okka) beş kurusluk peynir ile karın doyardı. Amelenin yevmiesi yirmibeş kurus, sekiz yumurta beş kurus idi. Bu zorluk içinde esnaf kendi görenek ve geleneği içinde ve yasaklar çerçevesinde yaşadı.

Halk yasaklara uydu. Mekteplere gitti.

"Hocalar" hep câhildi. Öğretmen giden köylerde eridiler. Öğretmenler tabanın ihtiyâcına cevap veremedi, yabancı kaldı. Kânûn zoru ile ilk mektebe gidip okuyanlar asker ocağında tekrar okuma-yazma öğrendiler.

Şifâhî kültür genç nesle hiçbir yerde sistemli ve kararlı bir şekilde intikal edemedi.

Tevhid-i Tedrîsât Kânunu'nun hangi şartlarda, nasıl bir mekanizma ile, kimlerin tertibi, kimlerin tasvibi ve tesiri ile teklif ve kabul edildiğini hiç bilmiyorum. Herhalde araştırılması gerekir!

Eski, kokuşmuş, bizi geri bırakan bir zihniyete karşı yeni bir sistem geliştiriliyordu.

İlkokullarda mahalle mektepleri-hocaları, binâları, öğretim sistemleri ve talebeleri ile, topyekûn tenkit, tezlîl ve alay konusuydu. Tabîî eğitim konuları ve hedefleri de.

Mektebe girdiğim zaman "**iptidâî**" sınıfına alınmışım. Mektebimizin adı **Zafer-i İnas'tı**. Hatice Hoca hanım (yaşlı bir hanım idi) din dersleri verir, toplu namaz kıldırırmış.. İkinci sınıfa geçtim, okulumuz **muhtelit** oldu. Hatice Hoca hanım artık yoktu. Okula çarşafılı gelen ablalarımız da gelmez oldular.. Kız beğenmeye gelen görücüler de...

Mevlüt Efendi (sonradan uzun yıllar Isparta müftülüğü yapmıştı) III. sınıflarda Kur'an-ı Kerim öğretirdi. Ders kaldırıldı, sene ortasında o da gelmez oldu.

Ancak kenar mahallelerde, kıyıda bucakta yaşlı kadınlar esnaf çocuklarına abdestlik-namazlık öğretiyorlardı. Memur çocukları gidemezdi. "Polis basar da yakalanırlarsa" babaları zarar görür, ekmeğinden olabilirdi.

Bizim neslimiz, geleneği, göreneği, dini ve dinî kültürü böylece edinmedi, bilmedi, görmedi ve de küçümsedi.

*
* *

Kânun ilk tahsili mecbûrî kılıyordu! İlkokul öğretmenleri mahallelerde okul yaşındaki çocukları tâkip ile mükellefti. Zaman zaman sokağa düşer, okul yaşına gelmiş çocuk ararlardı.

Halbuki:

O zamana kadar alışlagelen okul yaşı dört yaş dört ay on gün idi. Âmin'alayı ile hocaya başlanır, yedi yaşına kadar abdestliğini, namazlığını öğrenir, yedi yaşına gelince artık "efendi" ya da "hanım" olurdu. Yâni namaza başlardı.

Yedi yaşındaki erkek çocuk okuma istidâdı gösterirse "Rüştiye"ye, eğer istidâdı zayıf görülürse, maddî imkânları da müsâit değilse mutlaka çıraklığa verilir-miş.

Hanım kızlar da aynı anlayışla ve geleneğe tâbi olarak ya Rüştiye'ye verilir ya da anasının dizinin dibinde ev işi öğrenirmiş. Yâhut ta Isparta'da haliya oturtulmuş. "Kız anadan öğrenir sofrâ düzmeği, oğlan babadan öğrenir gezek gezmeği."

Benim çocukluğumda, belli gün ve saatler dışında sokakta 'çocuk' görülmezdi. Zâten yedi yaşını aşmış, yaşmaklanmış koskoca kızın sokakta oynaması abesdi.

Köylerde ise hayat zordu. Ana-baba tarlaya, çifte gider ama dört yaşından sonra çobanlığı çocuklar yapardı.

Yedi yaşındaki çocuk, yetmiş yaşındaki ile camide aynı safta yer alan bir "delikanlı" namzedi idi! Çifte çubuğa aklı ermeğe başlayacağı çağda "mektebe" başlaması, "büyükler" den dolayısıyla şifahî bilgi ve şifahî kültürden uzak kalması demekti.

Netice:

İster köyde olsun, ister şehirde, kânun kuvveti ile âileler çocuklarını yedi yaşında mektebe verir oldular. Yedi yaşındaki eski "hanım"lar, "efendi"ler daha yeni mektebe başlayan "çocuk" oldular. Ve âile o yaşa kadar "çocuğa", istikbâlî hakkında hüküm veremez, teşebbüse giremez yâni kanşamaz, sonra da karışmaz ol-

du.

Hâlbuki eskiden çocuk, "Emânetullah" idi. Çocuğu Allah verirdi, rızkını da, muhabbetini de... Çocuğun "Hayrû'l-Halef" olması lâzımdı. Allah'a-kul, Peygamber'e ümmet olarak yetiştirilmesi lâzımdı. Ölürsen yer-kalırsa el beğenmeli idi. Onun için de ayıb'ı, günah'ı, sevab'ı, helâl'i- harım'ı, âr'ı-hayâ'yı doğduğu günden îtibâren öğrenmeli idi, dînini, diyânetini bilmeli idi. Bunları öğretmek ana-babanın vazîfesi idi. Buna, indillâh mes'ul oldukları için rûz-ı mahşerde cevap verebilmek için, kendilerince mecbur idiler. Mecbur oldukları için de çocuğun doğumundan îtibâren iyiyi, doğruyu bilmesine, iyi-doğru alışkanlıklar edinmesine, iyi yetişmesine, öldükten sonra geriye kemiklerini sızlatacak bir evlât bırakmamaya gayret ve îtinâ ederlerdi.

Yedi yaşında çocuğun mektebe gitmesi "kânun emri" olduğuna göre, o yaşa kadar çocuğa âile el koyamazdı, koymaz oldu.

Muallim bey ya da muallime hanımın sınıfta öğrettikleri, çocuğun daha evvel evden aldıkları ile ters düşebilirdi. Çocuk "mektebe" inanacağına göre yedi yaşına kadar evde verilenin bir kıymeti kalmayacaktı... Kalmadı!

Çünkü geleneğe göre:

Mektep terbiye ve edep merkezi idi. Emânetullah olan çocuğunun techîzini vazife ve "indillâh mes'uliyetten" sayan âile, mektebe güveniyor ve inanıyordu. Çünkü mektebin gâyesi de hayrû'l-halef olacak insanı yetiştirmekti. İkisinin de istediği Allah'tan korkan, kuldân hayâ eden insanı yetiştirmekti.

İkisi de İndallâh mes'ul olduklarını biliyor, "İllâ vus'ahâ, "güçlerinin yettiği kadarına" gayret ediyorlardı. İkisinin de "değerhükümleri" aynı eğitim kaynakları aynı idi. İkisi de şeriat-ı garrâ üzere, Allah'ın emri, Peygamber'in sünneti ile hareket ediyorlardı, yâni Kur'an-Kerîm'in emirleri ve sünneti seniyye üzere... Tezhib-i ahlâka gayret ile ahlâk-ı Muhammedî, Kur'an ahlâkı ile ahlâklanmaya gayret ediyorlardı, son nefese, yüz akı ile gidinceye kadar da devam edeceklerdi.

Tevhid-i Tedrisat Kânunu çıktı. Sonra Tekke ve Zevâyâ Kânunu!

Mektepler lâik tedrisata başladılar.

"Laisizm, islâm düşmanlığı gibi görülüyor!" dediler. Bizler bu sözü gençliğimizde, aklımızın ermesi gerekirken bile reddettik. İslâm zaten geri kalmışlığın sebebi değil mi idi ki?

İlim Garbda, edebiyat Garb'da san'at Garb'da, felsefe Garb'da, hattâ insanca muâşeret (!?) temizlik.. te Garb'da idi... O zamanlar teknik henüz önde gelmiyordu. ekonomi de...

O yüzden muallim mekteplerinde Avrupa pedagojik sistemleri görülüyor, öğretiliyor, Avrupalı gibi "adam" yetiştirilmek isteniyordu. En çok sıkıntıyı çeken analarımız-babalarımız oldu. Bizleri anlayamadılar, öğrendiklerini öğretemediler, bizlere hayat tecrübeleri ile hiç yardımcı olamadılar.

Eksi sistemde okulda ve evde öğretilenler iki cihanda; dünyâda ve ahirette işe yarayacak olanlardı. Öğrendiği, yaşanan hayatta gördükleri idi. Bildiği gördüğü ve öğrendiği ile hayat arasındaki paralellik, sağlam ve sâkin mantıkî düşünmeyi geliştirdi.

"Yeni öğretilenleri öğrenenler" evine, çevresine yabancı bu mektepte öğrendiklerinin hayatta ne işe yarayacağını kavrayamadılar.

Öğrenilenler, bilinen ve yaşamakta olan hayat için değildi. Yaşamayı kolaylaştırmıyordu. Ananın, babanın, atanın, çevrenin bilmediği, ilgi duymadığı bu öğrenim tek bir şey sağladı: **Diploma!..**

Tevhid-i Tedrisat Kanunu elbette hayırlı niyyet ve zarûrî sebeplerle çıkarılmıştı. **İlk neticesi çocuğu âileden ayırmak oldu.** Âileden çocukla ilgili mes'uliyeti ref etti. Artık âilenin çocuğa; şahsiyet, karakter, mes'uliyet duygusu, iş sevgisi, iş bitirme-başarma alışkanlığı, öğrenme zevki aşılayacak hâli ve zamanı kalmadı. Çocuğuna karşı mes'uliyetsiz âilelerin çocukları da kendine, çevresine ve hayâta karşı mes'uliyetsiz oldular.

Âile bütünlüğü, âile içindeki ananevî muâşeret yavaş yavaş eridi. Âile artık tesâdüfen dünyâya gelen çocuğu yedirir-içirir-giydirir-kuşatır, okula gönderir oldu.

Âile içinde yarın'a Rûz-u Mahşer'e müteveccih bir teyakkuz olmayınca fertlerde de her türlü **"yarın endişesi"** kalmadı.. Çocuğa da verilmedi. Bu psikolojik hâl, nisbet dâiresinde cemiyetin hemen bütün fertlerinde sârî ve cârî bir davranış şekline girdi.

Alâ merâtihim çocuklar okul sonunu, on sene sonraki hayatlarını, devleti yönetenler de on sene sonraki devlet ve milleti ilgilendiren hâdiselerin politik neticelerini düşünemez oldular.

Çocuktan büyüğe, memurdan âmire, karşılıklı muâmele ederken, cemiyetin bütün kesimlerinde, umûmun gidişinde palyatif tedbirlerle günün geçiştirilmesi normal hâle geldi. Durumun tehlikesi üzerinde duran ancak birkaç kalem var.

1908 den bu yana millet ve memleket hayrına yapılan istikbâle mâuf hiçbir "iş" te ferdi aşan uzak görüşle ele alınmış, fisebîullah bir gönülle başarılmış, maddî-mânevî, resmî-husûsî bir tek hareket görmedim.

*
* *

İstikbâl endişesinin bulunmayışı, toplum düzeninden evel ferdin hayâtına, karakterine tesir etti.

Artık "elim yanıma gelecek, can vereceğim!", "yarın rûz mahşerde sorulursa" telâfi olmayınca, "herkesin yaptığı yanını kâr kalır" gibi gelmeğe başladı.

"Neden benim de...", "Benim neyim eksik?" görüşü, rızâ kanaat ve şükürün yerini aldı..

Fazilet-ahlâk-nâmus-ar-hayâ-iffet-şeref-haysiyet-vekar kelimeleri mânâlarını kaybettiler.

Cemiyette **edep, terbiye-muâşeret** telakkîleri yeni değerlere göre ele alınmalı idi.

Aşk, materyalist dünyâ görüşünde en çok zedelenen değer oldu, şehvetle karıştırdı. **Vefâ, dostluk-sadakat-muhabbet-mürüvvet-ihsan** kavramları bâzı dillerde yok oldu. Kelimelerle birlikte vicdanlarda mefhumlar, kişilerde davranışlar gelişmez, yaşanmaz oldu.

Tabîi bunda **dil devriminin** rolü unutulmamalıdır.

*
* *

Toplulumumuzun temellerine tesir eden üçüncü târîh 1928 dir. Tıpkı öteki inkılâplarda olduğu gibi bu kânûnun da gerçekte nasıl, niçin, kimler tarafından ileri sürüldüğünü, kimler tarafından hazırlandığını, nasıl ortaya konulup kitleye mal edildiğinin gerçeğini henüz bilmiyorum.

Malûm Azerbeycan Türkleri'ne 1920 lerde Ruslar'ın tazyîki ile Alfabelerini değiştirmemeleri için, **Sâmih Rıfat** ve **Mehmet Âkif** Beyler tarafından hazırlanıp **Kâzım Karabekir Paşa** tarafından sınırdan sevk edilmiş üçbin broşür hikâyesi vardır. Buna rağmen bu harf inkılâbı niçin, hangi mücbir sebeple yapıldı? Bilemem.

Meclis'te herkes, **topyekûn inkılâbın lehinde mi idi?** Avrupa'dan, Almanya'dan dahî alfabenin değiştirilmemesi için menfî sesler gelirken, Cumhuriyet'in o ilk ağırbaşlı, akli başında meclisinde, inkılâp hareketine karşı hiç tavır alan olmadı mı? Sâdece **Seyyid Bey**'in meclisten çıkacak karârı evinde telaşla beklediği, haberi alınca, yatıp yorganı üzerine çektiği, bir daha da uyanmadığı söylenir.

Kânûnun derhal tatbîkine geçilmesi için acele edilmesi emrolunduğu söylenir.

Ben ilk mektebin dördüncü sınıfına geçmiştim. İdadî'de okuyup, Fransızca öğreniminden Lâtin harflerini tanıyan memurlar ve de her zamanki gibi öğretmenler başa geçti. Evvelâ memurlara, sonra da mahalle aralarında depo olmamış, boş kalmış camilere kadınlar toplandı. bu bir okuma-yazma seferberliği idi. bizim evde de ayaklık ortaya çıktı. Memur karısı olduğu için anamın da yeni yazıları öğrenmesi gerekiyordu... Öğrenemedi...

*
* *

1954-55 lerde **Remzi İnanç** ile Manisa'nın târihî eserlerini geziyorduk. Ulu Câmi'den inerken yıkık bir medreseye girdik. Bir odanın içine tahtalardan küçük bir kulübe çevrilmişti. Kadıncağız "**Çok kitap vardı, topladım, birazını gömdüm... ama çoğunu da yakıverdim**" dedi. Aferin bekledi. Çünkü o bu işi hizmet için, hem eski yazı kağıt ayak altında kalıp günah olmasın diye, hem de ellerinde eski kitap bulunduranlar evlerde başılıp yakalanma korkusundan yapmıştı... Hep böyle yapmışlardı.

Tekkeler kapanmıştı. İster kamu, ister özel mülkiyete âit olsun mal varlıkları "**Vakıflar İdâresi**"ne devrolunacaktı... Onca müessesenin halısı-kilimi, kazanları, düzenleri, kabı-kacağı, kaşığı-bıçağı nereye sığardı ki? Acaba nereye sığırdı? Kitaplar, zikir malzemesi, mûsikî aletleri ne oldu? Duvardaki levhalar, sohbet defterleri kimlerin elinde kaldı?

Kitaplar? Câmilerdeki kitaplar ne oldu? Depo olan, her işte kullanılan, kapatılan câmilerin **Cuma Dersleri**'nin kitaplarına ne oldu? Bu kitaplara kimler sâhip çıkabilirdi ki?

Her evin kitabiyyesindeki ata yâdigârı eserler, yazma Kur'anlar, Muhammediyeler, Ahmediyeler "**Amân açılmadan durmasın... günah**" diye hangi ellere teslim edildi?

Anadolu'yu tarayan, çuval çuval İstanbul'a kitap taşıyanlar oldu elbet. Kucak kucak İstanbul'dan da Avrupa'ya, Amerika'ya uçup gittiler.

*
* *

Eski harfler zormuş, öğrenilemiyormuş. O yüzden okur yazarımız azmış. Yeni Alfabe kolaymış, herkes kolayca okuyup yazabilecekmiş! Yazı inkılâbı onun için yapılmış! O zaman öyle söylendi. Bizler de öyle öğrendik. Senelerce de öyle dedik.

Geçende nerede okuduğumu, yazarını da hatırlamıyorum, diyordu ki".. halbu ki bizim halkımızın % 85'i "okur" idi. "Eh her çocuk hatim indirdiğine, her evde

Kur'an-ı Kerîm okunduğuna göre bu söz doğru olmalı.

Yeni yazı, yeni alfabe kolay mı idi? Öyle deniyordu ama biz çocuklar arasında değişik dillerden gelen uzun sesler, yumuşak sesler değişik harflerle yazılırken birleştirilip tek harfle gösterilen nüansları belirtmediği için münâkaşa konusu idi. O zaman kelime köklerinin ayrılığı, ıstikak yollarının mânâ farklılığı yüzünden kavramların tehlikeye düşeceğini bilemiyorduk.

Ha-hı, kef,kaf, Atatürk için bir mesele olmuş olmalıydı. İlk çıkan alfabelerde bu sesler için ayrı işaretler vardır. Asıl 1921 de Moskova'da Ahmet Cevat Emre'ni de iştirak ettiği "fonetik alfabe" seminerinde münâkaşa ve münâzarası yapılan sesler ve harfler de aynı mıydı? Bilmem...

Yalnız hocalığımın bilhassa son yıllarında sâdece kulağa gelen sesleri şekillendirmekten ibâret kalan "yazma" ile şekilleri seslendirmeyi kâfi sanan "oku-ma"nın Tefekküre, anlamaya, anlatmaya, düşünmeye her seviyede zararını yakından gördüm.

MİLLÎ HUKUK TÂRİHİMİZ BİLİNMİYOR VE DOĞRU ÖĞRETİLMİYOR*

Doç.Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ

1- Millî Hukuk Târihimiz Mutlakâ Öğretilmelidir

Târihte birçok devletler kurmuş, asırlarca Asya, Avrupa ve Afrika'da birçok cemiyetleri idâre etmiş olan büyük Türk milletinin genç hukukçuları, millî hukûkumuzu mutlakâ öğrenmelidir. Kanaatimize göre, geçmişte atalarımız tarafından tatbik edilen hukuk sistemlerini öğrenmek, bir hukuk kültürü meselesi olduğu kadar, hukûkun daha iyi anlaşılmasını ve hukukçuya kuvvetli bir hukuk formasyonu ile berâber millî bir ruh verilmesini temin edecektir. Ne acıdır ki, günümüzde hukuk fakültesine kaydolan hukukçu namzedi gençler, daha ilk günlerde kafasında beliren haklı soru ve şüphelere, değil hukuk tahsili boyunca, belki akademik hayâta atılsa bile, akademik hayâtının sonuna kadar, tatmin edici cevaplar ve izahlar bulamamaktadır. Bunun çok esaslı sebepleri olsa gerektir. Hakîkaten daha ilk derslerde hukukçu namzedi genç dimağlar, Cumhuriyet'ten sonra Medenî Kânûnunu İsviçre'den; Cezâ Kânununu İtalya'dan; Cezâ Muhâkemele-ri Usûlü Kânûnunu Almanya'dan aldığımızı, daha önce de, Tanzîmat sonrası birçok hukûkî düzenlemelerin yabancı memleketlerden alındığını öğrenince, kendi kendilerine haklı olarak şu soruları sormaktadırlar: **Acaba niçin bu kânûnları başka memleketlerden aldık? Bu kânunları alıncaya kadar bizde hangi kânunlar yürürlükteydi? Bizim bir hukûkumuz yok**

* Bu makâle "Türkiye'deki Temel Çelişkiler" genel çerçevesi içinde 1989-1990 döneminde yapılan Kubbealtı Akademik Toplantıları serisinin 23.3.1990 günü gerçekleştirilen "Türkiye'de Hukuk Öğretimi ve Millî Hukuk" başlıklı açık oturumunda tebliğ olarak sunulmuştur.

muydu? Niçin kendi kânunlarımızı kendimiz yapamadık? İşte bu ve benzeri soruların cevaplarını doğru olarak vermek mecbûriyetindeyiz. Bu zamâna kadar tâkip edilen ve aslı astarı olmayan yanlış beyanlar, artık 21. asra hazırlanan gençliği tatmin etmemektedir. Cumhuriyet târihi boyunca bu soruların cevaplarının verilmediğini, bilakis yalan yanlış îzahlarla meselelerin çarpıtıldığını esefle müşâhede ediyoruz. Acıdır ki, hukukda akademik kariyere sâhip kişilerden, ilk müslüman Türk Devleti olan **Karahanlılar** zamânında 30 ciltlik hukuk külliyyâtı telif edildiği ve bu eserde özel bir takım konular, meselâ irtifak haklarıyla ilgili 300 sayfalık bilgi bulunduğu gerçeği karşısında, hayret edenler ve "eskiden bu haklar bilinir miydi?" suâlini soranlar çoğunluktadır. İşte yeni neslin hukukçularına, milletimizin târihinde bir hukûku olduğunu öğretmek ve millî hukûkumuz ile günümüz hukûku arasında mukâyeseler yaparak hukuk ufkunu genişletmek bizlerin ihmal edilmemesi gereken vazîfeleri arasındadır. Bu sebeple üzerinde durulması icabeden millî hukûkumuza dâir bâzı mühim meseleleri nazarlarınıza arz etmek istiyoruz.

2- Mevcut Hukuk Sistemimiz Millî Hukuk Târihine Muhtaçtır

Günümüz Türk Hukûku, tatbîkat ve nazariyat açısından eski hukûkumuzla, özellikle Osmanlı Hukûku ile devamlı irtibat hâlinindedir. Türkiye Cumhûriyeti için eski hukûkumuzun hükümleri, tamâmen târihe mal olmuş değildir. Zîra, 4 Ekim 1926 yılında yürürlüğe giren Medenî Kânûn'un tatbik şeklini gösteren 864 sayılı Kânûn'a göre, Medenî Kânûn'un yürürlüğe girmesinden önceki olayların hükümleri, bu olaylar hangi kânun mer'i iken meydana gelmişler ise, yine o kânûna tâbî' kalır (md. 1). Yâni tatbîkatçı, böyle durumlarda Osmanlı hukuk mevzuâtına başvurmak mecbûriyetindedir. Bu eşyâ ve borçlar hukûkunu ilgilendiriyorsa Mecelle'dir; başka hukuk dallarını ilgilendiriyorsa ilgili kânun, nizamnâme ve tâlimatnâmedir. Hattâ bir yerde fıkıh kitaplarıdır. Bu arada eski hukûkumuza âit bâzı hukûkî düzenlemelerin tamâmen ilgâ edilmediğini de burada kaydetmeliyiz. Zîra Tatbîkat Kânûnu, "İlgâ Edilen Hükümler" başlığı altında, "Medenî Kânûn'a, Borçlar Kânûnu'na ve bu Tatbîkat Kânûnu'na aykırı olan hükümler ile Mecelle ilgâ edilmiştir" demektedir (md. 43). Başta İhtirâ' Beratı Kânûnu olmak üzere eski hukûkumuza âit bir kısım hukûkî düzenlemelerin yürürlük hâli kısmen veyâ tamâmen devam etmekte-

dir.¹

Bu arada önemle belirtilmesi icâbeden bir husus da şudur: 60-70 senedir tenkit ettiğimiz ve bir türlü târihî hâlini gençlerimize olduğu gibi aktarmaktan korktuğumuz eski hukûkumuzun bir kısım müesseselerine, modern hukûkumuz hâlâ muhtaç durumdadır. Şimdi soruyorum: Günümüz hukukçusu, TMK.'nun "Sâhipsiz şeylerin ihrâz ve işgâli, yollar ve meydanlar, akar sular ile yatakları gibi menfaat-i umûma âit malların işletilmesi ve kullanılması hakkında husûsî hükümler vaz' olunur" (md. 641) şeklindeki emrinin yetmiş yıldır yerine getirilmediğini görünce ne yapacaktır? İster istemez, **Osmanlı Arazi Kânunnâmesi**'ndeki kamu malları ile alâkalı hükümleri tatbik edecek ve netîcede millî hukûkumuzu öğrenme zarûreti ortaya çıkacaktır. Bugün Yargıtay'ın mer'a, yaylak ve kışlaklarla ilgili kararlarının eski hukûkumuza âit hükümlerle dolu oluşu, bahsettiğimiz zarûretin müşahhas misalleridir.²

Netîce olarak şunu ifâde edelim ki, "herşey zamanla eskir" kâidesi, herşey için geçerli değildir. Ömrü milyonlarca seneyi bulan güneşin eskidiğini hiç bir akıllı söyleyebilir mi? Aynı şey yıllardır zevkle yediğimiz yiyecek ve meyveler için de iddiâ edilebilir mi? Elbette ki hayır. Maalesef, "**Büsbütün yeni kânunlar vücûda getirerek eski esâsat-ı hukûkiyeyi temelin-denkal' etmek teşebbüsündeyiz.**" şeklindeki ifâdeler, sözde kalmış ve va'd edilen kânunların bir çoğu vücûda getirilemediği gibi, eskiye olan ihtiyaç hâlâ devam edegelmiştir. Zaman, hakikatlerin en büyük müfessiri olduğunu yine göstermiştir.³ İşte milletlerin târihi, edebiyâtı ve hukûkunda da eskimeyen ve o milletle berâber yaşayan bâzı müesseselerin var olduğunu hiç kimse inkâremez. Halbuki biz 70 senedir böyle bir komik iddiâyı ileri sürmekten de öte, okullarımızda ders olarak okutmuşuz. **Millî edebiyâtımız, millî târihimiz ve bütün millî hukûkumuzun da, bu gülünç iddiâdan tecrid edilmesi icâbeder.**

3- Millî Hukûkumuz Yeni Nesillere Yanlış Tanıtılmıştır

Müslüman ecdâdımız tarafından asırlarca tatbik edilen hukuk nizâmı-

1 Cin / Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi I/10-11

2 Akgündüz, Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyân, 83 vd.; Ceride-i Adliye, II. seri, Sene, 5, Sy. 52, Sah., 1979

3 Ceride-i Adliye, 1551

mız maalesef Cumhuriyet nesline yanlış tanıtılmıştır. Bunun bir çok sebepleri vardır. Büyük târihçi **Mustafa Nûri Paşa'nın** ifâdesiyle bu sebeplerin başında şu gerçek gelmektedir: Her asır insanların, zamanlarında meydana gelen fenâlıkların sebeplerini geçmişlerine isnad ederek suçsuzluklarını isbâta kalkışmaları maalesef alışılmış bir durumdur. Halbuki tenkit edilenlerin bizim dedelerimiz olduğu ve bir gün bizim de tenkit edileceğimiz unutulmamalıdır. Hukuk târihi alanında, biraz sonra müşahhas misallerini zikredeceğimiz gibi, bu husus tamâmen unutulmuş ve mâzîye âit her şey-güzel de olsa-çirkin gösterilmeye çalışılmıştır. İkinci önemli sebep de, millî hukûkumuzu bilmemekten kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi, iki çeşit **cehâlet** vardır; basit cehâlet, bir şeyi bilmemeye denir. Mürekkebb cehâlet ise, bir şeyi hem bilmemek ve hem de bilmediğini bilmemeğe denir. **Bizim, hukuk târihimizle ilgili cehâletimizin ikinci sınıf cehâlet gurubuna girdiğini** eseflemüşâhede ediyoruz. Bu iki sebebe resmî ideolojinin geçmişe âit her şeyi kötü göstererek yok etme teşebbüsleri ve ilim adamlarımızın da hakkın ve doğrunun değil, istisnâlar dışında, devlet otoritesini elinde tutan şahısların kulu ve kölesi olmaları da eklenirse, millî hukuk târihimizin muammâ hâline gelmesi için başka bir sebep aramaya gerek kalmayacaktır. ⁴

Şimdi yapılan hatâlardan bâzılarını misal olarak zikredelim:

A- Örfî Ve Şer'î Hukuk Meselesi

Başta Osmanlı Devleti olmak üzere, 920 târihinden 1926 târihine kadar yâni yaklaşık bin sene, bütün müslüman Türk Devletlerinin temel hukuk nizâmı İslam hukûku olmuştur. Ancak özellikle Osmanlı Devletinde kemâlini bulan kânun kânunnâme ve örfî hukuk gibi müesseselerin tam mâhiyeti bilinmediğinden, bunların şer'î hukuk ile olan münâsebetleri husûsunda garip ve izâhı güç fikirler ortaya atılmıştır. Bunlardan bir kısmına göre, **Osmanlı Devleti hukuktan anlamayan ve hukûku pâdişahların ağzında olan barbar bir devlettir.** Türk ve İslam düşmanı bir kısım müsteşrikler (özellikle de **Yahudi** asıllı olanlar) tarafından ileri sürülen bu fikrin, hiçbir

4 Mustafa Nuri Paşa, Netâicü'l-Vukû'ât, 11/103

ilmî dayanağı olmamasına rağmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarında savunulduğu ve hattâ ders kitaplarında bu fikrinesintilerinin bulunduğu acı bir hakîkattir. Bir diğer görüş ise, Osmanlı Devleti'nde iki çeşit hukuk nizâmının bulunduğu ve dînî emir ve yasaklardan ibâret olan kısmına Şer'-i Şerif ve Şer'-î Hukuk dendiği; temelini örf ve âdet kâidelerinin teşkil ettiği diğer bir kısmına da Örfî Hukuk dendiği şeklindeki iddiâdır. Bu iddiâ sâhiplerine göre, Örfî Hukuk ile Şer'-î Hukuk birbirinden tamâmen ayrıdır. Ve hattâ pâdişahların tanzim ettiği Örfî Hukuk, Şer'-i Şerif'e aykırı hükümler ihtivâ etmektedir. Bu görüş, Ömer Lütfü Barkan ve Fuat Köprülü tarafından ısrarla desteklenmiş ve Osmanlı Hukûku'nun dînî esasları bir kenara iter anlamında laik bir hukuk nizâmı olduğu dahî iddiâ edilmiştir. Resmî İdeoloji'nin de buna destek vermesiyle, başta İslam Ansiklopedisi olmak üzere, resmî ve gayr-ı resmî kaynaklara da bu görüş etkili olmuştur.⁵ Bu her iki görüş de hakîkatlere ve arşiv belgelerine zıttır. Evvelâ bu görüş sâhipleri içinde ilâhiyatçı ve hukukçu yoktur. Sâdece târîh formasyonu ile hukûkî mevzûlarda ahkâm kesmek doğru değildir. Bir insanın sözü, ancak ihtisas alanında müteberdir. Arşiv belgeleri, şer'îye sicilleri ve ilmî araştırmalar göre meselenin aslı kısaca şöyledir:

Önce şunu tesbit edelim: Medeni Kânûnumuzun 1. maddesine göre, hukûkun kaynakları, kânûnun lafzı ve mânâsı, bu yoksa örf ve âdet kâideleri, bu da yoksa ilmî içtihatlardan ve mevcut kazâî kararlardan istifâde etmek şartıyla hâkimin kânun vâzî'i olarak kullanacağı takdir hakkıdır. Şimdi şu soruları soralım: Son iki kaynakla sâbit olan hükümler birinci kaynağa muhâlif olabilir mi? Hayır! Muhâlif olmamak kaydıyla, son iki kaynakla sâbit olan hükümleri ayrı bir hukuk sistemi gibi mütâlâ'a etmek mümkün müdür? Elbette ki hayır. Aynen bu anlatılan gibi, başta Osmanlı Devleti olmak üzere, bütün müslüman Türk devletlerinin temel hukuk nizâmı, İslam hukûkudur. Ancak İslam hukûkunun kaynakları iki kısımdır. *Birincisi, Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas* olarak ifâde edilen aslî kaynaklardır. Bunlarla sâbit olan hükümlere Şer'-i Şerif veya Şer'î Hukuk denmektedir. *İkincisi*, âmme maslahâtı, diğer hukuk sistemleri, genel hukuk prensipleri ve örf, âdet kâideleri gibi talî kaynaklardır. Bunlarla hukûkî hükmün sâbit ola-

5 İslam Ansiklopedisi, Kanunnâme ve Fıkıh maddeleri; Barkan, Kanunlar, IV vd.

bilmesi için, şer'î hükümlere muhâlefetin sözkonusu olmaması şarttır. Bu çeşit hükümleri diğerlerinden ayırmak için bunlara **Örfî Hukuk, Kânun** veya **Kânunnâme** denilmiştir. Bu sebeple **Örfî Hukuk** da **Şer'-i Şerifin** bir parçasıdır; ona muhâlif olması mümkün değildir. Ancak bunları diğerlerinden ayıran en önemli fark, içtihadî hükümler olmalarından ve kaynaklarının da zamânın sosyal, iktisadî ve idârî şartlarına göre değişebilmesi ihtimâlinden dolayı, değişebilme özellikleridir. Mecelle: "**Zamanın değişmesiyle bâzı hükümlerin değişmesi de inkâr olunamaz**" demekle bunu kasdetmektedir.

Konuyu biraz daha açalım: Hukûkun iki ana dalı vardır. Kamu hukûkuna dâhil olan usul hukûku, devletler umûmî hukûku, %80 ıtibârıyla cezâ hukûku, % 60 ıtibârıyla vergi hukûku ve %20 ıtibârıyla de anayasa ve idâre hukûku, İslam Hukûku tarafından bütün ayrıntılarına kadar tanzim olunmuştur. Dışarda kalan hukuk dallarına âit ise, ayrıntılı hükümler yerine, çerçeve hükümler vaz' edilmiş ve ayrıntıları zamânın ulû'l-emrine havâle edilmiştir. Özel hukûkun toprak nizâmı ve bâzı istisnâî müesseseleri dışında, tamâmına yakını şer'î hükümler tarafından düzenlenmiştir. *Eğer şer'îye sicillerini tetkik edebilirsiniz, zikrettiğimiz alanlarda tamâmen millî hukûkumuz olarak şer'î hükümlerin uygulandığını görürsünüz. Eğer kânunnâmeleri tetkik ederseniz, kânunnâmelerdeki hükümlerin sâdece idâre hukûku, anayasa hukûkunun bâzı hükümleri, vergi hukûkunun belli alanları, toprak nizâmı, askerî hukuk ve cezâ hukûkunun ta'zir konularını tanzim ettiğini göreceksiniz. Meselâ Fâtih devrinde, tesbitlerimize göre, 75 Kânunnâme hazırlanmıştır. Bunların düzenledikleri konular, idâre hukûku, vergi hukûku, askerî hukuk, toprak nizâmı ve tâzir cezâları gibi İslam Hukûku tarafından düzenleme yetkisi ulû'l-emre verilen mevzûlardır.*⁶

Konu ile alakalı bu genel izahlardan sonra şimdi de müşahhas bir misal verelim: "**İslam Hukûku'na göre zinâ fiilinin cezâsı recm veya dayak iken, Fâtih Kânunnâmesi'nde bunun yerine para cezâsı konulması**" şeklindeki iddîalar, meselenin aslını araştırmamaktan ileri gelmektedir. Halbuki Osmanlı Hukûku hakkında karar verebilmek için, kânunnâmelerin yanında fıkıh kitaplarının ve hukûkun tatbîkat örnekleri demek olan şer'îye sicilleri ile diğer arşiv belgelerinin de tetkik edilmesi îcâb eder. Bu

6 Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri, 1. Kitap, Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fâtih Devri Kanunnameleri, İst. 1990 sh. 3 vd. Şer'iyye Sicilleri C I-II

iddiânın aslı şudur. İslam cezâ hukûkunda üç çeşit suç ve cezâ vardır. *Birincisi*: Nassların yâni Kur'an ve hadis metinlerinin, miktar ve sınırını açıkladığı suç ve cezâlardır ki, bunlara **had suç ve cezâları** denir. Yedi tâne bu çeşit suç vardır ve Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar bunlar tatbik edilmiştir. *İkincisi*: **Şahsa karşı** işlenen suçlardır ki, cezâsı kısas veyâ diyetdir. Bunların da şer'î hükümlere uygun olarak son zamanlara kadar uygulanıldığını, bütün arşiv belgeleri isbat etmektedir. *Üçüncüsü* ise, bu iki gurup suç arasına girmeyen **yasak fiillerle** bu iki guruba dâhil olup da unsurları tam olmayan suçların cezâsı ise, çizilen şer'î sınırlar çerçevesinde **zamânın yasa organı** tarafından tanzim edilmektedir ki, bunlara **ta'zir suç ve cezâları** denmektedir. Bu suç ve cezâların devlet tarafından tesbit ve tâyin edilmesine ve bunların bir araya getirilerek kânunnâme adı altında toplanmasına mani' şer'î bir yasak yoktur. Meselâ bir zinâ fiili veyâ hırsızlık, eğer had cezâları tatbik edilecek şekilde isbat edilemiyorsa, suçlu had cezâsından kurtulsa bile, devlet tarafından tesbit edilen tâzir cezâsı ile cezâlandırılabilir. Hem Fâtih'in ve hem de Kânûnî'nin cezâ kânunnâmelerinde bulunan şu hüküm bunun basit bir misâlidir: "Eğer bir kimse adam öldürse kısas edeler, cerîme almayalar; eğer kısas etmeseler veyâ kısas lâzım olacak katl olmasa.....cerîme alına".⁷

B- Millî Hukuk Târihimizle Alâkalı Fâhiş Hatâlar

Millî hukuk târihimiz, 1982 yılında hukuk fakültelerinde Türk Hukuk Târihi'nin mecbûrî hâle getirilişine kadar tamâmen ihmal edilmiş ve bahsi açıldığı zaman ise, bilerek veyâ bilmeyerek fâhiş hatâlar yapılmıştır. Bu hatâların hâlâ devam ettiğini görmek, konu ile ilgilenen herkesi hayrete sevkettir. Hatâları saymakla bitiremeyeceğimizden iki üç tâne çarpıcı misalle yetineceğiz:

a) Geçen sene bizzat müşâhede ettiğim ve sizlere takdim etmeği çok istediğim hâlde muvaffak olamadığım bir hatâyı sâdece nakledeceğim: Hatâyı işleyen, hukuk formasyonuna sâhip olmayan bir şahıs değil, *dördü prof. ve birisi de emekli tapu kadaastro genel müdürü* olan yetkili şahıslardır. Yargıtay'a Tokat ve Amasya sınırında bulunan iki köye âit bir mer'a dâvâsı gelmiştir. A köyü B köyüne karşı şu anda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde

7 Fâtih ve Kânûnî Kânunnâmeleri, II. Fasil

mahfuz bulunan bir belgeyi ibraz eder. Yetkili mahkeme belgenin sıhhatini araştırmak üzere bilirkişiye başvurur. Bilirkişilerin kararı şöyledir: "Bu belge sahtedir. Zira (diğer sebeplerin yanında) bu belgede **"ehl-i vukûf"** tâbiri geçmektedir. Cumhuriyet öncesi eski hukûkumuzda ise, ehl-i vukuf müessesesi ve tâbiri aslâ bilinmez ve bulunmazdı. Bu kelimenin bulunuşu, belgenin sahte olduğunu göstermektedir."

Hemen arzedeyim; ehl-i vukuf tâbiri Fâtih zamânında hazırlanan **Tapu Tahrir Kânunnâmesi**'nde beş altı yerde geçmektedir.⁸

b) Ders kitaplarında okuduğumuz zaman hayret ettiğimiz iddialardan biri de, **"çağdaş ceza hukûkunun esaslarından hiç biri İslam cezâ hukûkunda bulunmaz"** şeklindeki iddiâdır. Bir şeyi değerlendirirken, ilmî metodun esâsı, her cihetini araştırıp ortaya koymak veyâ araştırma yapamıyacağını belirtmektir. Sâdece bir hukuk sistemini müdâfaa için bir başkasını gayr-ı ilmî metotlarla mahkûm etmek ilmin yolu değildir.

İslam Hukûku'nda kamu ve özel hukuk ayrımı mevcut değildir. Kendine mahsus orjinal dördü tasnifi içinde **"ukûbât"** başlığı altında cezâ hukûku incelenir. Ancak cezâ hukûkunun umûmî ve husûsî kısımları, bütün ayrıntıları ile, eski cezâ hukûkumuzda incelenmiştir. Farklılık sâdece sistemdedir. Genel Cezâ Hukûku'na âit konuların çoğunluğu, genellikle usul-ı fıkıh kitaplarında yâhut müdellel fıkıh kitapları dediğimiz eserlerde incelendiğinden, sâdece fikhî hükümleri aktaran gayr-ı müdellel fıkıh kitaplarına bakarak yukardaki hükme varmak doğru değildir. Dediklerimiz misâli, Abdülkâdir Udeh'in 700 sayfalık Cezâ genele âit eseridir (I. Cild).

Bu zamâna kadar millî hukûkumuzun hep aksayan yönleri dile getirilmiştir. Dünyânın 22 maddelik ilk **Tapu Kânunnâmesi**'nin Fâtih devrinde ve Hz. Ömer'in bir talîmatı esas alınarak hazırlandığını; yine dünyânın ilk gümrük ve belediye kânunlarının Fâtih zamânında tedvin edildiğini; mâden yataklarında üçlü vardiye usûlünün, her üç saatte bir gaz zehirlenmesi tehlikesine karşı yarım saatlik istirahat tedbirinin ve bunları düzenleyen mâden kânunlarının Yıldırım Bâyezid devrinden beri var olduğunu; ilk çevre nizamnâmesinin 456 sene evvel Kânûnî tarafından hazırlatıldığını; devletler hukûkunun Avrupa'dan 6-7 asır evvel Karahanlılar devrinde

8 Akgündüz, Osmanlı Kânunnâmeleri, Kânun no: 3

beş altı hukuk kodları hâlinde telif edildiğini ve ilk devlet teşkilât kânunnâmesinin ciddî anlamda Fâtih tarafından vaz edildiğini, hangi Türk vatandaşına bahsetseniz, bizim târihimizde bunlar da var mıydı diyerek şaşakalmaktadırlar. Bu millî hukuk târihimizi bilmediğimizin veya yanlış naklettiğimizin delîlidir. Bu yanlışlıklar mutlakâ düzeltilmelidir.

4- Millî Hukuk Târihimizin En Karanlık Devresi Son 70 Yıllık Devredir

Maalesef millî hukuk târihimizin en karanlık devresi son yetmiş yıllık devredir. Bu devrede bir hukuk inkılâbı yapıldığı doğrudur. Ancak yeni hukûku müdâfaa için eskiye âit herşeyi karalamak ve kötölemek doğru değildir. Bu dönemdeki hukuk târihi ile alâkalı resmî ve gayr-ı resmî bütün belge ve yazılarda, 1926 yılından önceki dönemde ecdâdımızın hiç hukûku bilmedikleri, hak ve hürriyetten anlamadıkları, çok uğraşıldığı halde millî kaynaklara dayalı modern kânunların yapılmadığı ısrarla belirtilmekte ve anlatılmaktadır. Bütün bu iddîalar, delilsiz ve mesnetsiz şeylerdir. Meselâ âile hukûku konusunu ele alalım. Osmanlı Devleti, 1917 târihine kadar fıkıh kitaplarındaki Mûnâkehât bahsine âit hükümleri uygulamıştır. 1917 târihinde 157 maddelik Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'ni kabul etmiştir. Hâlâ Lübnan'da uygulanmaktadır. Cumhuriyet döneminde millî yapımıza uygun bir âile kânûnu hazırlamak üzere Ahval-i Şahsiye Komisyonu kurulmuştur. İstenen tasarıyı ortaya koyamadı ve gecikdi denen Komisyon, 2 Mayıs 1923'de göreve başlamış ve 30 Aralık 1923'de tamalayarak Adliye Vekili'neteslimetmiştir. 1924 târihli tasarıyı hazırlayan komisyon da aynı hızla görevini ifâ ettiği halde, istenen tasarıyı hazırlayamadılar ithâmına mâruz kalmışlardır. Bu, târihe iftirâdır. Zîra istenen tasarı modern bir kânun tasarısı değil, tamâmen kiliselerde esas kabul edilen âile hukûku hükümleridir. Bu mânâda İsviçre Medeni Kânûnu da tam laik değildir. Zîra 1917 târihli Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nin İsevîlerin boşanması ile alâkalı 132-138 maddelerinde serdedilen maddelerle bizim İsviçre'den iktibas ettiğimiz Medenî kânûnumuzun 129-142. maddeleri mukâyese edilirse, ikisinin aynı muhtevâyâ sâhip olduğu görülecektir. Zâten Lozan andlaşmasında azınlıkların kendi hukuklarını tatbik etme hakkını elde ettikleri halde, Medeni Kânûn'un kabûlünden sonra bu haklarından ferâgat etmeleri de dediklerimizi teyid etmektedir.

Bütün bu söylediklerimizden maksat, modern ve güzel bir kânûnun, eğer doğruysa iktibâsını tenkit etmek değildir. Belki belli zamâna göre güzel olan bir şeyi övmek için geçmişi olur olmaz yollarla yermemektir. Hakk'ın hatırı âlidir; hiç bir hatıra fedâ olunmamalıdır. Bu zihniyetten dolayı bin yıllık hukuk târihimizin kapıları, 21. yüzyıla hazırlanan Türk gençliğine kapatılmıştır. Kapalı kapılar açılmalı, özellikle millî hukuk târihimiz yeniden kaleme alınarak genç nesillere hakikatler anlatılmalıdır. Zâten hukuk târihinin de vazîfesi, geçmişteki hukuk tatbikatlarını ve düşüncelerini ortaya döküp analiz ederek, geleceğin hukuk siyâsetini tesbit etmektedir.

İKİ KUTUPLU BİR DÜNYÂDAN ÇOK KUTUPLU BİR DÜNYÂYA GEÇERKEN

Doç.Dr. Vildan SERİN

Giriş

"Tabiatta olan her hâdisenin cemiyette de akisleri ve benzerleri vardır; seylâblar, zelzeleler, kasırgalar ve türlü tabiî âfetler ile batan şehirler, kaybolan ülkeler, deniz olan çöller, çöl kesilen denizler, yatak değiştiren nehirler, kaymalar, çökmeler olduğu gibi cemiyetleri de yerinden oynatan ve yerleşmiş nizamları bozup çeşitli harâbeye sebebiyet veren siyâsî ve içtimâî darbeler ve sarsıntılar vardır"¹

Gerçekten de zaman ırmağı üzerinde yolculuk yapmakta olan büyük güçler, bu nizam içindeki belli ömürlerini tamamlayıp akıp geçmişlerdir. Bir zamanların kudretli Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu yerlerini II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Sovyetler İmparatorluğu'na bırakmışlardı. Bu iki süper güç dünyamızı âdetâ paylaşmışlar, iki kutuplu bir dünya meydana getirmişlerdi.

"Târih, ibret alınması ve sözüne kulak tutulması gereken doğru konuşan bir dost, bir şahittir. Devletlerin siyâsî, askerî, içtimâî ve iktisâdî kâr ve zararlarının hesabını tuttuğu kadar mânevî grafiğini de çizen bir ana bilgidir"². Bu gözle milletlerarası sisteme bakıldığında, ekonomik ve askerî gücün her zaman nisbî bir değişim içinde hareket ettiğini, yerinde durmadığını görmek mümkündür:

1- Sâmîha AYVERDİ, "Komünizm ve Türk Maarifine Düşen Vazifeler", Millî Kültür Meselesi ve Maarif Davamız, İstanbul 1976. s. 153.

2- Sâmîha AYVERDİ, "Millî Kültürümüzde Gaflet Mıhrakları", a.g.e., s. 250.

Milletlerarası rekâbetin nizam tanımaz ve rekâbetçi vasıfları neticesinde târih her zaman savaşa hazırlık, ya da savaş dönemleri olarak yaşanmıştır ³.

Bu dönemlerin ikisi de toplumların kaynaklarının tüketilmesine millî gelirden savunma harcamalarına ayırdıkları payın yükselmesine neden olmuştur. Ekonomik büyümenin, verimliliğin ve refâhın artması sâdece o ülkenin millî zenginliğini çoğaltması açısından değil, her hangi bir savaşta başarı ihtimâlini artıracığı için de arzû edilmektedir. Başka bir ifâdeyle **ekonomik kudret ilk safhada askeri başarıyı artırmaktadır**. Ulaşılan seviyeyi korumak amacıyla askeri harcamaların uzun vâdede giderek artırılması ise, enflasyona, ödemeler dengesi ve bütçe açıklarına yol açarken; iktisâdî üretime ayrılan kaynaklar da azalmaktadır. Bu süreç uzun vâdede, önce iktisâdî, sonra askeri gücün düşmesine ve süper güçlerin çökmesine ya da önemlerinin azalmasına sebep olmaktadır. Büyük güçler arası yapılan sıcak savaşlar, târih boyunca haritaların, coğrafi sınırların değişmesi ve yeni güç odaklarının ortaya çıkması şeklinde gerçekleşmiştir. Barış dönemlerinde ise devam eden rekâbet, farklılaşan askeri ve iktisâdî büyüme hızları süper güçlerin birbirlerine nisbetle yükselip, alçalmalarına yol açmıştır. Bütün bu gelişmeler, **Hitler**'in deyimıyla **millî gelirin ne kadarının topa, ne kadarının tereyağına ayrıldığına** bağlı olmuştur. Askerî harcamalar ile ekonomik harcamalar arasındaki dengenin bozulması, kutuplar arası dengeyi de sarsmaktadır.

I. Dünyâ Savaşı sonrası kurulan yeni dünyâ haritası, II. Dünyâ Savaşı'ndan sonra Yalta'da Stalin, Roosvelt, ve Churchill arasında değiştirilecek, Stalin'e Alman ve Doğu Avrupa pastası ikram edilecekti. Böylece II. Dünya savaşı boyunca dünyânın bir numaralı süper gücü olan ABD ve Rusya arasında iki kutuplu bir dünyâ ve soğuk harp dönemi başlayacaktı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki soğuk savaş döneminde iki büyük süper güç, gayri sâfi millî hâsıllarından daha büyük bir payı savunmaya ayırarak, aralarında **silâh yarışı** başlatmışlardır. Bu durum onların nisbî ekonomik güçlerini azaltmıştır. "Kaynaklarını daha da giderek askeri sektöre ayırmaya zorlamış, bu ise verimli yatırımlara yer bırakmamaya, daha yavaş büyümeye, daha ağır vergilere, ülke içinde harcama tercihlerine âit görüşlerde daha derin çatlaklara, yol açmıştır." ⁴ Eğer târihte görülen düzen gerçekten böyleyse insan **Shaw**'ın son derece ciddi şakasının sözlerini değiştirerek şöyle demekten kendini alamıyor: "**Roma düştü, Bâbil düştü ve sıra Scarsdale gelecek**".

Sovyetler İmparatorluğu dağılmaktadır. ABD de mevcut konumunu devam ettiremeyecektir. Bu da, devamlı başkalarının önünde bulunmanın, sürekli süper güç olarak kalmanın hiç bir toplumun kaderi olmayışından kaynaklanmaktadır. Târihte devamlı tek gücün varlığı farklı büyüme oranları, teknolojik ilerlemeler ve askeri gelişmeler, düzenin değişmemesi, durması mânâsını taşımaktadır ki, bu da müm-

3- Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, İst. 1990, s. 632.

4- Paul Kennedy, a.g.e., s.628.

kün değildir.

Dünyadaki teknolojik, sosyo-ekonomik sâhalardaki çok hızlı değişmeler ekonomik verimlilik gücü dengelerinin, artık 1945 lerdeki kadar ABD'nin lehine bir eğilim göstermediğini ortaya koymaktadır. Askerî alanda bile dengelerin bir ölçüde iki kutuplu bir sistemden çok kutuplu bir sisteme göre yeniden dağılımına işaret eden belirtiler bulunmaktadır.

1. Sovyetler İmparatorluğu Dağılırken:

Haham soyundan gelen bir Yahudi âilesinin oğlu olan **Karl Marx** ile çekirdeği atılan **Marxist ideoloji**, ağabeyi **Alexander**'in (Çar'a karşı giriştiği bir suikast teşebbüsünden dolayı) idam ettirilmesi üzerine intikam hisleri ile dolu olan **Lenin** tarafından **Sovyetler Birliği**'nde 1917 Bolşevik İhtilâli ile fiilen siyâsî bir sistem hâline getirilmiştir.

Bu sistem uygulamada, "doğurduğunu yiyen kediler gibi insan haklarının koruyucusu olarak çıktığı siyâset sahnesinde, insan hak ve hürriyetlerine düşman kesilmek sûretiyle onları toptan imhâ yoluna gitmiştir" ⁵.

73 yıllık uygulama sonucunda fosilleşen ve hareket kabiliyetini kaybeden **Sovyetler Birliği**, târihteki diğer imparatorluklar gibi tasfiye olmaya mahkûmdur. Bu tasfiye ya kanla veya İngilizler'in kendi imparatorluklarını tasfiye ettikleri gibi olacaktır. Veyâ **Geradi Yerasimov**'un tâbiriyle "**Frank Sinatra Doktrini**" ile herkes kendi yoluna gidecektir.

Sovyetler Birliği'nde **Lenin** döneminde toprak sâhipleri (kulaklar)'ne karşı girilen kanlı ve şiddetli olaylar iç savaşlarla geçmiştir. Bu dönemde ayrıca binlerce piskopos ile râhip ve râhibeler imhâ edilmiştir ⁶. Bu dönemde tarım üretiminin, 1917'deki seviyenin altına düşmesi üzerine **NEP** (Yeni Ekonomik Politika) uygulanmış, komünizmden tâviz verilmişti. **Lenin** bu dönemi "aşılması gereken bir kötülük" olarak adlandırmıştı. **Gorbaçov** 11 Mart 1985 de Genel Sekreterliğe seçilince âdetâ ikinci **NEP**'i, perestroika ve glastnost politikaları ile îlân etmişti.

Stalin döneminde, genişleyici iktisat politikaları aracılığıyla Rusya'da militarize olmuş bir emek gücü ve kapitalizmin savaş ekonomisi metodlarıyla; 30 milyon insanın öldürülmesi pahasına ağır sanayide büyük hamleler yapılmıştı. Bu üretim, miktar yönünden büyük olmakla birlikte, kalite ve teknoloji yönünden çok iptidâî idi. Sistemde kâr motivasyonunun olmayışı, merkezi plânlamanın rasyonel kararlar alamayışı verimliliği düşürüyor, kaynakların israfını, çevre kirliliğini artırıyordu. Ekonomi, **Brejnev** döneminden itibaren durgunluk aşamasına gelmişti. Ayrıca Doğu Avrupa ülkeleri **Sovyetler Birliği** üzerine yıllık 200 milyar dolar yük meydana

5- S.Ayverdi, a.g.e., s.155.

6- S.Ayverdi, a.g.e., s.159.

getiriyordu. İşte bu noktada Sovyetler Birliği yükselen balonun kum torbalarını atması gibi, en uzaktan başlayarak yavaş yavaş, ağırlık teşkil eden kum torbalarını atıp istediği irtifâya yükselmek istemektedir.⁷

Batı literatüründe "tebessümünün arkasından demir dişleri gözüktüyor" ya da "Gülen Stalin" diye geçen Gorbaçov, "2000 yılında önümüzdeki bin yıla güçlü bir devlete yakışan refahla girme" vaadinde bulunuyor. Özetle Gorbaçov, Rusya'yı güçlendirmek amacıyla iktisâdî ve politik reformlarını gerçekleştirmek istemektedir.

Bu konuda Helmut Schmitt'in çok ilginç bir açıklaması da basında yer almıştır: "Ben deli miyim Gorbaçov'a kesenin ağzını açayım. Gorbaçov benden alacağı parayla kendi sistemini kuvvetlendirsın. Arkasından Gorbaçov'un yerine gelen kişi benden alacağı parayla bana karşı mücadeleye girsın" demektedir.

Gorbaçov, ABD'de Reagan'ın Yıldız Savaşları Projesi'ne yetişebilmek için 60 milyar dolar, rekâbeti sürdürebilmek için de 100 milyar dolar harcama yapılması gerektiğini anlayınca ve bunu da Sovyetler ekonomisinin kaldırmayacağını görünce silâhsızlanma görüşmelerini ve ekonomik reformları başlatmıştır. Başka da çâresi yoktur.

Bu düşüncelerini Gorbaçov Prestroika'da şöyle açıklamaktadır: "İç gelişmemiz için normal barışçı milletlerarası şartlara ihtiyacımız vardır. Bugün artık ülkeler her zamankinden daha fazla birbirine bağlıdır ve Marxist bağımlılık teorisi de iflâs etmiştir, hayatın kendisi bu teorik fikirlere ve çalışmalara yeni gözle bakmaya zorluyor"⁸ Gorbaçov'un Stalin zamanında söyleseydi emperyalist ajan diye kurşuna dizdirecek bu fikirleri, dünyâda bugün beyaz ihtilâl olarak kabul edilmektedir. Brezinski, ise Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki bu olayları konünizmin ölümcül "bir bunalımı" olarak yorumlamaktadır.

I- A- Glastnost İdealinin Ruslar Üzerindeki Etkileri:

Glastnost ideali, Rus milliyetçilerinin diğer etnik gruplara karşı bir reaksiyonu olarak gelişmektedir. Bugün Rusya'da Gorbaçov'un en büyük rakibi olarak Neo-Slawlar ve Neo-Liberaller bulunmaktadır. Neo-Slawlar sosyalizm öncesinin sosyal formlarına dönülmesini istemektedirler. Ahlâkî değerlerin kaybolduğunu ileri süren Rus milliyetçileri, Neo-Liberalleri Batı'ya yönelmekle suçlamaktadırlar. "Rusophil" de denilen Rus milliyetçileri resmî Marxist-Leninist ideolojiyi reddetmektedirler.⁹ Sovyet Devletini, Rus imparatorluğunun kânûnî mirasçısı olarak tanımaktadırlar.

7- Vahit Halefoğlu, Doğu Blokundaki Son Gelişmeler ve Türkiye, Türkiye İktisat, Mart 1990, s.48.

8-Mikhail Gorbaçov, Perestroika, New Thinking for Our Country on the World, New York, 1987, s.19.

9-Darell, P "Glastnost and Russian, İdea", Radio Liberty, Research Bulletin, Dec. 19, 1989, s.11-24.

Gorbaçov'un beş yıldır ekonomik sâhadaki başarısızlıkları, Ligaçev'in temsil ettiği muhâfazakârları güçlendirmektedir. Burada **muhâfazakâr** tâbiri-alışılının aksine marksist platform delegelerini, yâni komünistleri ifâde etmektedir. Gorbaçov'un karşısında Kızıl Ordu ve bürokrasi de bulunmaktadır ve Gorbaçov Genel Sekreterliği bırakırsa parti-ordu bürokrasi üzerinde kontrol tesis edemeyecektir. Bu durumda ufukta Sovyetler Birliği'nde yeni bir Stalin dönemi görülebilir.

İkinci ihtimâl, 15 federasyon ve birçok özerk otonom bölgelerin "**konfederasyon**" u bir safha olarak kabul edip, **tam bağımsızlığa** doğru gitmeleridir. Gorbaçov'un en önemli rakipleri arasında yer alan Boris Yeltsin'in Urallar'dan Pasifik Okyanusu'na kadar uzanan Rusya Federasyonu başkanlığı'na seçilmesi üzerine Gorbaçov 15 federe cumhuriyete "**gevşek**" bir federasyon kurma teklifinde bulunmuştur. Bu "**gevşek**"den maksadın ne olacağı yakında ortaya çıkacaktır. S.S.C.B.'de her tarafta Komünist Partisi'nin bulunduğu ve federe cumhuriyetlerde de mahallî yöneticilerin bu birlikten şahsî menfaatleri açısından ayrılmamak için ellerinden geleni yapacakları açıktır. Özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri'nde Slav asıllı mahallî yöneticiler Özbekler ile Kırgızlar, Misketler ile Özbekler arasındaki çatışmaları kışkırtmaktadır. Târih tekrerründen ibârettir. Gerek Çarlık Rusyası'nda gerek Sovyet Rusyası'nda metod dâimâ budur.

1917 ihtilâlinden sonra Azerbaycan'da Doktor Neriman Nerimanof, Sultanof, Doktor Musa Begof, Ahundof, Kasım İsmailof gibi yerli komünistler türlü sebepler bularak grevler çıkartmış, iç huzursuzluklar anarşik hareketler meydana getirerek zemîni elverişli hâle getirmişlerdir. Neticede bunlar, vatana ihânetlerinin cezâsını yine Ruslar tarafından zehirlenerek, kurşuna dizilerek veya Sibirya'ya sürülerek ödemişlerdir ¹⁰.

Gorbaçov, Litvanya'ya karşı âdetâ ricada bulunurcasına yumuşak olan, barışçı tutumu, Azarbeycan hâdiselerinde göstermemiştir. Sovyetler Birliği Yüksek Şûrâsı'nda dahî bu konuda büyük görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Karabağ'da Ermeniler, Azeriler'i kırarken ve 200 bin Azerî sürüldüğünde müdâhale lüzûmunu duymayan Gorbaçov, son Azerbeycan hâdiselerinde Rus tanklarını göndermiştir.

Sovyetler Birliği'nde Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rus Federasyonu pan-slavist ideolojiye sahiptir. Sovyetler'den diğer federe cumhuriyetler ayrılrsa bile bu üç cumhuriyet dünya için büyük bir tehdit unsuru teşkil etmektedir.

I-B- Sovyetler Birliği'ndeki Türk Gücü:

Sovyetler Birliği, Rus imparatorluğu'nun devâmı olarak varlığını sürdürmeye çalışırken iki kelime önem kazanmıştı. Bunlar, "**Sblizhenec**" ve "**slijanie**" idi. Birincisi **etnik şuur** kaybettirerek daha yakınlaştırmak, ikincisi de bu **şuur**un

10-S. Ayverdi, a.g.e., s.164.

geliştirilerek yeni bir Sovyet insanının ortaya çıkarılması, çeşitli Sovyet halklarının tek bir halka dönüşmesi idi. Fakat bu terim de uygulama sâhası bulamamış, Sovyetler'deki milletler birbirlerine yaklaşmak yerine, tam aksine uzaklaşmışlardır. Başlangıçta 1920 li ve 1930 lu yıllarda millî dillerin bölünmesi; etnik enstitüler kurulması yolunda bütçeden büyük fonlar ayıran Ruslar, Türk milletini bölmek için dil ve alfabe reformları yapmışlardır. İdârî tâyinlerde yöneticilerin Slav ırkından Rus kökenli kişiler olmasına dikkat etmişlerdir. Orta Asya, bölgenin coğrafi özelliklerine uygun olmayan şekilde bölünmüş. Güney Kafkasya'da 3 cumhuriyetten oluşan federasyon kaldırılarak her biri Moskova'ya muhâtap duruma bırakılmış böl-yönet prensibi uygulanmıştır. Fakat bütün bu politikalar millî ve dînî şuuru yok edememiştir. Aslında baskı rejimlerinde bu duygular daha da kuvvetlenmektedir.

Sovyetler İmparatorluğu dağılırken Batı yayın organları, Batılı Sovyetologlar hızla büyüyen Türk tehlikesinden bahsetmektedirler. Bilindiği gibi bugün dünyâda yaşayan 200 milyon civârında Türk'ün 80 milyonu (% 42'si) Sovyetler Birliği'ndedir. Yine üzerinde Türkçe'nin konuşulduğu ve Avrupa'nın tamâmından daha geniş bir yeryüzü kesimini oluşturan 10.955.840 km ²'lik Türk toprağının % 75'i Sovyetler Birliği sınırları içindedir.

I.B.1 Nüfus Bakımından Türkler'in Üstünlükleri:

Sovyet resmî kaynaklarının verilerine göre Rusya'da Türkler dışındaki diğer etnik grupların doğum oranları son yirmi yıl içinde önemli ölçüde düşerken, Sovyetler'deki Türkler'in doğum oranı hızla artmaktadır.

Devletçe başlatılan yoğun nüfus teşviklerine rağmen, Ruslar'ın doğum oranları artırılamamaktadır. Meselâ doğum oranı Rusya Federasyonu'nda % 0.98, Ukrayna'da % 1.0, gibi düşük oranlarda iken, Orta Asya'da nüfus artış hızı % 2.33-3.07 arasındadır. Sâdece Özbekistan bu bölgedeki toplam artışların % 20'sini karşılamaktadır. Bu nisbetin 2000 yılına kadar % 50'ye çıkacağı tahmin edilmektedir ¹¹.

Ölüm oranlarından düşme görülmesi, genç nüfus oranının giderek önem kazanması, ilerde askere alma çağına gelecek nüfusun coğrafi dağılımında da değişmeler meydana getirecektir. Nitekim 1970 li yıllarda askere alma çağındaki nüfusun üçte birini Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu teşkil ediyordu.

2000 yılında nüfusun dörtte üçünü Orta Asya (Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Azarbeycan, Gürcistan) Cumhuriyetleri sağlayacaktır. Ruslar'ın doğum artış oranının sifıra yaklaşması endüstri bölgelerinde önemli ölçüde işgücü sıkıntısına sebep olmaktadır. Bu yüzden Sovyetler Birliği öteki cumhuriyetlerden 'Göçler Politikası' uygulamaktadır ki askere alınan Slavlar'ın payı

11-Brunner Sdmund: Soviet Demographic Trends and the Ethnic Composition of Draft Age Males, 1990-1995", The Rand Corporation, Şubat 1981, s.20-24.

düşerken Türkler'in payı artmaktadır. Brumer'in bu sahada yaptığı geleceğe dönük bir çalışmada bulduğu sonuçlar son derece önemlidir ¹².

Rus/Ukrayna'lı ve Beyaz Rus'lardan meydana gelen büyük Slav gruplar 1995'de % 65'ten % 62'ye düşecektir. Buna karşılık 18 yaşında silah altına alınacakların 1980'de % 25 olan oranı, 1990'da da % 28.9 olacaktır.

2000 yılına kadar askere alınacakların % 35'inin Türk ve müslüman olacağı tahmin edilmektedir.

1979-2000 yılları arasında Türkler'de 20 milyonluk artışa karşılık Slav nüfusunda 3 milyonluk artış olacağı hesaplanmıştır.

Sonuç olarak zamanla Sovyetler'in bütün nüfusu içinde nisbî olarak sayısı artacak tek millet, Türkler olacaktır.

I.B.2 Türkler'in İktisadî Kaynaklar Bakımından Üstünlükleri:

Sovyetler Birliği sınırları içerisinde bulunan Türk coğrafyası zengin yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sâhiptir.

Mâdenler: İkinci Bakü adını taşıyan Emba-İşimbay-Ural petrol ocaklarının % 70'i Türk toprakları üzerindedir. Sovyetler Birliği'nde çıkarılan petrol üretiminde ilk üç sırayı Türk bölgeleri almaktadır. Bunlar sırasıyla: Azerbaycan, Tatar-Başkırđistan, Türkmenistan'dır. Ayrıca Kazakistan'da yılda 100 milyon ton petrol çıkarabilecek rezervler bulunmaktadır. Sovyetler Birliği Türk Cumhuriyetleri aracılığıyla böyle güçlü rezervlere sâhip olmasaydı ihtiyacı olan petrol gücünü ithâl etmek zorunda kalacaktı. Yine Sovyetler Birliği'nin bakır ihtiyacının % 76'sı, civa'nın tamamı, kurşun ve çinko'nun % 86'sı, krom'un % 90'ı, uranyum'un % 90'ı, bizmut'un tamamı ve fosfor'un % 90'ı Türkistan bölgesinden elde edilmektedir. Türkistan'da 1956 ya kadar keşfedilen mâden ocaklarının sayısı 13.000'den fazladır¹³. Türkistan'da demir mâdeninin rezervleri, Sovyetler Birliği'nde ve dünyâ'da birinci derecededir. (Ayat kazasında 10 milyar ton demir rezervi, magnet demirin rezervi ise Sarıbay ocağında 8 milyar tona yakındır.) Cezkazgan ve Almalık bak ocaklarında, Sovyetler Birliği toplamının bu mâdeneye bağlı ihtiyacını karşılayacak kadar bulunmaktadır. Sadece Turgay vilâyetinde Sovyetler Birliği toplamının yüzde 18'i kadar demir ve mangan maden rezervi bulunmaktadır. Sovyetler'in verdikleri malûmâta göre, Türkistan'da 600'den fazla volfram ocağı mevcuttur ¹⁴. Yakutistan'da uranyum keşfedilinceye kadar Sovyetler Birliği'nin Atom sanayisi Türkistan'daki uranyuma dayalıydı. Demir ve başka madenler Türkler'in Azerbaycan Başkırđistan Kırım. Kuzey Kafkas, Yakutistan, Altay gibi topraklarında çok miktarda mevcuttur. Sovyetler Birliği'ndeki Türk ülkeleri altın merkezleridir. Bu sebeble, Sovyet Rusya devleti 1925'ten beri elde edilen altın miktârı hakkında, istatistikî

12- Aynı eser, s.23-24.

13-Baymırza Hayit, "Türk Dünyasının Bazı İktisadî Meseleleri", Türk Dünyası Araştırmaları, Şubat, 1987, s.134.

malûmat yayınlamamaktadır. (Türkistan'ın Altay dağları bölgesindeki 800'den fazla renkli mâden ocağı madenlerinde ortalama % 54 altın madeni vardır. Altın, Yakutistan'da (esas merkezi Aldan'da), Azerbaycan'da (Kedabek'de), Başkır-distan'da (Baymak'ta) çok miktarda bulunmaktadır. 1957 de Semerkand dolayla rında keşfedilen altın ocağı Sovyetler Birliği'ndeki en büyük altın ocağı olarak bil-dirilmiştir. ¹⁵

Sovyetler Birliği'nin yegâne elmas (pırlanta) ocağı Türkler'in Yakutistan ül-kesindedir.

Sovyetler Birliği ve Çin'deki Türk toprakları, Güney Azerbaycan, Güney Tür-kistan aynı zamanda kimyevî maddeleri ile meşhurdurlar. Türkler'in madenleri ve kimyevî zenginliğinden mahrum kalan Sovyet Rusya İmparatorluğu ve Çin İmparatorluğu'nun sanayilerinin yaşaması mümkün değildir. Bu sebeble Sov-yetler Birliği Türk topraklarının kendinden kopmaması için elinden geleni yapacak-tır. Türk toprakları tarım ve hayvancılık açısından çok zengindir.

Tarım: Sovyetler Birliği'nde, Türk bölgelerinde özellikle pamukçuluk büyük bir önem taşımaktadır. Sovyetler'in buna çok önem vermesi pamuğu "ak altın" ola-rak kabul etmelerinden anlaşılmaktadır. (1983'de 3.262.490 hektar pamuk ekim alanı ve 1980'de ise Türkistan'da 9.017.000 ton pamuk üretimi elde edilmiştir. Fakat yetiştirilen pamuk, yetiştiği ülkeye bırakılmamaktadır. Özbekistan Cezâ Kânûnu 183. Mad. bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. "Ham pamuk ve pamuk tohu-munu iki kânûna aykırı olarak saklayanlar, pamuk ve pamuk mahsullerini satan-lar, iki yıl kadar hapis veya bir yıl ağır hizmet ile cezâlandırılır" ¹⁶. Bir kilo pa-muğun kullanma hakkının dahi tanınmadığı Türkistan'da, Sovyetler'in uyguladığı pamuk politikası ile Türkistanlılar'ı hâlen Ortaçağın köle sistemindeki gibi ça-lıştırdığı ilim adamlarınca ileri sürülmektedir. Sovyetler'in daha çok pamuk üre-timi istemesi, onları yeni sulama tedbirlerine itmıştır. Bu ise Aral Gölü'nün su sevi-yesinin azalmasına yol açmış, çevre kirliliğine sebep olmuştur.

Ormancılık: Türkistan'ın yerüstü zenginliklerinden birisi de ormancılıktır. 1980'de Batı Türkistan'da 302.900 hektar orman olduğu belirtilmektedir. Ancak kuzeyde Yakutistan orman merkezi olarak tanınmakta ve 138 milyon hektar orma-na sâhip bulunmaktadır.

Türkler'in Sovyetler Birliği'nde sahip olduğu iktisadi kaynakları umumî olarak özetle değerlendirdikten sonra, tek tek cumhuriyetlere göre sahip oldukları iktisadî potansiyeller ele alınacaktır.

Azerbaycan'da imalat sanayii içinde, gıda sanayi ve konserve, yünlû, pamuk-lu, ipekli tekstil sanayii, halı dokuma, buzdolabı üretimi, otomotiv sanayii, (Sovyet-ler'in petrol arama makinalarının % 45'i) bulunmaktadır. Petrol, demir, kükürt, kur-şun gibi yeraltı kaynaklarına sahiptir. Tarım ürünlerinden, hubûbat 1.821.900 ton, pamuk (S.S.C.B.'de dördüncü) 4.858.000 ton, patates, sebze, meyve yetişmektedir.

¹⁵-Aynı eser, s.135.

¹⁶-Aynı eser, s.137.

Büyük ve küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Sovyetler rejiminin Türk müslüman memleketlerinde yürüttüğü hayvancılık politikası sonucu, domuzların sayısı artmıştır. Sovyetler bu politikayı İslâm'a darbe vurmak için başlatmışsa da amacına ulaşamamaktadır. Hayvanî ürünlerden et, süt, yumurta ve yün önemli miktardadır.

Kazakistan'da gıda sanayi, kimyasal gübre ve plâstik sanayii, otomotiv sanayii bulunmaktadır. Elektrik üretimi vardır. Ayrıca petrol, kömür, demir gibi mâdenleri vardır. Her türlü tarım ürünü (pamuk, domates, hububat, sebze meyve) hayvancılık ve hayvanî ürünler elde edilmektedir.

Özbekistan: Gıda, kimyâ, tekstil sanayileri bulunmaktadır. Ayrıca elektrik, doğal gaz, kömür, sülfür, alün, uranyum madenleri vardır. Yine her türlü tarım ve hayvancılık yapılmaktadır.

Kırgızistan: Gıda sanayi, (konservecilikte dördüncü sıra), otomotiv sanayi bulunmaktadır. Elektrik, doğal gaz, petrol, kömür mâdenleri vardır. Ayrıca her türlü tarım ve hayvancılık yapılmaktadır.

Türkmenistan: Gıda, kimyâ, tekstil sanayileri bulunmaktadır. Elektrik, doğal gaz, petrol, sülfür, sodyum, sülfat gibi yeraltı zenginliklerine sahiptir.

Tacikistan: Tekstil, elektrik endüstrisi malzemesi üretimi, petrol ve kömür, her türlü tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Ayrıca özerk Türk bölgelerinden Tataristan'da gıda, kimya, bilgisayar, optik âletler (S.S.C.B.'de 1. sırada) motor, otomotiv, metal eşyâ sanayileri, elektrik, doğal gaz ve petrol üretimi mevcuttur. Her türlü tarım ve hayvancılık yapılmaktadır.

Yakutistan'da, uranyum, alün gibi madenlerde S.S.C.B.'de 1. sırayı almaktadır. Ayrıca Atom sanayiinde Rusya'nın merkez sanayiidir.

Başkırdistan'da doğal gaz ve petrol bulunmaktadır.

Sovyetler'in sanayileşme stratejileri, **hammaddeleri Türk topraklarından elde etmek** şeklinde yürütülmüştür. Türkler'in petrol ocaklarının bulunduğu yerlerde petro-kimyâ sanayii, mâdenî ve kimyevî maddeleri çok olan Türk topraklarında hammadde kazanma fabrikaları kurulmuştur. II. Dünya Savaşı zamanında Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmındaki ağır sanayiinin büyük bir kısmı, Türkistan'a götürülmüştü. Buna karşılık genelde Türk cumhuriyetlerinin sanayi içindeki paylarının düşük tutulma siyâseti takip edilmiştir. Meselâ Kazakistan Sovyetler Birliği içinde büyük bir sanayi hammaddesi kaynağı olmasına karşılık Sovyet sanayindeki payı, % 3'dür¹⁷. Türkistan'daki 4 Sovyet Cumhuriyeti (Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan) Sovyetler Birliği pamuğunun % 91,5 ini üretmesine rağmen toplam tekstil sektöründe % 5 hisseye sahiptirler. Türkistan, Sovyetler Birliği ipek üretiminin % 60 dan fazlasını sağladığı halde ipekli dokuma sektörden % 7 pay almaktadır. Yine pamuk liflerinin % 92'sini verdiği halde pamuk tekstil sanayiinden % 5.2 hisse almaktadır.

17- Aynı eser, s.139.

Sovyetler, bu sanayilerinde Slav ırkından uzman çalıştırmayı tercih etmektedirler. Sovyetler Birliği'nin Türk bölgelerinde sanayide çalışan işçiler arasında Türk işçileri sâdece % 28'dir. Sanayileşme Türkler'in sosyal hayatını fazla değış-tirmemiştir. Halkın çoğu beden işçisidir. Özbekistan, 1965-1982 yılları arasında sanayide kol işleri ile istihdam edilen bütün işçilerin % 58.5 'ni teşkil etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin aşırı sömürme ve hegemonya politikasına rağmen, Türk bölgeleri büyük yeraltı ve yerüstü kaynağına, dinamik emek gücüne sâhiptir. Bilindiği gibi üretim faktörleri emek, sermâye, tabii kaynaklar ve teşebbüs olarak dörde ayrılmaktadır. Türkler'in ihtiyaç duydukları şey finansman ve organizasyondur. Basında Müslüman Türk Cumhuriyetleri (Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan) arasında Ortak Pazar kurulduğu ve 1995'e kadar yürürlükte kalacağı tarzında açıklamalar yer almaktadır. Bütün bunlar iktisâdî bloklaşmanın hızla yayıldığı, bloklar dışında kalan ülkelerin yalnızlığa itildiği, teknolojik, siyâsî, kültürel ihtiyaçların karşılanamadığı günümüzde önemli ve gerekli gelişmelerdir. Bu ülkeler ile Türkiye arasında işbirliği teşkilatları kurularak, ortak yatırım, sınır ticâreti, turizm gibi sâhalarda iktisâdî bütünleşmeye gidilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği ile kırıng sistemi içinde uzun yıllar geliştirilememiş dış iktisâdî münasebetleri, 1984'de imzalanan doğal gaz anlaşması ile hızla büyüyerek ilk defâ 1989 yılında ihrâcâtın ithâlâtı, karşılama oranı Türkiye lehine dönmüştür.

II- Yeni Kutuplar

Sosyolog Daniel Bell gelecek çeyrek yüzyılda Pasifik Havzası'nın iktisâdî güç olma ihtimâlinin kuvvetli olduğunu söylemektedir¹⁸. ABD. ve Japonya liderliğinde 12 Pasifik ülkesi yeni bir güç odağı olmak üzeredir. ABD, değışen dengeler karşısında Slav Birliği ve Çin'e karşı yeni bir ticârî blok kurmak istemektedir. Târihî olarak önce Osmanlı İmparatorluğu'nda olan iktisâdî merkez, Onyedinci Yüzyıl'dan sonra Atlantik kıyılarına ve Kuzey Avrupa ülkelerine kaymıştı. 1970 yılından beri ise Pasifik'e yönelmektedir. Bugün ABD ticâretindeki en büyük genişleme Pasifik kıyılarındaki ülkelere doğrudur. ABD'nin 160 milyar dolara ulaşan dış ticâret açığından % 80'i bu ülkelere yapılan büyük ithâlâtdan kaynaklanmaktadır.

2000'li yıllarda Slav Birliği, Çin, kendi dil, kültür ve târih birliği şuuruna ererek

18-Bell, Daniel "The World in 2013", Dialogue", Number 81, 1988/3 Washington. D.C.

19- Güneydoğu Asya Kaplanları denilen Tayvan-Hong Kong, Güney Kore ve Singapur, 1960-87 döneminde yıllık ortalama % 8-9 civarında net üretim artışı meydana getirmiş, 1980 yılında bu dört ülkede de GSMH % 30'un fazlası iç yatırımlara ayrılmış, bu oran Singapur'da % 47.6 olmuştur; M. Tuna, "Asya'nın Yeni Kaplanları", Dış Ticarete Durum, 11, 1988

akılcı bir şekilde iktisâdî bloklaşmalarla güçlenirlerse Türkler, Japonya, "Güney-doğu Asya Kaplanları" ¹⁹ denilen Tayvan, Hong-kong, Güney Kore ve Singapur; Avrupa Topluluğu, EFTA (Serbest Ticâret Bölgesi), Kuzey Amerika'da ABD ile Kanada arasında Serbest Ticâret Bölgesi, Orta Doğu'da Körfez Ülkeler İşbirliği Konsey'i, Magrep'de Tunus, Cezâyir, Fas, Libya ve Moritanya arasında kurulan işbirliği ilişkileri, Lâtin Amerika'da LAFTA gibi oluşumlar bir bloklaşma eğiliminin giderek yaygınlaştığını göstermektedir.

Bugün dünyâda görülen hızlı ideolojik değişmeye paralel olarak yeni bir ekonomik, teknolojik teşkilâtlanmaya siyâsî kültürel münâsebetler de eklenerek milletlerarası sistemde alışılmamış bir bloklaşma temayülü belirmektedir. Türkiye'nin Batı ve Doğu'yu ürkütmeden akılcı bir politikayla dış dünyaya önemli bir denge unsuru olduğu anlatılmalıdır. Ortodoks Kilisesi ile Katolik Kilisesi'nin barıştığı günümüzde, Batı basın organları sık sık Hristiyan birliğinden söz ederek müslüman Türk tehlikesini gündeme getirmektedir. Bu oyunlara gelmeden, târihten ibret alarak, millî kültür değerlerine sâhip kadrolar yetiştirerek dış politikamızı ve iktisâdî münâsebetlerimizi yürütmeliyiz. Unutmamalıyız ki "Bugün Osmanlı İmparatorluğu yoktur. Fakat hâlâ parçalanıp yıkılması için uğraşılan bir Türkiye vardır" ²⁰.

Bu sebeple Türkiye'nin Sovyetler'deki Türk Cumhuriyetleriyle iktisadî bütünleşmeye girmesi ne Batılı dostlarımızı ne de Rusları sevindirecektir.

SONUÇ:

Sovyetler Birliği'nde târihî bir mecburiyet olarak başlayan "açıklık" ve "yeni-den yapılanma" politikaları, bütün dünyada ideolojilerin değişmesine, demokratikleşme, milliyetçilik ve liberalleşme hareketlerinin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Artık iki süper devin paylaştığı ve istedikleri gibi yönettikleri bir dünya yerine çok kutuplu bir dünyaya doğru gidilmektedir. Dengelerin bu yeni dağılımında ABD ve Sovyetler yine önemli roller üstleneceklerdir. Ancak eski "Sam Amca", "büyük yoldaş" artık yoktur.

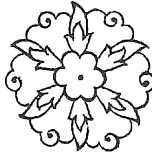
Ticarî bloklaşmaların ve yeni korumacılık politikalarının yaygınlaşması sonucu dünya pazarları giderek sanayileşmekte olan ülkeler aleyhine daralmaktadır. Doğu Avrupa'daki "yeni yapılanmalar" sonucu, iki Almanya birleşmek üzereyken, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya AT'na aday görülmektedir. Bütün bunlar Türkiye'nin AT'na tam üyeliğini daha da geciktirmektedir. Bu gelişmeler ışığında

20- S. Ayverdi, "Millî Kültürümüzde Gaflet Mikrakları", a.g.e., s.250.

Türkiye için Sovyetler pazarı çok büyük bir potansiyele sahiptir.

Sovyetler Birliği'nde uygulanan rejimin neticesinde, kalitenin miktara feda edilmesi, teknolojinin ihmali, tüketim malları sanayiinde büyük kısıtlılara sebep olmaktadır. Özellikle gıda maddeleri, giyim eşyaları, dayanıklı tüketim maddeleri, ilaç, sabun, deterjan, inşaat malzemelerinde yokluklar sürmektedir. Sovyetler bu malları ithalatla karşılamak istemektedirler. Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi bu talepleri karşılayabilecek kapasitededir ²¹. Güneydoğu Aslanları'nın, AT ülkelerinden İngiltere'nin özellikle 300 milyona yakın Sovyet Pazarı'ndan pay almak için rekabet ettikleri bilinmektedir.

Türkiye ise jeopolitik mevkii sebebiyle bu pazarda, çok büyük avantajlara sahiptir. Sovyetler ve Türkiye ikili iktisadî münasebetlerinde plânlı ve organize hareket edebilirlerse, genel ihracatımızın üçte biri oranında yeni bir ticaret imkanı sağlayabilir, durma noktasına gelen inşaat sektörümüze canlılık kazandırabiliriz.

21-Bu konuda alınması gereken tedbir ve tavsiyeler için. bkz: Halil AÇIKGÖZ, Türkiye-Azerbaycan İktisadî Münasebetleri", Azerbaycan Türkleri, Yıl 1, Sayı.1. Nisan 1990, s. 32-36 ve Halil AÇIKGÖZ "Azerbaycan Türkiye Turizm Münasebetleri", Azerbaycan Türkleri, Mayıs 1990, s.10-14

AZERBAYCAN'IN TANINMIŞ ŞÂİRİ MEHMED ASLAN İLE MÛLÂKAT

Sait BAŞER

KUBBEALTI: *Muhterem Mehmed Bey, Türkiye'ye ve Kubbealtı Kültür ve San'at Vakfı'na hoş geldiniz.*

MEHMED ASLAN: Hoş gördük beyim, hoş gördük.

KUBBEALTI: *Türkiye'ye ve vakfımıza hazır gelmişken sizinle bir mülâkat yapalım isteriz. Siyâset adamı olmadığınız için ve siyâset dışı bir kültür adamı olarak Azerbaycan kültürü nedir, ne değildir, nereye gelmiştir, nereye doğru gidiyor? Türkiye'de gördükleriniz, konuştuklarınız, duyduklarınız, hissettikleriniz, yaşadıklarınız... kısacası intibâlarınız neler oluyor? Önce bunlar üzerinde konuşalım. Ne dersiniz?....*

MEHMEDASLAN: Her şeyden önce sizin kastettiğiniz Azerbaycan kültürü nedir? Kelimenin, bu deyimimin menbâna inmek isterim. Ayrıca Azerbaycankültürü diye bir kültür yoktur. Sâdece Türk kültürünün bir Azerbaycan kolu vardır. Bu ayrılık bir babanın evlatları arasındaki ayrılık gibidir sâdece. Bir babanın evden ayrılan, yuvasından ayrılan 5 oğlundan bir tânesi bir yerde, biri başka bir yerde... ayrı ayrı coğrafyalarda medeniyetler yaratırlar. Böylece bir milletin sâdece ayrı ayrı kolları olur.

Ben fikrimi şöylece de ifâde etmek isterim: Bir tek Türk ruhu var. Türk medeniyeti tek koldan, tek ruhtan gelir. Bu umumî koldur. Azerbaycan kolu da, Özbek, Kazak, Kırgız kolu da bu koldan gelir. Aynı kola bağlı, aynı elin parmakları bunlar. Yâni hepsinin altında tek ruh yatar, o da Türk rûhudur. Diğer ayrılıklar insan oğlunun işi değildir. Azerbaycan'da her hangi bir unsur Türk ruhundan ayrı değildir. Başka bir toprakta olsa da Türk medeniyetine bağlı, ondan gelen bir unsurdur. Öyle diyebilirim ki, şâir öz medeniyetinin bir parçasıdır. Fuzûlî için siz yazıyorsunuz ki, Türk'ün büyük şâiri Fuzûlî.... Bu nefes doğulu Türk'ün nefesidir. XVI. asrın Azer-

baycan nefesi.

Bu dünyanın evvelinden beri bir kaynaktan gelen medeniyetimiz, bir yerde inkişaf eden medeniyetimiz, bundan yetmiş yıl evvele kadar... bir birine gelip giden aynı babanın evlatları gibi, bir birine tesir eder. Hattâ Azerbaycan şâirlerinin Anadolu'da yaşayan şâirlerden ayrılan cihetlerini göstermek çok çetin olur. Buyurun **Sâbir'** i alın. **Sâbir, Abdülhak Hâmid'i** de, **Namık Kemal'** i de okuyor. Bunlar bunlar Sabir'indir, ona göre Azerbaycan'ındır, bunlar bunlar da Abdülhak Hâmid'in, Nâmık Kemal'indir, ona göre de Türkiye'nindir, diyemezsiniz. Bunlar ayrı ayrı toprağın yetiştirdiği şâirlerdir, fakat sesleri birdir. Aynı medeniyetin sesidir onların sesi. Edebiyat adamı olduğum için, ben böyle diyorum. Yetmiş yıllık ayrılık bir demir perdedir, çelik perdedir, üstünden bir kuşun bile sekip geçemediği perdedir. Yetmiş yıl birbirini görmemek bile medeniyette esaslı bir değişiklik yaratabilmedi.

Dün bana hayâtın gölgeli cihetlerini yazma, ışıklı cihetlerini yaz, dediler. Biz de pamuktan, traktörden, tabiattan yazdık. Bu dışımıza giydiğimiz bir gömlekti. Ama içindeki ben yine bendim. Demek istiyorum ki, yetmiş yıl bizi esaslı bir değişikliğe uğratmadı. Yetmiş yıl kahrın karşısında biz geleneklerimize bağlı kalmayı becerebildik.

200 yıl, 300 yıl başka tesirle yaşayanlarda medeniyet, dil değişebilir. Allah'a şükür ki, bizim dilimiz değişmedi, ruhumuz değişmedi çünkü.

KUBBEALTI: *Mehmed Bey, Türkiye'ye bu defaki gelişinizde Türk medeniyetinin, Anadolu'daki, İstanbul'daki inkişâfını mı yakından görmek istediniz? Onun için mi geldiniz Türkiye'ye?*

MEHMED ASLAN: Sizin dilinizde, çok beğendiğim bir tâbir var, **inkişaf** yerine **gelişme** diyorsunuz. Öyle zannedilir ki, yıllar yılların üstüne yığıldıkça inkişaf, gelişme olur zannedilir. Medeniyette de inkişaf, gelişme olmalıdır. Medeniyet benim nazarımda ruhtur. Ben umumî Türk medeniyetinin bugünününden çok dününü seviyorum. Çünkü o medeniyetin her cihetten üstünlüğü, doruğu, zirvesi dün de kalmış, geçmişte kalmıştır. Belki bu görüşümde hatâ ediyorum.

KUBBEALTI: *İkinci defâ gelişiniz de bu eski medeniyeti görmek, arayıp bulmak için mi?*

MEHMED ASLAN: Benim Türkiye'ye ikinci defâ gelişimin gâyesi, birinci gelişimde taşı toprağı, dağı, daha çok görmüştüm. İnsanları, insanların içine biraz sathî bakmıştım. "**Erzurum'un Gediğine Varanda**" kitabım bu ilk seyahatimin intibâları ile yazılmıştı. Kitap benim kitabım olduğundan dolayı değil, Türkiye'ye duyulan susuzluktan **80 bin tirajla** çıktı. Büyük ilgi gördü. Ama bu kendi düşüncelerimden çok, zahmet çekmiş adamların duygu ve düşüncelerinin bir hülâsası idi. Türkiye'den çok kitap götürmüştüm. O adamların emeğini taşıdım. Yâni ben sâdece bir aracı oldum. Fakat bu kitap çok garip karşılandı "**Erzurum'un Gediğine Varanda**"

aslında bir antoloji karakteri taşıyordu. Yâni herkesten ve herşeyden biraz biraz, o Türk rûhundan fışkırıp ortaya çıkmış büyük zekâların ışığına biraz ayna tutmuş-tum. Bu da Azerbaycan'da fevkalâde karşılandı.

Benden sonra Türkiye'ye elli kadar adam geldi eli kalem tutan. Soruyorum onlara, siz neden yazmıyorsunuz diye? Diyorlar ki, senin kitabından sonra biz ne yazalım. Senin kitabında her şey ve çok güzel olarak var. Adamlar çekindiler. Halbuki benim içimin düşüncelerinden ziyâde zâhîrî şeyler var o kitapta. Ama ben daha çok bugünün Türk insanının düşüncelerini, onun düne, bu güne ne derecede bağlı olduğunu, o Türk medeniyetinden ne derecede kopup nereye yuvarlandığını aksettirmek isterdim. Tabîî bunu derken çokluğu, kalabalığı nazarda tutuyorum. Yâni, yazıklar olsun ki, o kopuklar, özüne yüz çevirenler, milletinden korkanlar, o millî olanlardan daha çoktur. Bu beni çok ürküten şeydir.

KUBBEALTI: Siz bunu ikinci, yani bu gelişinizde mi fark ettiniz..

MEHMEDASLAN: Evet... evet.. Birinci kitabımda bir zerre olsun bu mevzu-da bir cümlem yoktu. Orada iki halden birini tercih etmiştim. Onun ön kısmında di-yorum ki. "Hayâ sahibi bir misâfir, misâfiri olduğu evin ancak hoş taraflarından ko-nuşur. Gördüğü aksaklıkları ağzına alıp sokaklarda dolaşmaz." Ona göre de üç yüz sayfalık kitapta benim ağız büzdüğüm, beğenmediğim bir nokta yoktu. Halbuki on-da da ne ise yazabilirdim. O vakit ki şartlar öyleydi. Tasavvur edin ki, benden önce gelip gidenler, aleyhte öyle şeyler yazıp sokağa döküyordu ki, hemen ardından ona yağlı bir yer verirdiler. Ben bu şartlar altında, hiç bir şey beklemeden sâdece güzel-likleri yazdım. Benden evvel bir gazetenin yarı sayfası kadar yazana üç gün sonra **Azerneşr**'in müdürlüğünü, **Ejder Hanbabayev**'in yerini verdiler (Allah rahmet ey-lesin). Her ne ise bir Türk âlimi sövüp gitmişti buradan. Bu âlim güyâ çok şeyler yap-mış, ama şimdi sokaklarda acından sürünmekteymiş falan... O vakitler, tatalım, ben de onun izinden gitseydim bu kitap 80 bin çıkmazdı. Ama bugün şartlar değişmiştir. Herkes hakikati diyebilir, hiç kimsenin incinmeyeceğine emindir. Baştan ayağa seks dolu kitaplar da, hafif edebiyat da var. Ama bunun yanında, bir **Sâmiha Ayverdi** gibi yüksek şahsiyetler de var. Çünkü bu bir hakikat, bunu böylece demek de lâzımdır.

Ben sokakları, çarşıyı pazarı dolaşan, alış veriş eyleyen bir turist gibi gelip git-mek istemiyorum. Yâni bu bakışlarımdan beş on insanın, Azerbaycanlı'nın duygu-suna, düşüncesine yeni şeyler ilâve edebileyim.

KUBBEALTI: Şu son getirdiğiniz bakış açısı çok mühim: Bir yanda seks ya-yınları almış yürümüş. Halkın büyük bir kısmı yozlaşmış bir dünyâya yönelmiş. Beri yanda da o aslî hüviyetini korumaya ve yaşatmaya çalışan, nakletmeye çalışan in-sanlar var. Meselâ Sâmiha Ayverdi Hanımefendi gibi.. Sizden şunu isteyebiliriz, zannediyorum: Ne şu tarafın ne bu tarafın bakış açısı, değer hükmüyle değil de,

Azerbaycan'dan gelmiş ve tarafsız bir müşâhit gibi değerlendirmenizi beklerim. Yarın Azerbaycan ile Türkiye'nin münâsebeti çok daha fazla gelişecek. Görüyorsunuz ki, Türkiye'nin kültür hayatı pek o kadar da sağlıklı değil. Azerbaycan'daki kültür hayatı ister istemez Türkiye'den tesir alacak. Gördüğümüz kadarıyla, ister müzikte olsun, ister edebiyatta olsun, -sizin yaptıklarınız hâric tutulursa- Türkiye'den Azerbaycan'a taşınan kültür sağlıklı kültür değil, hastalıklı kültür olmuş. Buna karşı Azerbaycan'da sağlıklı bir bünyenin gelişmesini temennî ederiz. Türkiye'nin hastalıklarını değil de güzelliklerini ve doğrularını taşımanızı arzu ediyoruz. Azerbaycan'da bu yozlaşmaya, bu arabesk gidişe karşı ne gibi tedbirler düşünüyorsunuz? Bu tedbirleri alabilecek mekanizmalarınız var mı?

MEHMED ASLAN: Bilirsiniz, meselâ bu enstitüde Yahyâ Kemâl'i yaymak, daha çok sevdirmek gâyesi ile çalışıyorsunuz. Fakat bununla Yahyâ Kemâl'i yaşatamazsınız. Onu ancak bir müze materyali gibi yaşatabilirsiniz. Onu canlı yaşatmak halkın ve mektebin elindedir. Yâni mekteplerin öz gâyesi halkın öz ihtiyaçlarını, öz ruhunu yaşatmak olmalıdır. Size çok garip bir misal vermek istiyorum: Dün değil evvelki gün Çamlıca'nın başından İstanbul'u seyrediyordum, Yahyâ Kemal gibi. Çocuklar toplamıştım. Bildikleri şarkıları, ilâhileri banda kaydedip bizim televizyonda verilsin istedim. Birden aklıma düştü ki, gördüğüm bu çocuklar şarkıları, ilâhileri az bilirler. Çantamda Fâtih'in karanfil kokladığı bir minyatürü vardı. Çıkartıp gösterdim ve sordum: **Bu kimdir**, diye. Tahminen yirmi öğrenci idi. Hem de özel Fâtih Erkek Lisesi'nin talebeleriydi. Yirmi çocuktan biri de **bu Fâtih'tir** diyebilmedi. Biri dedi, Nasrettin Hoca'dır, biri dedi; bir Arap olsa gerek. Birisi dedi Adana-lı... Hülâsa hiç kimse bilemedi. O çocuklara bu milletin ekmeği veriliyordu. Bu çocuklar hangi maksatla terbiye ediliyorlar? Fâtihler'in hüneri, Fâtih'in hünerinden doğan şâirlerin, yazarların, bestekârların yarattığı mânevî servet bu çocuklara öğretilmiyorsa, bunun sonu nereye varacaktı? Yani bu yozlaşmanın, öz ruhundan millî değerlerinden kopukluğun sebebi âileden başlıyor, mektebe kadar gidiyor. Ve Umûmî kaygısızlıktan da o dediğiniz arabesk kültürü daha çok yayılıyor. Bunu herhangi bir idâre, herhangi bir enstitü teşkil etmiyor, Azerbaycan'a tek tek gidenler götürüyor.

Hemen şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, Azerbaycan'daki adam mûsikiye değil ondaki Türkçe kelimelere kulak verir. Onun mûsikisini düşünmez bile. Hattâ bu mevzûda kaç kişiyi ikaz etmişimdir, yazı da yazdım. Ama hâlâ bu saat Azerbaycan'da yer, gök arabesk haykırışlarıyla doludur. Azerbaycan'ı bu kirlerden temizlemek çok çetindir. Nasıl temizlenecek, bunu kimse bilmiyor. Türk'ün hakikî mûsikisini temsil eden eserleri yaymağı becermek lâzımdır. Gelirken düşündüm ki, Türkiye'deki dostlarıma Azerbaycan'ın öz mûsikî eserlerinden getireyim. SSCB'de ancak iki yerde ses müzesi var, biri Leningrad'tadır birisi de Bakû'de.

Bakû'dekine gittim. Önce eserleri seçtim ve doldurmak için sipariş verdim. Yani Azerbaycan mûsikisinin seviyesini özünde aksettiren eserleri seçtim. Bu eserler aynı zamanda azerbaycan mûsikisinin gelişme seyrini de gösteriyor. Bizde de sizdeki arabesklere benzeyen şeyler var. Ama ben onları getirmek istemedim.

Hani dediniz ya; sağlam, sağlıklı medeniyet, sağlıklı sanat... Onu yaratmak çok zor iştir. Kötüye temâyül her vakit daha çok olur. Kötünün arkasından çabuk giderler. Kötüye ne kadar kötü desen de daha iyi olmayı yâni asıl sanatı becermek çok çetindir.

KUBBEALTI: *Biyografinizle ilgili yazılan yazılarda sizin aynı zamanda Türk edebiyatından muhtelif aktarmalar yaptığınızı yazılı.*

MEHMED ASLAN: Hemen o sohbete geçmek mümkündür. Mâsikîde olduğu gibi edebiyatta da sağlıklı ve sağlıksızlar var. Bir var ki, eline geçeni neşrediyorsun, bir var ki seçerek neşrediyorsun. Türkiye'ye pek çok adam gelecek. İçinde ben de dâhil olduğum halde gelenlere misâfir gözü ile bakmayın. Onun iyi bir şiiri varsa neşredin. Yegâne ölçünüz sanat olsun. Düşününüz bir kere; koca bir edebiyat hakkında aktarıp neşrettiğiniz eserle koca bir tasavvur yaratıyorsunuz. Bu günlerde çıkacak olan hazırladığım "Güzellik Suyu" antolojisine tâ başlangıçtan itibaren ancak temsil kudretini hâiz eserleri almışım. Meselâ Hâlîde Nusret Zorlutuna'ya geldiğinde "Git Bahar" şiirini almışım. Necib Fâzıl'dan "Sakarya Türküsü"nü koymuşum... Meselâ Necib Fâzıl'ın her şeyini koyabilirsin. Ama kendi içinde mukâyese eylendiğinde onun da şah eseri var. Ben o şah eserin peşinde olmuştum.

Fakat onu da diyeyim ki, bu münâsebetler arttıkça, insanlar gelip gittikçe yahşılık da pislik de alınacak verilecek. Bunun önünü bir tâne Mehmed değil, yüz tâne Mehmed de olsa, bunun önünü alamayacak... Bu tür edebiyattan, filmlerden Azerbaycan halkında bir tikslenme de başladı. Meselâ, iki yüz, üç yüz manat (Ruble) biriktirmiş adam, yazın o kızgın güneşi altında çalışmış, para artırmış ve gitmiş bir Türk video kaseti almış. Sevine sevine evine gelir, koyar videosuna, bir de bakar ki, iğrenç şeyler var. Çoluk çocuğu ile yüzü kızarmadan seyredemez. Bu adam ikinci defâ aynı hatâyı işlemek için bir daha o türlü filimleri almaz, alabilmez. Böyle böyle bir tikslenme başladı. Şimdi onlar bilirler ki, Türkiye'nin filimleri Azerbaycan için akılsızlık, hayâsızlık doludur. Adamlara tek tek bunu anlatmak mümkün değildi; ama şimdi, artık yavaş yavaş anlamağa başladılar.

Eskiden Türkiye'den gelen filimleri senkronik olarak Rusça'ya tercüme edip öyle verirlerdi. Ama bir yıldır bunu etmiyorlar artık. Tercümesiz de cemaat bu dili anlıyor. Bilirsiniz ne ettiler birinde: Bir sinema salonuna cemaat yığılmıştı. Kız, oğlan her kim varsa filmde onun sözlerini senkronik olarak bir kişi tercüme ediyordu. Film gösterilmeğe başlamazdan önce bir kaç adam seslendirme cihazını kullanana

çoklu para verip dediler ki, **sen bu cihazı birazdan harap eyle...** Denileni de eyledi. Cemaat filmi sonuna kadar aktörlerin öz sesiyle tâkib etti. Ruslar, Ermeniler salonu terk edip gittiler. Böyle şeyler de oluyor.

KUBBEALTI: *Şimdi de son Bakû hâdiseleri ile ilgili sohbet etmek isteriz. Bakû hâdiseleri, Ermeniler'in saldırması, bir hristiyan-müslüman kavgası olarak mı görülmüyor? Gorbaçov, Azerbaycan Türkleri'ni İslamcılık yapmakla suçluyor. Hakikat nedir? Ne dersiniz?*

MEHMED ASLAN: Bilirsiniz ne oldu. Bakû üzerine gelen tanklarda çoklu Ermeni olmuştur. Demek oluyor ki, ilk gece bütün bunlar kırdı, dağıttı, döktü ve yirmi dört saatten sonra Bakû'yü terk edip gittiler. Ordunun diğer tabakası kaldı, esas kan dökenler çıkıp gittiler. Bunların içinde çoklu Ermeniler vardı. Ben gördüm, Ordu gazetesinde bir kızın resmi vardı. Saçları dökük Ermeni kızı, eli silahlı. Bizi kırmağa gelişini bir kahramanlık gibi verdiler.

Ne bileyim. Adam o sözü Bakû'de de demekten korkuyor, her yerde de. Mesele artık hristiyan-müslüman sohbeti hâline gelmiştir. Müslümanları suçlamak, suçlu vaziyete düşürmek için, bir müessesenin, Avrupa müessesesinin bir dalgası burada iş görmektedir. Bir hristiyan cemiyeti hatırına bize bu zulümlerin hepsini revâ görüyorlar. Bu zulmü halkın hepsi şimdi böyle anlamış bulunuyor.

KUBBEALTI: *Siz de aynı kanaatte misiniz?*

MEHMED ASLAN: Ben halkımdan farklı olamam ki. Ben de aynı kanaatteyim.

Bizi İslâm adına bir ideal etrafında toplanmadığımız halde, İslâm fundamentalizmi adına suçlamaktadırlar. Halbuki bu hristiyanlığın bir mücadelesi olduğu halde senin üstüne atıyor. "Efendim müslümanlar birleştiler, müslümanlık yapıyorlar, biz hristiyanlar için ne büyük tehlike..." diyerek kendisi asıl din adına, hristiyanlık adına hareket ediyor. Bakınız nasıl yapıyorlar:

Gidip bir köyü ateşe veriyor. Resmini, filmi çekiyor ve Moskova'ya gönderip diyor ki: "Türkler bizim köylerimizi bakın ne güne koydu?.." Bunun hepsi ancak ve ancak hristiyanlığın sahte bir şekilde ayaklanmasından ibârettir. Bu yolla zafer kazanacaklarını ümid ediyorlar.

KUBBEALTI: *Tabii bu Ermeniler'in eski huyudur. Bizde de yapmışlardır.*

MEHMED ASLAN: Doğrudur. Bizdeki Ermeniler ile sizdeki Ermeniler birbirleriyle sesleşen işler görüyorlar. Aynı senaryoyu sizde oynadılar bir zamanlar, şimdi de bizde oynuyorlar. Oyuncular başka, senaryo aynı.

KUBBEALTI: *Türkiye ile Azerbaycan'ın iktisadî, medenî münâsebetleri başladı ve bundan sonra bu gelişecek. Neler bekliyorsunuz? Tabii Türkiye'yi de öğrenmiş bulunuyorsunuz.*

MEHMED ASLAN: Ne ki olacak onların hepsini bekliyoruz. Aynı bir yeri-

miz yoktu ki, gidip onun eteğinden tutup kardeşlik eylemeğe... Pis tesirinizi de iyi tesirinizi de göreceğiz. Bundan kaçamayız. Bir kaçınılmazlığı yaşıyoruz biz. Bu çok tabi'dir. Ben gidip Fars'ın eteğinden yapışamam. Eteğine yapışılabilir yegâne adam sizsiniz. Bundan ayrı bir yol yoktur.

Bakınız. Bir yerden Kür gelir, bir yerden de Aras. Aras aniden gelip Kür'ü vurup geçiyor. Bu hâdiseler de böyle tabiidir. Bundan kaçsanız o millî birliğe, mefkûre birliğine, ilgi birliğine katı nâil olabilemezsiniz.

Dedim, gene de diyorum. Yâni o sizin gönlünüze kurban olayım ben. Siz söyledikçe ben de kendi sözümü diyeceğim. Çünkü ben onu görüyorum. Hattâ önce menfilikleriniz daha çok ve daha kolay bize sirâyet eyleyecek. Bilhassa a menfilikler daha çabuk sirâyet eder, ben böyle görmekteyim.

KUBBEALTI: *Bize dikkat çekici gelen bir nokta var. O da şu: Yetmiş yıllık uygulama, bütün prensipleriyle milliyet şuurundan ve kültüründen uzaklaşıp beynelmîlel prensiplere yaslanan bir tatbikâta dayalı olduğu halde, birden bire Sovyetler Birliği'nde milliyetler meselesi ortaya çıkıyor. Azerbaycan'ı idâre edenlerin hemen hepsi Sovyet rejiminin yetiştirdiği insanlar. Buna rağmen bu insanlar milliyetlerinden uzak düşmemişler. Bu bize tezatlı gibi geliyor. Bunu nasıl izah edersiniz?*

MEHMED ASLAN: Şöyle diyelim. 1939'da doğdum. Sovyet rejimi kurulduktan sonra dünyaya gelmişim. Yani ben doğduğumda Sovyet rejimi 20 yaşındaydı. Ama ben bu rejime ne dün, ne bugün inanmışım. İnsan iki türlü ömür yaşar. Bir, ebediyet ömrü; iki, her hangi bir siyasî rejimin verdiği ömür. Bunun hangisi hangisine üstün gelirse gerçek odur. Benim, milletin bir ferdi olarak yaşadığım ebediyet ömrümdür. Ben ebediyete milliyetimle birlikte gidiyorum. Bir mânâda Ziyâ Gökalp'ın o sözüne dayanacağım: Ben sen yokuz, biz varız. Bizim ömrümüz benim ebediyet ömrümdür. Ama benim yaşadığım bu içtimâî rejimde olan ömrüm, bir siyâsî rejimin hudutlandır. Bu ikili bir ömürdür. Eğer bu içtimâî zümre ve kuruluşun ülküleri, kâide ve kânunları benim millî ömrüme, millî varlığıma üstün gelirse öbür ömrümden el çektim, bu siyasî rejimin bana verdiği ömrü yaşadım sayılır. Ve onun bittiği yerde ben de biterim.

KUBBEALTI: *Yetmiş yıllık sosyalizm devrinde SSCB'de bir Sovyet halkı yaratılabildi mi? Yâni şimdi Sovyet insanı diyebileceğimiz bir tip var mı?*

MEHMED ASLAN: Efendim bu mümkünsüz bir işti. Daha önce dediğimi tekrar deçeğim. Bir babanın beş oğlunun ayrı adı var. Ve bunların hiç biri diğeri ile paralel değil. Halbuki bunların varlığı aynı kaynaktanır. Bunları üst üste koysak tek kişi yapmak mümkün değildir. Halbuki SSCB'de ayrı ayrı babanın ayrı yarı ço-

cukları millilikten yetmiş yılda uzaklaşıp tek bir halk olabilir mi? Bu kelimenin kendisi başa baş sahtekârlıktır. Yani Sovyet halkı denilen bir şey olamaz. Mümkünsüz bir işti bu. Sovyet devri'nde yaşayabilirsin, ama sovyet halkı ne demektir?

Halk herhangi bir siyasî rejimde şekillenen bir müessesese, bir topluluk değildir. Tarihın ilk çağlarından gelen bir milletin evlâtlarısınız. Nasıl olur, birden bire 1920'lerden bu yana, yetmiş senede yepyeni bir halk ortaya çıksın. Mümkünsüzdür bu. Dünya böyle bir mucize görmemiştir. Hattâ hayvanları bile melezeleştirirler. On-da bile her hangi bir damar üstünlük teşkil eder. Bunun ikisini inkâr eyleyip üçüncü bir tür ortaya çıkabilmez.

KUBBEALTI: *Ruslar'la evlenen Türkler de var. Meselâ Çuvaş, Kozan, Altay, Yakui vb. boy ve soylara mensup Türkler Ruslar'la evlenince gerçek mânâda bir asimilasyon olmuyor mu?*

MEHMED ASLAN: Bilirsiniz ihâtaya çok şey bağlıdır. İhâta başa baş Rus ihâtası olsa da, ortaya farklı bir vaziyet çıkmıştır. Meselâ Rus bizim içimizdedir. fakat biz Rus ihâtasında değiliz.

Bizi onlar değil, onları biz değiştirdik. Şimdi bilir misiniz, bizden giden Ruslar'ın ekseriyeti bizden incinip gitmiyor. Birden bire baktılar ki, Moskova'ya, Leningrad'a gittiklerinde onlara Rus gibi bakmıyorlar. Biz onların tabiatını değiştirmişiz. Bunlar Rusluklarından ayrılmış Ruslardır.

KUBBEALTI: *Yani Ermenistan'a Azerbaycan'dan giden Ermeniler gibi...*

MEHMED ASLAN: Evet, evet. Ne diyorsam yüreğten diyorum. Ben yaşadığım gerçekleri diyorum. Artık o Rus bizden giden Rusla bir yola gidebilmiyor. O gidip öbür Rus'un içinde yaşayamıyor. Çünkü bunların tamâmen âdeti, ân'anesi değişiyor. İnsanları zorla birbirine katıp sovyet halkı eylemeğe çalışmanın belâları ortaya şimdi çıkmıştır. Bu mümkünsüz bir şeydi. Dünyâ tarihi böyle bir şey görmemiştir.

KUBBEALTI: *Söz nerelerden nereye geldi? Biz sizi bir şâir, bir edib olarak dinlemek isterken söz bambaşka mecrâlara döküldü. Tabii bunlar kanayan yara olduğu için buralara geldik. Bizim de gönlümüz bu yaraların tedâvi görmesini arzu ettiği için olsa gerek. Çünkü kanayan bu yara bütün beşeriyetin yarasıdır. Meseleye sâdece Türk dünyasının bir büyük yarası olarak bakmıyoruz. Mâdem ki buralara kadar geldik. Azerbaycan'da halkın çoğunluğu Türk. Rusya Federasyonu'nun başına şimdi Boris Yeltsin geldi. Rusya Federasyonu da homojen bir yapıya sâhip değil. Orada da bir hayli Türk var, deniliyor. Rus Federasyonu içindeki Türkler'le diğer cumhuriyetlerdeki Türkler'in münâsebetleri nasıl? Türk cumhuriyetleriyle bir alışverişleri var mı?*

MEHMED ASLAN: Garip bir sohbete gireceğim. Ondan sonra konuşmamıza devam ederiz.

1912'de hâfızam beni yanıltmıyorsa 1912'de Gaspıralı İsmail Bey öldü. Ona İsmail Bey Gasprinski de derler, Ruslar. Bu adam Tercüman gazetesini neşretmişti. Neriman Nerimanov'un İsmail Bey için dediği bir söz hatırıma geldi. Diyor ki: "İsmail Bey vefat eyledi. Başbuğun âni ölümünden bir ordu nasıl çalkalanırsa Türk dünyası da öyle çalkalandı. Yarın bu halk yeni bir Gasprinski'yi yetiştirip yetiştiremeyeceğini tarih bilir. Ama ona kadar, öyle bir oğul yetişene kadar göreceğimiz iki mesele var. Bunlardan birisini halkın muallimleri eylemelidir. Halkın çocuklarını İsmail Bey'in ideallerine uygun terbiye etmelidirler. Biri de umum halkın vazifesidir. İsmail Bey'in Bahçesaray'daki mukaddes kabrinin üstüne bir millet taşı dikmek lâzımdır. Bu bir kişinin parasıyla olamaz, öyle olursa onun kadri bilinmez. Bütün Türk dünyasının kuruş kuruş biriktirdiği o para ile koyulmalıdır. Şimdiye kadar Kafkas Türkleri Rusya Türkleri'nden böyle bir mezar taşı görmediler, Rusya Türkleri de Kafkas Türkleri'nden Abdullah Tokay böyle bir ikrâmı Kafkas'tan görmedi, Sâbir de Rusya Türkleri'nden görmedi. Mutlak bilin. Şimdi İsmail Bey Gaspıralı'ya da, millet bu türlü millet taşı yükseltmezse milletin kendisine böyle bir baş taşı koyacaklar. Ve üstüne şöyle yazacaklar ki, İsmail Bey gibi büyüklerinin kadri bilmeyen bir milletin mezar taşıdır bu."

Bu dehşetli bir yazıdır.

Bu misali niçin verdim?

Yâni asrın başlarında böyle bir alâka yoktu. Bu alâka Kafkaslar'daki Türkler'le Rusya'daki Türkler arasında olmadığı gibi Türkiye arasında da yoktu. Ki, o zamanlar Türkiye Türklüğün alınmaz kalesiydi. Yani bu ayrılık, birbirine ses vermezlik o zaman da mevcuttu. Bütün dünyâ tasdik ediyor ki, yirmi birinci asır, eğer dünyâ yerinde olsa ve o milletler de yerinde kalsa, baştan başa hissiyat asrı olarak geçecektir. Hissiyat iki şeyde kendisini gösteren bir faktördür. Bunun birincisi sevgide görülür, diğeri de millî hissiyattır. Birincisi bir insan ömründe bir iki defâ olur ve gelip geçicidir, ebedî değildir. İkincisi ise ömür boyu devam eyler. İki gün önce ziyâretine gittiğim Samiha Ayverdi Hanımefendi ağzını açıp sifatah onu dedi ki, "Biz birlik eyleyebilmedik... Hep bir birimizi kırdık, bu çekişme devam ediyor. Özbekler'le Kırgızlar birbirini kırıyor..." Yâni bu vaziyet gerçek. Yirmi birinci asır bu türlü bir hissiyat asrı gibi geçtiğinde, ben inanıyorum ki, seni beni korkutan o Türk selinin durulmasını ben tasavvuruma getiriyorum. Ben bunun en belirgin belirtilerini, bizim başımızdan geçen kanlı günler esnâsında, kimsenin beklemediği şekilde Türkiye'de ani bir ırkî sohbetin yani bir ırk, bir millet, bir ruh uğrunda Türk oğlunun ayağa kalktığı gösteriler bunu gösterdi. Bunu on beş yıl önce göremezdik. Dünyânın neresinde bir Türk'ün kanı dökülse onu Türkiye Türkü, Azerbaycan Türkü, Kazan Türkü, kendi öz kanı bilmezse onda Türk birlik bulamayacaktır ve onun parçalanması devam edecektir. Ama inanıyorum ki, bu hissiyat asrı, bu

umûmî dert gittikçe hristiyanlığın bizi perâkende eyleyip telefâta uğratmağa çalışması bu halkın daha çok el ele vermesine sevk edecektir.

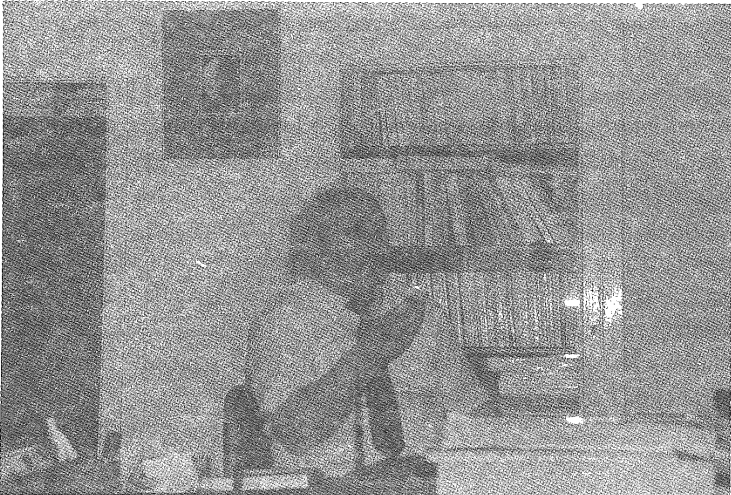
KUBBEALTI: *Bu manzarayı gören ve bu ıstırapı duyan siz ve sizin gibi şahsiyetler, Türk yurtlarında halkı şuurlandırmak için elinizden gelen her vâsıtayı kullanıyorsunuz. Şiiri, filmi, romanı, nesri... Bu işin hukuk, iktisat, sosyoloji, felsefe tarafı ne olacak? Bir sonraki merhalede bunları düşünelim diyeceğiz, öyle mi?*

MEHMEDASLAN: Şüphesiz. Daha önceleri de defâlarca da demişim ki, şimdilik milletin istidadı karışıktır. Bunların her biri kendi yatağını bulduğunda biz ancak o zaman nereye gelmişiz, o zaman bileceğiz. Elbette bu yola kör körüne gitmek de doğru değil. Kör körüne gitmiyoruz da. Biz istiyoruz ki bir mâlûm yöne gidelim. Ama bu mâlûm yöne gitmemize de engel olmağa çalışıyorlar. Çünkü meçhulde gittiğimiz halde, ben o malûmun tam manzarasını diyebilsem, soydaşlarıma daha iyi yol gösterirdim. Onu ben bilmiyorum. Bugün hiç kimse de bilmiyor. Tam bir meçhulü yaşıyoruz.

KUBBEALTI: *Çok teşekkür ediyoruz.*

MEHMEDASLAN: Asıl ben teşekkür ederim. Ben daha önce bazı sözlerinize itiraz etmek istedim. Bir edebiyatçı ne zaman siyâsetten, cemiyetten kenarda kalsın o milletin, o halkın evlâdı değildir. Biz hepimiz bir gerçeği yaşıyorsak ve o şâir de, yazar da o gerçekliğin içerisinde. Aslında eserimiz, şiirimiz ondan doğuyor.

Ben sanatımın birinci devrinde daha ziyade tabiattan yazan bir şâir gibi tanındım. Folklorla bağlı, folklorun dev şahsiyetleri ile ilgili sıradan şiirler yazmıştım. Ama bu hâdiselerden beri, tek bir ne muhabbet, ne tabiat... hiçbir şey... Yukarıya aşağıya elli şiir yazdıysam, ellisi de başımıza gelen bu târîhî felâketten kaynaklanan şiirlerdir.

AĞLA, GERENFİL, AĞLA (Şehidlerimize ağıt)

MEHMET ASLAN

I

Göyler yaman garişig,
Ağla, gerenfil, ağla!
Sis gelir gan garişig,
Ağla, gerenfil, ağla!

Dünyada vesvese var,
Sirr düyünlü kise var.
Bu gecede nese var,
Ağla, gerenfil, ağla!

Bu gece , ifrit gece,
Bu gece, nifret gece,
Gudurmuş bir it gece,
Ağla, gerenfil, ağla!

Gece fitne tohuur,
Kim yazur, kim ohuyur?
Bu hava gan gohuur,
Ağla, gerenfil, ağla!

Bu gece, cellad gece,
Bu gece, zulmet gece,
Bu gece, zillet gece,
Ağla, gerenfil, ağla!

Göy gübbe yere çökür,
Hönkürür, hönkür hönkür,
Bu gece ağır çekir:
Ağla, gerenfil, ağla!

Sanki dünya dağılır:
Darğın göyler boğulur,
Bu gece şer doğulur,
Ağla, gerenfil, ağla!

Donuhub beşer indi,
Meydan yene şerindi.
Gopacag mehşer indi;
Ağla, gerenfil, ağla!

Gece gurşun doğacag,
Ganlı goşun doğacag,
Gan bayguşun doğacag,
Ağla, gerenfil, ağla!

Eli yalınlar üste,
Tank gelir deste deste,
Celladlar durub gesde:
Ağla, gerenfil, ağla!

Yoluna gülle çıhsag,
Evezi: Gülle ancag!..
Dost zeif, düşmen alçag!
Ağla, gerenfil, ağla!

Getmeye yerim mi var,
Adil mi, Kerim mi var?
Garabekirim mi var?
Ağla, gerenfil, ağla!

Yol derindi yohuşa,
Gelmaz mi Enver Paşa?!
Bu derdi çahsın daşa...
Ağla, gerenfil, ağla!

Ganımızı ne çekdi...
Ömür guru çiçekdi,
Nuru paşa gecikdi:
Ağla, gerenfil, ağla!

Düşünölmüş planlar,
Gerçeklenmiş yalanlar...
Şahe galhıb ilanlar,
Ağla, gerenfil, ağla!

...Gefil topar gışgırır,
Göz gorhuzur, diş gırır.
Bu gece gan fışgırır,
Ağla, gerenfil, ağla!

Gırırlar, bizik deye!
Hagg işe düzük deye!
Astarsız üzük deye,
Ağla, gerenfil, ağla!

Ev eşik gülle-baran,
Kesilmir gülle bir an.
Gurşun yeyir, genc, piran,
Ağla, gerenfil, ağla!

Dohsan, bize nes ildi:
Hagg, edalet nazildi.
Nefesimiz kesildi,
Ağla, gerenfil, ağla!

Gece erimez daha,
Çetin çıkar sabaha....
Bu feryada, bu aha
Ağla, gerenfil, ağla!

II

Lailaheillallah!
Lailaheillallah!
Gurşağa çıhdı günah!
Gıldı mı Hagg'a penah!?
Ağla, gerenfil, ağla!

Canlardan o sedd hanı?!
Can gedib, cesed hanı?!
Ecelden fürset hanı?!
Ağla, gerenfil, ağla!

Gerenfil, şehid ganı!
Gan götürdü dünyanı...
Ağla, inlet meydana,
Ağla, gerenfil, ağla!

Cavanlara gıydılar:
Tanklar altıda goydular.
Ganım içib doydular,
Ağla, gerenfil, ağla!

Sine yırtısın analar!
Saç gopartsın analar!
Erzi gabartsın analar,
Ağla, gerenfil, ağla!

Her şehide bir düzüm,
Abşeron, gan denizim.
Sen, benim ağlar gözüm,
Ağla, gerenfil, ağla!

Uzag menzil, acı yol,
Yoldu, yol, elacı yol!
Şehidlere bacı ol:
Ağla, gerenfil, ağla!

Bağ öldü, hezel ağlar,
Bülbüller ezel ağlar.
Gözeller güzel ağlar:
Ağla, gerenfil, ağla!

Milletin bağı zede,
Vurnuhur gorhu, hede.
Ağla, öz derdine de;
Ağla, gerenfil, ağla!

Ne ocakdı çatmısan?!
Feleği ağlatmısan!
Al ganıma batmısan,
Ağla, gerenfil, ağla!

Eşğ, sevda gilesiydin,
Honcada gelesiydin,
Toylarda gülesiydin,
Ağla, gerenfil, ağla!

Daha seni gördükçe,
Göze batar o gece,
Bu gücsüze, o güce
Ağla, gerenfil, ağla!

Kerbelâ gan çöllere,
Puç olan gönçelere
Nazenin incelere
Ağla, gerenfil, ağla,

Behti asılan gıza,
Hünerde aslan gıza,
Toyu yas olan gıza
Ağla, gerenfil, ağla!

Ağla, ürek boşalsın,
Ünün göye baş alsın!
Ağla, dağlar yumşalsın,
Ağla, gerenfil, ağla!

Bu teklenmiş şirlere,
Bu arhasız erlere,
Bu talesiz nerlere
Ağla, gerenfil, ağla!

Bu günahsız ganlara,
Bu didilmiş canlara,
Bu cansız cavanlara
Ağla, gerenfil, ağla!

Bu bedensiz gollara,
Bu uçurum yollara,
Bu yiyesiz gullara
Ağla, gerenfil, ağla!

Bu sengimez ağrıya,
Bu gan sızan sarğıya,
Bu Allah'sız gurğuya
Ağla, gerenfil, ağla!

Bu gara yazılara,
Bu körpe guzulara,
Bu ölen arzulara
Ağla, gerenfil, ağla!

Hara gedir bu ganlar!?
Od püskürür vulkanlar!
Boş elimiz, galhanlar,
Ağla, gerenfil, ağla!

Heyre şer üstün geldi,
İniltili ün geldi...
Ağlamalı gün geldi:
Ağla, gerenfil, ağla!

Bakı, 20 Yanvar (Ocak) 1990
(Rus ordusunun Bakâye
girdiği gecenin sabahı)

**BULGARİSTAN'DAKİ
EDEBİYAT ÇEVRELERİNİN
EN ÇOK SEVDİĞİ TÜRK ŞÂİRLERİ**

Ahmet Şerif ŞEREFLİ

Pek dilim varmıyor ama, belki de 1960-1970'ler nefes aldığımız yıllar olarak kalacak. Bizler, Sofya'daki Bulgaristan Türk şâirleri bu yıllarda en "mutluyduk". Şiir kitaplarımız basılıyor, kimi şiir süareleri, matineleri düzenliyor, varlığımızı hissediyorduk. Köylerde şehirlerde okuyucularımız da vardı. Aranıyorduk. İsteniyorduk. Okullarda, Okuma evlerinde bizleri sevenlerle karşılaşıyorduk. Ancak bu yıllarda, bir arpa boyu büyüdüğümüzü hissetmiştik. Halbuki herşey tuzak, herşey bizlere borç olarak verilmiş. Amaç, az verip hepsini birden almakmış! Ne demişti şâir: "Geç farkettilik taşın sert olduğunu". Evlerde, gazete bürolarında, kahve köşelerinde, bahçelerde, kurulan çilingir sofralarımızda şiir, dilimizin tesbihiydi. O çok sevdiğimiz Türk şâirleriyle renklendiriyorduk sohbetlerimizi. Sabahattin Bayram, ben Ahmet Şerif, Recep Küpçü, Ömer Osman, Mehmet Çavuş ve daha birkaç üniversiteli genç ve edebiyat sevdalısı sevdiğimiz Türk şâirlerin şiirlerini okuyor, şiirin güzelliğini yaşıyor, delicesine hayâta sevdâlanıyorduk. Şiirin büyüklüğünü yaşıyorduk, büyüsunü hissediyorduk. O yıllarda hepimiz gençtik, 30-35 sularında, Câhit Sıtkı Tarancı'nın "35 Yaş" şiirini okumadan edemiyorduk. Etkiliyordu bizi. Büyük, gerçek şiirdi de ondan. Bizlerden de akıp giden ve geriye dönmiyecek birşeyler vardı elbet.

Recep Küpçü, kanı kabına sığmayan bir şâirdi. Şiir okumasını seviyor-

du:

*"Yaş otuzbeş! yolun yarısı eder
Dante gibi ortasındayız ömrün
Delikanlı çağımızdaki cevher
Yalvarmak, yakarmak nafi bugün
Gözümüzün yaşına bakmadan gider."*

C.S. Tarancı'yı bu şiiriyle seviyorduk.

Sevdiğimiz bir de Orhan Veli'miz vardı. Hemen hepimiz şiirlerini ezber biliyorduk: "İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı". Bizler de kapıyorduk gözlerimizi ve şiirde okunan İstanbul'u dinliyorduk. Sonra:

*"Urumelihisari'na oturmuşum;
Oturmuş da bir türkü tutturmuşum."*

Biz de bir türkü tutturuyorduk. Biz Bulgaristan'ın genç Türk şâirleri Türkiye denen büyük ülkeyi, Türk şâirlerinin şiir diliyle, sıcaklığıyla seviyorduk ve Türk olmanın gururunu yaşıyorduk. Türkiye'nin nabzını duyuyorduk.

Sofya'ya hepimiz Bulgaristan'ın değişik yörelerinden gelmiştik. Gurbetteymişiz gibi hissediyorduk kendimizi. Yürekllerimizde, gönüllerimizde görünmeyen binbir millî onur yarası vardı. Bizler kader kurbanları, o ikinci dereceli vatandaşlardandık. Bulgar, Türk azınlığına "Biçimce millî, muhtevâca sosyalist" ilkesini uygulayacağını vaadediyordu. Bu şiâr, söz olarak, teori olarak güzeldi. Aynısı uygulanmıyordu ki! Bulgaristan aslında faşist yöntemlerle yönetilen ve kızıl faşizmi uygulayan ırkçı bir ülkedydi. Türk azınlığına karşı amansız ve kan içiciydi. Muhabbetin koyulaştığı, içimizdeki yaraların kanadığı bir sırada, bir bakıyorsun, Bekir Sıtkı Erdoğan'ın Binbirinci Gece'si geliyordu masamıza:

*"Gurbetten gelmişim yorgunum hancı
Şuraya bir yatak ser yavaş yavaş!"*

Bu şiiri en güzel Fehmi adında (Kırcalı'nın Üçtepe köyünden) üniversiteli bir genç okuyordu. Sonunda efkarlanarak masaya bir de yumruk indiriyordu: "Güzel yazılmış be!"

Ben, Deliorman'ın uzak bir köyünden gelmiştim. Benim hayâtımda, şiirimde daha çok köyler, köy felsefesi, kırların rengi, köylü kızların türküleri vardı. Câhit Külebi'nin Hikâye'si gibi şiirleri seviyordum. Ben de bâzen bu şiiri okumadan edemiyordum:

*"Sen, Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin
Benim doğduğum köyler de güzeldi
Sen de anlat doğduğun yerleri, Anlat biraz."*

Behçet Kemal Çağlar'ın İstiyorum'u doğuyordu içimizde:

"Bir çiçek istiyorum, ben bakmasam solacak"

diyordu bir ses;

"Bir kanat istiyorum beni yerden alacak"

diye tamamlıyordu bir başkası.

"Bir güneş istiyorum gece bende kalacak"

diye bir ekleme yapıyordu bir üçüncümüz.

"Bir mermer istiyorum arzumca oymak için"

ve ötesi de geliyordu.

"Bir kadın istiyorum ruhunu soyamak için".

Evet hepimizin istediği bir şey vardı

"Bir çift diz istiyorum başımı koymak için".

İşte böylece şiiri sonuna kadar okuyorduk. Biri diğerini yediyordu. Kemalettin Kamu sanki içimizden çıkıyordu ortaya. Bizler zâten Gurbet'in insanlarıydık:

*"Gurbet o kadar acı
Ki ne varsa içimde
Hepsi bana yabancı
Hepsi başka biçimde.*

Öyleme geliyordu ki sanki kader bizleri Anavatan hasreti çekmek, acılanmak ve yabancılığımızı hissetmek için doğurmuştu. Üveyliğin, ikinci dereceli olmanın acısını her adımda hissetmişizdir.

Mehmet Âkif'in Çanakkale Şehitleri, Fâruk Nâfiz'in Han Duvarları, Yahyâ Kemal'in Sessiz Gemi'si, Âşık Veysel'in Dostlar Beni Hatırlasın'ı, Ziyâ Osman Saba ve daha birçok Türk şâirleri bizim sohbet "repertuarlarımızda" idi. Buraya kadar andığım şâirlerin hiçbirisi birbirine benzemiyordu. Felsefeleri, renkleri, kokuları bir başka güzellikte, hepsi şiir âleminde bir başka tepeydi.

Böyle "özel" veya "gizli" sohbetler için bizlerin de şiirleri vardı. Bu şiirlerde cesâretle ortaya atamadığımız Türklüğümüzün sesi hissediliyordu. Çünkü Bulgaristan'da Türk olmak yasaktı. Masamızdaki insanların kimliklerini gözönünde bulundurarak okuyorduk saklı yazılan şiirlerimizi. Aramızda ihbarcılar da vardı. Bizleri bir bardak rakıya satanlar bulunuyordu. Soydaş soydaşı satıyordu. Saklı meclislerde okuduğumuz şiirlerle gazetelerde basılanlar arasındaki fark dağlar kadardı. Gazetelerde basılanlarda şiircilik, takvimcilik, bayramcılık havası esiyordu. Böyle isteniyordu. Gazeteler devletin sözcülüğünü ediyor, Komünist Partisi'nin ağızıyla konuşuyordu. Gazete şiirleri övgüden başka birşey değildi! Kimi övüyorduk! Sosyalizmi ve onun önderlerini. Sâdece biz Bulgaristan Türk gençleri değil Bulgarlar da aynısını yapmak zorundaydı. Bundan başka bütün yollar edebiyat ve sanat trafiğine kapalıydı. Bir koyun sürüsü gibi, sâdece bir değnekle güdülüyorduk.

Sofya'da, Ivan Vazov Millî Devlet Tiyatrosu'nun karşısında köşede bir Bambuk kafeteryesi bulunuyordu. Genel olarak burada görüşüyorduk. Bir seferinde yine burada toplanmıştık. Sonradan keyfimiz bozulmuştu. İhbarcılıkla ekmek ve rakı parasını çıkaran kara bıyıklı, kara suratlı, kara yürekli-nin biri gelmişti buraya. Sâdece susmuş, susmuş, susmuştuk. Sanki söyleyeceklerimiz tükenmişti. Oysa içimiz doluydu. Fehmi dediğim genç Mehmet Emin Yurdakul'un Bırak Beni Haykırayım şiirinden birkaç satır okumuş-

tu:

*"Bırak beni haykırayım, susarsam sen mâtem et
Unutma ki şâirleri haykırmayan bir millet
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir."*

İşte böyle bizler de mâtem edercesine susuyorduk. Gülümsemeler, sevmekler, konuşmalar, eğlenmekler, aşkların bile standart olduğu bir ülkede edebiyat büyümezdi. Ama bizler yine de çabalıyorduk. Geleceğe, edebiyâtın insanın büyük günlerine inanıyorduk. Türkiye şâirlerinin şiirlerini işte böyle okuyor, kitaplarını saklıyor, sanki gönlümüzü o görünmeyen yeraltı nehirlerinden besliyorduk. Beğenimizi, felsefemizi, şiir anlayışımızı geliştiriyorduk.

Daha sonraki yıllar bu şâirlerin kaderi ne oldu? Yazıma başlarken "mutlu" dediğimiz yıllar öldü. Çil yavruları gibi dağılıştık. 1974 ün Nisan ayında Fehmi'yi (ikinci adını hatırlayamadım) gördüm Sofya'da rastgele, Millî Kütüphâne karşısında. Yanında bir ikinci kişi vardı. Fehmi, ağzı var dili yok acayip bir insan olmuştu. Konuşmuyordu. Kendisine eşlik eden anlatmıştı. Fehmi, Novakovo'da öğretmen olarak çalışmış. Pomak bulaşığı var sende, demişler ve adını Slav adıyla değiştirmesini istemişler. Râzî gelmemiş. İşkenceye tâbi tutulmuş, acılara dayanamıyarak delirmiş. Sofya'ya getirmişlerdi. Timarhane doktorlarından imdat umuyorlardı. Aklı iyi çalışmadığı için görevinden alınmıştı.

Ben, Ahmet Şerif 1975'in Temmuz ayında tutuklanarak içeriye atıldım. Gaz odalarında 80 gün işkence edildikten sonra Bulgar Cezâ Yasası'nın 108. ve 113. maddelerine göre toplam 36 ay ağır cezâyâ çarptırıldım. Yazdıklarım ve özel arşivim müsâdere edildi. Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'ne karşı propaganda yaptığım ileri sürüldü. Türk milliyetçisi damgasını vurduklar alınma.

Şâirlerden Recep Küpçü, gizli Bulgar polisince zehirlenip öldürüldü. Ölüm haberini Sofya Merkezî Cezâevi'nde almıştım. 1976'nın Nisan ayı idi. Duruşmamda tanıklarımдан biriydi ve beni en ciddî savunanolardanı. 7. Şûbe'nin 35. hücresinde kurban giden genç ve yetenekli şâirimizin kaderine ağlamıştım.

Aynı "meclisten" Ömer Osman'ın kaderi de yürek sızlatıcı. O da bana

konulan maddelerden cezâyâ çarptırıldı. Eski Zağra Cezâevi'nde 5 sene kaldı. Hastalandı. Ağır bir böbrek ameliyatı geçirdi. Böbreğinin biri çıkarılıp alındı. Bu durumdayken Belene'ye sürgün edildi. Hâlen hayattadır. Kalan o tek böbreğin de iyi çalışmadığını söyledi bana.

Bulgaristan Türkleri'nin şiirini yaratanların kaderleri birkaç sözle işte böyle. Kanlı, gözyaşlı, ölümlü. İnsanlığa yüreği ve kafasıyla hizmet etmek isteyenlerin kaderleri böyle işte. Türk kâtili Todor Jivkov işkencelerin en korkuncunu Bulgaristan'da Türk aydınlarına uyguladı. Dize getiremeyeceğini anlayınca 1989 Mayısından itibaren ilkönce aydınları göçe zorladı. Oysa hapis, sürgün ve gözaltında tutma yöntemiyle aydınları dine îmana getirdiğini sanıyordu. Amansızca aldandı. Bizlere kazdığı mezara kendi düştü. Bir nesil de kurban gitti.

30 Mayıs 1990
Bursa

PERÂKENDE MISRÂLAR

*Şiirler de hisseder sevinir, üzülmüş,
Mısralar derd ile sararıp, süzülmüş.
Okuyanın gönlünü ateşe versin diye,
Kelimeler alevden kaftana bürünmüş.*

*
* *

*Gönlüm eski bir saray kapısı kırık, dökük,
Tavan diye bir şey yok, çatısı hepten çökük.
İçi sakın ve sessiz ve sanki o kimsesiz
Ocağında ateş yok bacası ondan göçük.*

*
* *

*Sevgiyi aradılar ona gönül verdiler,
Sevgiliyi bulmaya Kaf dağına gittiler.*

*
* *

*O gün ki Mecnun doğdu
Leylâ sevgili oldu.*

*
* *

*Leylâ bir gün yok oldu
Mecnun Allâhı buldu.*

Ali Murat DARYAL

TÜRK MÜSİKİSİ İÇİN (Kâr-ı Nâtık Güftesi)*

Mustafa TAHRALI

-Cinuçen Tanrıkorur'a-

Âşinâ-yı derd arar dil belki bir gün rast gelir
Âlem-i âhenge varsa önce bir şûh RAST gelir
Gösterip endâmını ahabâba etti bir nigâh
Gâhi mahzun gâh vakur seyretti mecliste SEGÂH
Uğrayıp mahfice gülden aldı bûyün MÜSTEÂR
Bülbülün feryâdına tutturdu âhenk ol nigâr
Ayrılık, vechinde çekmiş hep mükedder çizgiler
Gurbetin ufkunda HÜZZAM seyreder, ağlar, güler
Yanmasın mı SÜZİNÂK ettikçe seyrin âşikâr
Söyleyin dostlar dil-i pervâne kaldı bî-karâr
Müjdeler sunmuş garib üftâdeye yârdan haber
Neş'e vermiş gönlüne uddan HİCAZKÂR nağmeler

* Sayın Cinuçen Tanrıkorur'a, bestelemesini temennî ettiğim bir "Kâr-ı Nâtık" güftesi yazmak arzûsunda olduğumu söylemiş, bunun için kendisinden sırası ile "makam" isimleri ricâ etmiş-tim. Haziran 1989'da lutf edip 45 makam ismi verdi. Beyitlerin kaleme alınması bittikten birkaç gün sonra, mektupla güfteyi gönderdim. Zîrâ kendisi böbrek kifâyetsizliğinden rahatsız olduğu için tedâvî maksadıyla Amerika'da bulunuyordu. 27 Ocak 1990 târihli mektûbunda, bestenin 15-27 Ocak târihleri arasında yapıldığını, beste esnâsında güftesiyle berâber 18 makam daha ilâve edip böylece 63 makam olduğunu ve besteye "Kâr-ı Nev-edâ" adını verdiğini müjdeli-yordu. Müsîkîmize ikinci büyük "Kâr-ı Nâtık"ı kazandırmakta vesîle olduğum için bahtiyâr-ım. Bestekârını cân ü gönülden teşekkürlerle tebrik ediyor, kendisine Cenâb-ı Hak'tan âcil şifâlar, âfiyetler, sıhhatli ve bereketli ömürler niyâz ediyorum.

Tutulup dâmma KÜRDİLİ HİCAZKÂR'e düşer
Şevk ile dâmen-i Leylâ-yı füsûnkâre düşer
Sûz-i firkat duyulur nağme-i ŞEVK-EFZÂ'da
Seyr eder dil deli divâne reh-i Leylâ'da

Tutunca seyrini diller ACEM-AŞÎRÂN'ın
Gönülde perdesi bir an düşerdi hicrânın

Seslenir sanki visâl hissi ACEM-KÜRDÎ'den
Ürperir duyduğu nağmeyle gönül ûdiden
N'ola seyrinde bıraksaydı MUHAYYER-KÜRDÎ
Dil olur bendesi ettikçe terennüm ûdi
Tutuşur firkat-i dilberle DÜĞÂH'ın ateşi
Yükselir darbe-i mızrâb ile âhın ateşi
Yükleyip derdini gam yüklü SABÂ kervanına
Getirir vuslatı hicrân ile hemdem yanına
Yandırır BESTENİĞÂR seyr ile biçâreleri
Çünkü pervânelerin nâr iledir çâreleri

Bir visâl zevkıyle dil âheng-i EVC'e yükselir
Lîk firâk emriyle nâcâr âlem-i fasla gelir
Açtığı günden beri gülşende EVCÂRÂ gülü
Özge bir şiveyle mahzun söyleşir can bülbülü
Söyletir mutrıb FERAHNÂK seyr ile her dilberi
Savrulur dil kal'asın mahsur tutan gam leşkeri
Tâ YEGÂH'dan dem tutar bezm-i safâ dildâdesi
Âh çekip hayran düşer âvâzına üftâdesi

İşte yıllar var ki şen-şakrak NİHÂVEND dildedir
Dinledikçe mest olan âşıkları müşkildedir

Bir tegannî ile yârân یشitip NEV-ESER'i
Edeler cân ü gönülde yine tekrâr eseri
Göçürüp serviyi bir reng ile ûdun teline
Dediler ŞEDD-ARABAN geldi bu âhenk iline
Ürperir aşk ile NİKRÎZ'e varan duyguları
Dağılır birbiri ardınca gönül kuşukları
Eğlenir zirve-i ZÂVİL'de kemâl şevkıyle
Unutur çektiği hicrânı visâl zevkıyle

Perdelerden indi geldi ol güzel MÂHUR gibi
Vashına leb-teşneler içti sular billur gibi

Sanki aşkıyla MUHAYYER görünür seyrinde
 Dolaşır vâsıl u hâcîr bu fenâ deyrinde
 Gurbetin yolcusu dil aşk-ı HÜSEYNÎ'de ölür
 O denizden güle hasret, suya hasret dökülür
 Telde TÂHİR görünen dildeki aşk duygusudur
 Titreşen tel değil âşıktâ gönül kaygusudur
 Bir NEVÂ tuttu gönül nâyı, serâpâ âhenk
 Tâ ki feryâdımız âfâka saçılın renk renk
 ISFAHAN'dan uçuşan nağmeyi söyler dilimiz
 Kûy-i yâr seyrine hasret ile titrer telimiz
 Devreder kubbemiz altında BAYÂTÎ güzeli
 Ezeli sarhoşuyuz zevkını bildik bileli
 Verir UŞŞÂK'ına sevdâ gülü, şevk bûseleri
 Ürperir aşk ile doldukça gönül kâseleri
 KARCIGÂR neş'esi düşmüş gam-ı hicranda dile
 Dolaşır şevk ile âvâre güzelden güzele
 Yâri andıkça BAYÂTÎ-ARABAN yâda gelir
 Dem-i hicranda sadâsı koşar imdâda gelir

Lutf edip bir BÜSELİK kılmış atâ üftâdeye
 Bî-bahâ ihsân imiş vermez onu bin bâdeye
 Tâ HİSAR'dan BÜSELİK şevkiyle tutmuş menzili
 Seyredip pür-neş'e mesrûr eylemiş mahzun dili
 Buldu TÂHİR-BÜSELİK faslında sevdâdan eser
 Bir muattar bâd-ı aşktır bâğ-ı Leylâ'dan eser
 Sundu ŞEHNAZ-BÜSELİK bin nâz ile endâmını
 Nûş eder âşıkları verdikçe âhenk câmını

Geldi ol ŞEHNÂZ ile kıldı cemâlin âşikâr
 Kaldı ahbâb içre nâz-ı dil-nüvâzı yâdigâr
 Nây-ı dil UZZÂL açıp yârân-ı aşka tuttu dem
 Cân u dil âvâzını duy, dem bu demdir hem bu dem
 Sanki bir efsânedir dilde HİCÂZ'ın dilberi
 Âlem-i âhenkte tâ seyr ettiği günden beri

FERAHFEZÂ duyulur âsumân-ı cân içre
 Cihân-ı aşkı terennüm eder cihân içre

Geldi SULTÂNÎ-YEGÂH işveyle ol çeşm-i siyâh
 Ol nigâh ettikçe dil sûzân olup çekmez mi âh

Dilde ZENGÛLE çalar yâr, susar elbet ağyâr
Yok ki ağyârda vücûd, seyreder ancak ol yâr
MÂYE'dir bezm-i elestten bize rûh nağmeleri
Bu makâmât ile yoğruldu gönül perdeleri
Şimdi SAZKÂR okuyup yâre niyâz eyledi dil
Sazı kâr etmeyip âvâz ile nâz eyledi dil

RAST olur kâr-ı Mürîd çün Cinuçen verdi sadâ
Söylenir cân ü gönülden nev-edâdır bu havâ
Âkıbet RAST'ta karâr etti nevâ-yı ûdu
Ki sadâ-yı dili gûş eyleye yârân-ı hevâ

Mustafa Tahralı

16 Hazîran-29 Aralık 1989 İstanbul

*

Yukarıdaki Kâr-ı Nâûk Güftesi'nin bestesi esnâsında Sayın Cinuçen Tanrıkorur 18 makam daha ilâve etmiş ve beyitlerini de bizzat kendisi söylemiştir. Aşağıdaki beyitlerin solundaki rakamlar bestedeki sırasını göstermektedir:

12. Hiç MUHAYYER-SÛNBÛLE'yle âh edip yandın mı sen?
Cehle kurban bestekâr hünkârını andın mı sen?

(Makam 3. Selîm'indir)

13. Bak SABÂ'dan ZEMZEME'yle esti bir şûh rûzgâr
Kaldı birkaç parça âsâr ol makamdan yâdgâr
21. Duy, NÛHÛFT'ün nağmesinden sırr-ı aşk ifşâ olur
Cümle uşşâk neş'esinden ser-te-ser ihyâ olur
30. Bir de GERDÂNİYYE'den aç fasl-ı aşkın bağrını
Gizler ammâ inci-gerdanlık soğutmaz nârını
31. Buldu DİLKEŞHÂVERAN'da cân ü dil bir an ferah
Oldu mesrûr ol hevâ-yı mâverâdan diller âh
35. Bir ACEM Kâr'dır bütün ehl-i hevânın neş'esi
Sâhibi mechul de olsa, muhteşemdir nağmesi

(Merâgî'nin olduğu kesin değil)

40. Bir ARAZBAR çeşniyle cümle ihvan pür-sürûr
Geldi birden âlem-i âhenge engin bir huzûr
41. Gel HİSAR'lardan tulû'-i âfitâbı seyre dal
Çık zamandan hem mekândan, âlem-i ma'nide kal
42. SÜZİDİL'den bahs açıp da sormamak mümkün müdür?
Hûn-i dil nûş etmiş "Âşık" gül müdür, bülbül müdür?
(“Âşık” lâkabıyla mârûf olan Tanbûrî Ali Ef.ye ve onun
"Kani yâd-ı lebinle hûn-i dil nûş ettiğim demler?" diye başlayan Sûzidil Ağırsemâî'sine atfen)
47. Gir NEVÂdan zembemle BÜSELİK'de kıl karar
Büseler merhem olunca yâreyi güller sarar
48. Sardı MÂHUR-BÜSELİK mecrûh-i aşkın yâresin
Yâ İlâhî, derdin ancak sen bulursun çâresin
49. Duy ARAZBAR-BÜSELİK'den nâle vü feryâdımı
Nâle mi, yoksa o mahrem demlerin bir yâdı mı?
50. Mutrîb-ı aşk dervîşanla bak nasıl bir EVC okur
BÜSELİK vermiş kararı, âdetâ gergef dokur
54. Belki bir GÜLBÜSE* nin ilhâmı vermiş rûha şevk
Söylesin çalsın meserret içre herbir ehl-i zevk
56. DİLKEŞİDE'sinde meknûz rûhu Ahmed Avni'nin **
Şübhe yok ki ehl-i aşkın tab'idır âh ü enîn
61. SÜZİDİL'ÂRÂ'da bulmuş ism-i sultan iştihâr
Hânedân-ı Âl-i Osman'cün büyük bir iftihâr
(Makam 3. Selîm'indir)
62. PENÇÜGÂH'ın reng ü bûyün anlatır Kâr-ı Kadîm
Feyz-i rabbâniden almış hüsn-i lahniyle nâim
63. Bak PESENDÎDE'ye basmış bir büyük hünkâr mühür
Bilmeyenler lutf-ı Hakk'ın kıymetin etmez şükür

Cinuçen TANRIKORUR

Washington D.C., 15-27.1.1990

* "GÜLBÜSE" C.Tanrikorur Bey'in son tertip ettiği makamlardan biridir. (M.Tahrâli)

** Ahmet Avni Konuk 119 makamlık Kâr-ı Nâtik bestekârı ve DİLKEŞİDE makamını tertip edendir. Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî şârihidir. (M.T.)

(Geçen sayıdan devam)

BİR GAZELİN ANATOMİSİ

II

Dr. İskender PALA

Daha önceki yazımızda Nev'i'ye âit bir gazelin,

1. *Câm-ı safâ gerekmez dünyâ-yı dîn elinden
Merdâneler şikâri almaz zebûn elinden*
2. *Gam çekme câm-ı mergi yeksân sunar zamâne
Ol zehri Cem de çekmiş gerdûn-ı dîn elinden*
3. *Dil safhasına baktım etrâfı cümle meşrûh
Bildim bu nüsha çıkmış bir zû-fünûn elinden*

beyitlerini şerhetmeye çalışmıştık. Şimdi gazelin diğer beyitleri üzerinde durmak istiyoruz.

*

* *

4. *Kef keş geçer denizler aşk ile muztarib-hâl
Dağlar şikâyet eyler sabr u sükûn elinden*

"Aşk ile ızdıraplı bir hâle gelen denizler, köpük köpük (olup) dalga

dalga geçerler. Dağlar (ise) sabır ve sükûn elinden şikâyet eylemekte."

Kef kelimesi "köpük; avuç içi, aya" anlamlarındadır. Burada köpük mânâsı ile kullanılmış olup denizin dalgalanmasına delâlet eder. "Kef geçmek" deyimini ise, "tâkatı kesilmek, güçsüz düşmek" demektir. Meselâ Aşkî'nin,

*Belâ bezminde esrâr-ı gam-ı la'linle kef geçtik
Rakîbin ey şeker-güftâr halvâsında hayrânız*

beytinde bu anlamı yüklenmiştir. Nev'î ise kelimeyi, her iki anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Yâni "Aşk ile muztarib-hâl" olan denizin her ne kadar tâkatı kesilse de aşkın coşkunuğu ile çırpınmasını ve bu çırpıntı sonucu oluşan köpüklü dalgaları anlatmaktadır. Daha önce de (beyit, 3) aşk üzerinde durulmuş ve aşkın özünde ızdırab olduğu anlatılmıştı. Burada da şâir ızdırab ölçüsü olarak denizleri kullanmakta ve aşkı uçsuz bucaksız bir deniz olarak göstermektedir. Denizin içi kıymetli incilerle doludur. Ancak bu denizde köpek balıkları vs. tehlikeli hayvanlar bulunur. Maamâfih denizin kendisi de bir tehlike sayılır. Dalgaları, girdabları, uçsuz bucaksız oluşu insanı korkutur. İranlı Sadî'nin *Gülüstan*'ında bir beyit vardır:

*Be-deryâ der menâfi' bî-şümâr est
Eger hâhî selâmet der-kenâr est¹*

Denize girmek için soyunmak gerekir. Aşk denizine girmek için ise dünyâ nîmetlerinden soyunmak lâzımdır. Ancak soyunduktan sonradır ki onun büyüklük, genişlik ve sonsuzluğunda yüzülebilir. Âşkın ruh hâli deniz gibi coşkuludur. Dur-durak bilmez.

Beytin ikinci dizesinde dağların sabır ve sükûn'dan şikâyetçi oldukları söylenmektedir. Dîvân şiirinde dağ imajına pek az rastlanır. Şâir burada dağ ile denizi karşı karşıya getirip her şeyin zıddı ile kâim olduğunu vurgulamak istiyor. Bir yanda coşku ve dalgalanma; diğer yanda sabır ve sükûn. Deniz, hareketlilikten; dağ ise hareketsizlikten şikâyetçi. Tıpkı insanlar gibi. İnsanlar da devamlılık arzeden her halden şikâyetçi olmazlar mı?!.. Onları memnun etmek çok zordur. Herkes kendi hâlini en kötü hal zanneder. **Koca Ragıp**

1 Denizde sayısız menfaatler vardır. Ama sen yine de selâmet istiyorsan kenarında dur.

Paşa'nın deyimiyle,

Sorsalar mağdûrunu gaddâr kendin gösterir.

Şâir bütün bu düşüncelerini serdederek çâresizliğini, şaşırılmışlığını, kararsızlığını ve aşk elinden çektiği acının sürekliliğini anlatmaktadır.

5. *Ferhâd'a öz vücûdu dağlarca hâil idi*
Yoksa değildi âciz ol Bîsûtûn elinden

"Ferhâd'ın (önünde) kendi vücûdu, dağ gibi bir engel idi. Yoksa o, Bîsûtûn'u delmekten âciz değil idi."

Bu beyitte daha çok tasavvufî bir anlam gizlidir. Bir kişinin kendi varlığı, ancak bir tek yolda insana engel teşkil eder. O da: **Fenâfillâh** yoludur. Fenâfillâh düşüncesi tasavvufta olduğu kadar tasavvufla yakından ilgili olan Dîvan şiirinde de temel düşünce sistemlerinden biri olarak kabul edilir. Sûfî, bütün varlığını yok ederek her şeyi unutup, her türlü dünyâ alâkasından sıyrılarak Allah ile bir olmayı amaçlar. Bu durum, gerçek bir vecd ve coşkunluktan ibârettir. Ancak o zaman sûfî, gerçek olmayan varlığından geçmiş; Allah'ın varlığında eriyerek O'nu gönlünde duymuş olur. Yokluk tamamlanınca ortada yalnızca Allah kalır. İşte o zaman **Bekâbillâh** gerçekleşmiş olur. İnsanın gönlünde mâsivâyâ (Allah'tan gayri olan şeylere) yer olmamasıdır. **Rûhî-i Bağdadî**,

Mâsivâ terkin urup nice zamandır yâ Rab
Eylerin cân u gönülden Sen'i her şey'e taleb

derken bu düşüncenin özünü vermiş olur. Nitekim Nev'î de Ferhâd'a kendi vücûdunu engel göstererek aynı hedefe yönelir. Bilindiği gibi Ferhâd, Dîvan edebiyâtında **Hüsrev ü Şirin**; halk edebiyâtında ise **Ferhad ile Şirin** adıyla şöhrete eren mesnevîlerin üçlü aşk kahramanlarından biridir. Hikâyeye göre Ferhad, Ermeni melîkesi Şirin'e âşık bir mîmardır. Şirin aşkının ıspatı için ondan bir istekte bulunur. Buna göre Ferhad, şehrin dışındaki bir pınardan (bâzı varyantlarda bir mandıradan) saraya uzanan bir kanal yapacaktır. Ancak kanalın geçeceği yerde **Bîsûtûn** dağı vardır. Bu dağın içi tamâmen kayadır. Ferhâd külüngünü alıp işe koyulur. Uzun meşakkatlerden sonra dağı

delme işleminin sonuna erişir. Bu sırada sarayda da birçok mâcerâlar yaşanmaktadır. Nihâyet Şîrin'in öteki âşıkı olan Hüsrev'in dadısı gelip ona, "Oğlum, sen burada uğraşıyorsun ama Şîrin öldü." der. Ferhad bir âh çekip olanca gücüyle külüngünü başına indirir ve ölür.

Dîvan şiirinde Ferhad, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşıkı sembolize eder. Daha çok Bîsütûn, külüng, Şîrin ve Hüsrev gibi isimlerle tenâsüp ve telmih sanatları içinde ele alınır. Üzerinde durduğumuz beyitte Ferhad'ın vücûdu (varlığı) kendisine engel olarak gösterilmektedir. Bunun sebebi Ferhad'ın kendini düşünmesi ve aşkını ön planda tutması; sonuçta dağı delmek üzereyken canına kıymasıdır. Oysa aşk işinde sevgili, sevenden; cânan, cândan önce gelir. Şîrin gerçekten ölmüş dahî olsa Ferhad'ın dağı delme işini bitirmesi gerekirdi. Zîra sevgilinin isteği yerine getirilmeden âşıklık iddiâsında bulunmak abestir. Ferhad, Şîrin'in ölüm haberini alınca kendi canına kıymakla, aşkının, benliğinden kaynaklandığını göstermiş oluyor. Oysa Şîrin'i gördüğü andan îtibâren kendisini zâten yok bilmesi, egosunu sevgilide eritmesi gerekirdi. Nitekim Leylâ çölde Mecnûn'u bulduğunda ona kendisinin Leylâ olduğunu söyler. O ise

*Ger ben ben isem nesin sen ey yâr
V'er sen sen isen neyim men-i zâr*

diyerek onu tanımaz. Gerçekte ise Mecnûn, kendisini Leylâ'da yok etmiş ve Leylâ ile yek-vücûd olmuştur. Bir gün birinin çıkıp da "Ben Leylâ'yım" demesi, ikilik iddiâsıdır. Oysa Mecnûn Leylâ'yı içinde bilerek bu ikilikten, çok önceleri kurtulmuştur.

Yukarıdaki beyitte Nev'î demek ister ki, aşkta önemli olan cânandır. Cân, her şeyiyle kendini ona fedâ etmediği müddetçe gerçek âşık sayılmaz. Bu hâl ve her hâl şükür lâzımdır. İnsanda aç gözlülük, hırs, haset gibi duyguların bulunmaması gerekir. O sebeptendir ki dağ da olsan, deniz de olsan kendine yeterli olmasını bilmek zorundasın. Şikâyetle hiç gerek yoktur.

*

* *

*6. Hâlî değil gönülden her giz o zülf ü şâne
Kârım katı müşevveş hâl-i derûn elinden*

"O zülûf ve tarak, hiç bir an gönülden boş kalmaz. (Bunun etkisiyle olsa gerek) içimdeki hâllerden işim o denli karmakarışık ki!..."

Dîvan şiirinde âşıkın gönlü sevgilinin zülûfleri ucunda asılı kabul edilir. Yâni darağacına asılmış insanlar ve suçlular gibi zülûflerin ucuna da âşıkla-
rın gönülleri asılmıştır. Sevgilinin yüzlerce âşığı vardır. Bunun için o, her bir
âşık gönlünü zülûfleri ile bağlayarak onlara eziyet etmekte, aşkın cezâsını
vermektedir. Bâzan âşıkın gönlü, sevgilinin perîşan saçları arasına yuva ya-
pan bir kuşu da andırabilir. Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinde bu imaj vardır:

*Âşiyân-ı mûrg-i dil zülûf-i perîşânındadır
Kande olsam ey perî gönüm senin yanındadır*

Zülûf, gerek misk ve anber kokusuyla, gerek karmakarışık ve darmada-
ğın hâliyle ve gerekse kara rengiyle âşıkın aklını başından alır. Aslında gö-
nüller o zülûflere can atar. Bâzan zülûf, büklüm büklüm hâliyle yılanı veya
ejderhâyı andırır; bâzan bir zincir olup aşk çılgını âşıkları bendeder. Yine
Nev'înin başka bir beytinde zülûften

*Boyundur matlab-ı a'lâ-yı cân-ı mübtelâ ömrüm
Saçındır sâlik-i râh-ı cünûna müntehâ ömrüm*

denilerek bahsedilir.

Sevgilinin zülûfleri her ne kadar dağınık olduğu zaman daha güzel ve
çekici ise de arada sırada tarandığı olur. Sevgili eline tarağını alıp saçlarını
tarayacak olursa, o saçlar arasında veya ucunda bulunan gönüller tarağa takı-
lıp kalırlar. Böylece sevgili yeni âşıklarının gönüllerini baştan çıkarabilmek
için zünnârını temizlemiş olur. Tarağa takılan gönüllerin inleyişleri ve hic-
ran acıları ise asla onun taş yüreğine tesir etmez. Hattâ belki bundan zevk bile
alır. İşte bu sebeptedir ki şâir ikinci dizede herşeyin karmakarışık ve düzen-
siz olduğunu vurguluyor. Zîra gönlü perîşan olmuş, sevgiliden ayrı düşmüş-
tür. Bu durum âşıkta dur-durak bırakmaz. Ne yaptığını bilmez olur. Yâhut
neyi nasıl yapması gerektiğine artık karar veremez. Kaldı ki şâirin asıl şikâ-
yeti, sevgilinin saçları arasında iken hemen yakınında başka âşık gönülleri-
nin bulunmasıdır. Bu duruma tahammül zordur. İnsanın rakîbi ile yanyana
bulunması elbette çekilir dert değildir. İnsan sevdiğini hiç paylaşmak ister

mi? Âşık da öyledir. Ancak sevgili o denli fattan ve fenbazdır ki sırf âşıklarını kısılandırmak için onların yanında rakıbe mültefit davranır. Aslında bu hareketleriyle o, âşıklarını denemekte ve eziyete tahammüllerinin derecesini ölçmektedir. Eziyet, aşk işinde isteği artırır. Hicran ne denli çok olursa vuslatın zevki o derece büyük olur. Sevgilinin saçları arasındaki gönül kesâfeti bu yüzdendir. Bütün âşıklar gibi şâir de bu durumdan şikâyetçidir. Zîra herşey alt-üst olmuş, sevgilisiyle hayallerini kurduğu vuslat gerçekleşmemiştir. Üstelik kendini kaybetmiş ve ne yapacağını bilmez duruma gelmiştir. Oysa Dîvan şiirinde âşıkın kendini kaybetmesinin sebebi âşıklık veyâ ayrılık değil; bilakis vuslattır. Çünkü vuslat, aslâ gerçekleşmeyecek bir tasavvur-ı bâtil'dir. Eğer gerçekleşiverecek olsa âşık şaşırır ve ayrılma korkusuyla kendini kaybeder. Bâzan bu kendini kaybediş sevinçten de olabilir. Şâir Se-likî'nin bu durum için çok güzel bir beyti vardır:

*Arz-ı hâl etmeye cânâ seni tenhâ bulamam
Seni tenhâ bulıcak kendimi asla bulamam*

Sonuç olarak sevgili acısını taşıyan gönüllere her türlü hal ârız olabilir. Aşka tutulan insanın her şeyi birbirine girebilir, hayâtı karmakarışık olabilir. Ancak bu durum âşık için aslâ kötü değildir. Zîra çekilen elemeler, insanı, hayâtın acemisi olmaktan kurtarır. Sevgiliden ezâ cefâ; âşıktan da sabır ve tahammül eksik olmamalıdır.

*
* *

7. *Ehl-i safâ dilinden bir şi'r dedi Nev'î
Geh şükür ü geh şikâyet aşk u cünûn elinden*

"Nev'î, esenlik erbâbının dilince bir şiir söyledi ki (bu şiirde) aşk ve çılgınlık elinden gâh şükür (etmekte); gâh şikâyet..."

Şâir bu son beyitte yukarıdan beri anlattıklarının özetini vermekte ve yazmış olduğu bu şiirin bâzan aşka şükürü bâzan da aşk deliliğinden şikâyeti anlattığını vurgulamaktadır. İkinci dizedeki *leff ü neşr* san'atı (aşk=şükür; cünûn=şikâyet) ile de ehl-i safâ tabir olunan aşk ehlinin genel manzaralarını vermektedir. Tabîî bu arada kendisinin de bu gruba dâhil olduğunu îmâ etmiş olmaktadır.

Ehl-i safâ, biraz rind, biraz şüh kişilerin sıfatıdır. Dünyâya optimist gözle bakarlar. Aşkları için ayıplanmayı ve rezil rüsvây olmayı göze almışlardır. Fuzûlî'nin,

*Değildim ben sana mâil sen ettin aklımı zâil
Bana ta'n eyleyen gâfil seni görgeç utanmaz mı*

*Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorum kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı*

beyitlerinde bir ehl-i safânın gizli târifi vardır. Onlar âşıktır ve şiir söylerler. Bu şiir ister rindâne, ister şühâne olsun, hayâtın aşk ile anlam bulduğuna inanılarak söylenmiştir. Onlar aşkın getirdiği cünûn'a da göğüs germesini bilirler. Hattâ belki bu şeydâlığı isterler. Arada sırada şikâyet etseler de aşk çılgını olmaktan memnundurlar. Zîra böyle bir delilik, onlara sevgilinin zincir zülfleriyle bağlanmayı bahşeder. Aşk ile ne yaptığını bilemiyor oluşları, tam delilik hâlidir. Aşk delisi olan Kays, dünyânın en meşhur mecnûnu değil midir? Âşık da tıpkı Mecnun gibi aşk işinde şöhrete ermek ister. Kaldı ki sevgilinin aşkı bir büyü olup âşıkın sihir ile delirmesine de yol açabilir. Deliye her gün bayram olduğu için ehl-i safâ da her gün meclis kurarak bezmde aşk derdini unuttur. Bir nokta gelir ki âşık, Hâlet Efendi gibi,

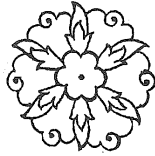
*İyd-ı vaslın rûze-i hicrinle fark etmez gönül
Devr-i hüsnün her günü dîvâneye bayrâmdır*

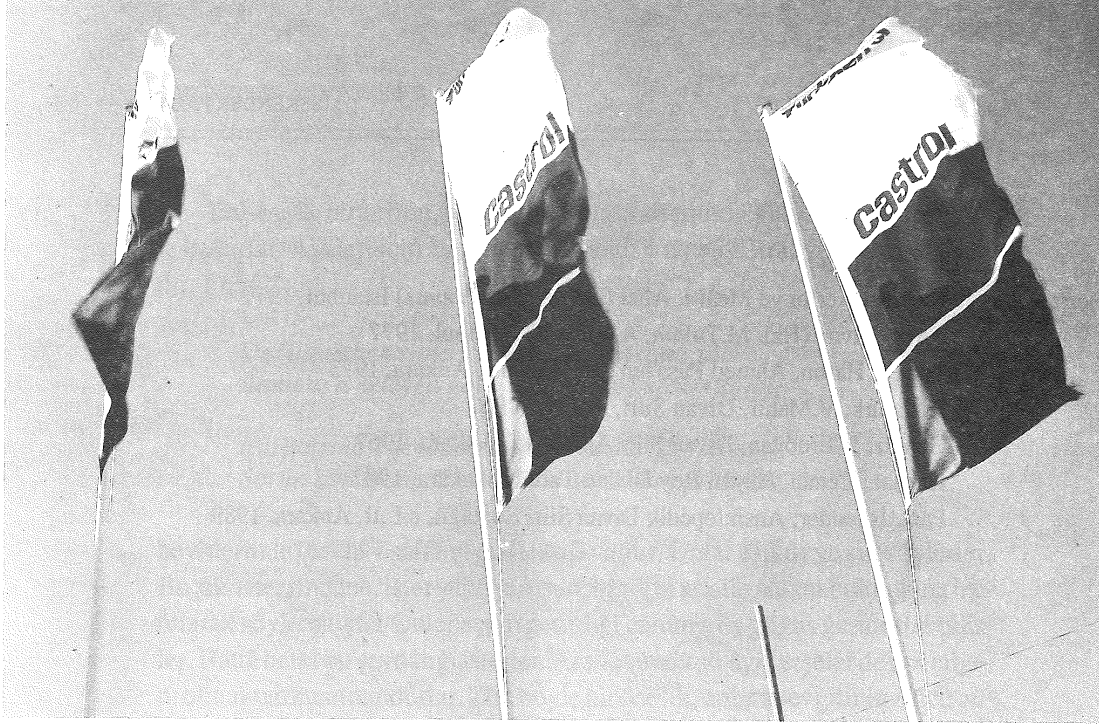
demeye hazır olur.

Nev'î'nin bu beyitte asıl anlatmak istediği husus, gazelinin ilk beytinden itibaren işlediği konunun aşk ile ilgili oluşudur. İstemştir ki bir yek-âvaz gazel ortaya çıkmış olsun. Nitekim gazelin ne maksatla yazıldığını da bu son beyitte özetler. Yâni üzerinde durduğumuz bu yedi beyitin, bâzan aşka şükür; bâzan da aşk çılgınlığından şikâyeti anlattığını; böyle bir hareket tarzının da ancak ehl-i safâ olanlara yaraşabileceğini vurgulamaktadır. O, önce dünyâ hakkındaki felsefik düşüncelerini belirterek (bk.1.beyit) okuyucuyu uyarmakta, sonra ölümülülüğün (bk.2.beyit) dar kalıpları arasında bir hareket tarzı çizmek gerektiği husûsunda öğüt vermekte ve sonra aşk konusuna geçerek amacı doğrultusunda seslenmektedir. Âh mine'l-âşk!..

Kaynaklar:

- Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Âlîsi (Hzl. A.Fikri Yavuz) İstanbul, 1977
Nev'î, Divan (Hzl. M.Tulum, A.Tanyeri) İstanbul, 1977
Tolasa, Harun, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara, 1973
Kocatürk, V.Mahir, Divan Şiiri, Ankara, 1967
Cengiz, H.Erdoğan, Divan Şiiri Antolojisi, Ankara, 1967
Kurnaz, Cemal, Hayâlî Bey Divanı Tahlîli, Ankara, 1987
Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, c.I.,II, Ankara, 1989

"Türk Petrolcülüğünün Yükselişi"

TÜRKPETROL VE MADENİ YAĞLAR T.A.Ş.

TURCAS PETROLÇÜLÜK A.Ş.

MARMARA PETROL VE RAFİNERİ İŞLERİ A.Ş.

ALEVGAZ LİKİT PETROL GAZLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MARMARA TRANSPORT A.Ş.

TURTEL TURİSTİK TESİSLERİ A.Ş.

KIRLANGIÇ ZEYTİNYAĞ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

TURNA AĞAÇ SANAYİ A.Ş.

TÜDAS PETROL DATA ANALİZ SERVİSLERİ A.Ş.

Türkpetrol

*ve bağlı şirketler grubu
50 yılı aşkın bir süredir
Türk ekonomisine
katkıda bulunmanın
kıvancını yaşıyor.*

TÜRK MÛSİKÎSİ
KLÂSİK ESERLER SERİSİ 1

MERAL UĞURLU

KASETİ ÇIKTI

A

1- FERAHNÂK	PEŞREV	ZEKİ MEHMED AĞA
2- FERAHNÂK	KÂR-İ SÛRİYYE	DELLALZÂDE İSMÂİL EF.
<i>Resm-i sûr oldu müheyyâ şad-ü handan vaktidir</i>		
3- FERAHNÂK	BESTE	İSMÂİL DEDE EF.
<i>Fiğan eder yine bûlbûl bahâr görmüşdür</i>		
4- FERAHNÂK	NAKİŞ AĞIR SEMÂİ	İSMÂİL DEDE EF.
<i>Dil-i biçareyi mecrûh eden tîğ-i nigâhındır</i>		
5- FERAHNÂK	NAKİŞ YÜRÜK SEMÂİ	ZEKÂİ DEDE EF.
<i>Senâiz cihanda âşika îşret revâ mıdır</i>		

B

1- HICÂZ	ŞARKI	ŞEVKİ BEY
<i>Severim cân-ü gönülden seni tersâ çiçeğim</i>		
2- HICÂZ	ŞARKI	AHMED RASİM
<i>Cân hasta, gözüm yaşlı, gönül zâr ü perişan</i>		
3- HICÂZ	ŞARKI	HACI ARIF BEY
<i>Saydıleddi bu gönülmü bir gözleri âhû</i>		
4- HICÂZ	ŞARKI	ŞEKERCİ CEMİL BEY
<i>Ne küstün bi-sebep öyle</i>		
5- HICÂZ	ŞARKI	RIFAT BEY
<i>Sislendi havâ tarafı çemenzân nem aldı</i>		

KUBBEALTI AKADEMİSİ
KÜLTÜR VE SAN'AT VAKFI

İsteme Adresi : Köprülü Mehmed Paşa Medresesi
Peykhane Sok. No. 3 Çemberlitaş/İST.

Tel

: 516 23 56

ALTIN Çİİİ

ALTIN Çİİİ

KÜTAHYA - TÜRKİYE

ALİ KALFA ÇARŞISI KAT 1, NO: 1-2

TEL: 2560 0701 0110

